

KRIJGSGESCHIEDKUNDIGE STUDIE OVER DE VERDEDIGING
DER BATAAFSCHE REPUBLIEK IN 1799,

DOOR

G. J. W. KOOLEMANS BEIJNEN.

(Vervolg van N°. 11, bladz. 646 van den vorigen jaargang.)

Den 11den Februari schrijft VAN DER GOES aan PYMAN (1): Daar de uitgewekenen, die zich steeds met de misdadigste, schoon ijdele hoop in de nabijheid van onze grenzen ophouden, meer de oplettenheid dan de vrees van het Gouvernement moeten opwekken, zoo heb ik vermeend U geen ondiens te doen met U te communiceeren de laatste berichten, welke mij daaromtrent over *Hamburg* geworden zijn." Ingesloten was de navolgende ongeteekende missive dd. *Hamburg*, den 1sten Februari 1799:

Sedert mijne dépêche van vorigen bode heb ik vernomen, dat de Erfprins van *Nassau*, welks aankomst te *Cuxhaven* ik U bij mijne dépêche sub N°. 6 vermeldde, van daar op *Bremen* gereisd is, en in deze stad 2 dagen onder een vreemden naam en in een particulier huis vertoeft heeft, na verloop van welken tijd zijne reis over *Hannover* naar *Brunswijk* voortgezet is. Dit verschijnsel komt mij voor, alleszins eenige opmerking te verdienen. Hetgeen door den Breemschen correspondent verder gemeld wordt, zal ik aanhalen met zijne eigene woorden. Hij zegt: »Thans is er eene grootere beweging onder de alhier zich ophoudende uitgewekenen; men gaat van huis tot huis, en zoekt kwartieren voor te verwachten personen; doch men wil voor niet langer dan een maand zich verbinden. Een Engelsche herbergier alhier heeft brieven van een vriend uit *Engeland* ontvangen, waarbij deze hem zegt, dat Engelsche troepen staan over te komen, dat hij eenige officieren aan hem had gerecommandeerd, enz. Dit laatste is wel niet te vreezen, dan enz." Tot dusverre de gemelde correspondent. Ik beken niet te begripen, wat de bewegingen, waarvan hij spreekt, aanduiden, en wat het overkomen van Engelsche troepen aangaat, daaraan kan ik tot nog toe geen geloof slaan. Door 't algemeen dunkt mij de volgende redeneering klaar en eenvoudig te zijn. Of de Koning van *Pruisen* volhardt bij zijne neutraliteit en in dat geval zijn de pogingen van *Engeland* om met of door onze uitgewekenen iets uit te voeren, onmogelijk en ten minste weinig te vreezen;

(1) Relatieven tot het verbaal van den A. v. O. Mil. Dept. Februari.

of de Koning van *Pruisen* verklaart den oorlog en ook dan zijn onze uitgewekenen niet de geduchtste vijanden.

Hetgeen in dit moment minder onwaarschijnlijk is dan eene breuk met *Pruisen*, is dat *Engeland*, het oog op de Belgische insurrectie gevestigd, van voornemen zoude zijn, de insurgenten te ondersteunen — ofschoon zelfs dit door het weder uitbersten van den Ierschen opstand minder waarschijnlijk wordt. In dat geval zou het Britsch ministerie misschien goed vinden van onze uitgewekenen gebruik te maken, hetzij door dezelve onmiddellijk in België aan te stellen, of op onze grenzen dreigende bewegingen te maken.

Hoezeer nu, naar mijn inzien, niets, weiniger te duchten is dan eene Engelsche landing of andere onderneming tegen ons gebied of ten faveure der Belgische insurgenten, zoo is het nogtans noodzakelijk, ook hiervan de mogelijkheid te veronderstellen en daarop voorbereid te zijn.

Hetgeen mij met zekerheid bekend is, is het vertrek van onderscheidene Fransche en Belgische uitgewekenen naar België *oóór* en na het uitbersten van den opstand. Daaronder bevindt zich ook zekere CARTON, geboortig van *Binche*, voorheen bij *Grenier Wallons*, en in 1795 bij het korps van LEGA geplaatst geweest zijnde, dewelke nog op dit oogenblik als Hollandsch officier Britsche soldij ontvangt. Behoeve ik U maar te zeggen, om Uwe opmerkzaamheid op de handelingen dezer gehoorzame werktuigen onzes onverzoenlijksten en verfoeilijksten vijand te vestigen.

De gewezen Generaal-Adjutant BENTINCK houdt zich nog steeds te *Bremen* op, waar hij in Pruisisch gewaad aan het hoofd onzer uitgewekenen figureert. Intusschen is hij niet effectief in Pruisischen dienst, maar heeft alleenlijk het recht de monteering te dragen. Deze onderscheiding maakt naar mijn gevoelen den hoon, die onze onafhankelijkheid aangedaan wordt, niet minder scherp, niet minder onlijdelijk.

Toen dit bericht inkwam, was de correspondentie gaande met BRUNE, naar aanleiding van de tijding, die TALLEYRAND uit *Parijs* gezonden gehad. DAENDELS was toen juist naar *Parijs* vertrokken en had bij het overgeven van zijn commando van Van ZUYLEN VAN NYEVELT dezen ten sterkste aanbevolen op de kusten aan *Noord-Holland* en vooral op *Den Helder* een waakzaam oog te houden (1).

Den 12den Maart meldde BOURDEAUX uit *Berlijn* (2):

Het Ministerie heeft formeel alle propositiën van Rusland gedeclineerd; zelfs die aangaande de *passage* van een korps Russische troepen door 's Konings staten, bestemd om ons te attaqueeren, en die gedachte minister (Graaf PANIN) in allen gevalle gehoopt had te obtineeren.

Dit gunstige bericht, hetwelk den 19den Maart bij het Agentschap van Buitenlandsche Betrekkingen werd ontvangen, schijnt de vrees voor *Pruisen's*

(1) Relatieven tot het verbaal van den A. v. O. Mil. Dept. Februari.

(2) VREDE, Geschiedenis der diplomatie van de Bataafsche Republiek. Tweede deel, Eerste stuk, blad. 43.

houding ten opzichte van de coalitie veel verminderd te hebben. Dat men evenwel te dien tijde weinig vertrouwen in de Pruisische politiek stelde, mag uit het navolgende blijken. Wij hebben gezien (1), dat aan BRUNE was beloofd een Bataafsch bataljon naar *Bergen op Zoom* te zenden, en werkelijk werd VAN BOECOP den 15den Maart aangeschreven, om het 1ste bataljon der 6de $\frac{1}{2}$ brigade, waarvan toen 6 compagnieën te *Arnhem*, 2 te *Gorinchem* en 1 te *Schoonhoven* lagen, derwaarts te dirigeren. Den 19den gingen de 6 comp. uit *Arnhem* op marsch; doch ontvingen reeds dienzelfden dag te *Rhenen* tegenbevel, door den A. v. O. den 18den afgezonden, waarop zij weder naar hun garnizoen terugkeerden. Den 30sten Maart kregen de 2 comp. uit *Gorinchem* last, hun bataljon te *Arnhem* te rejoinneeren (2).

Nog duidelijker spreekt in dit opzicht de hiervolgende, eigenhandig door PYMAN geschreven minute van eene missive aan het U. B. dd. 22 Maart, die intusschen niet is ingezonden.

Voor eenigen tijd heb ik de eer gehad aan Uⁿ. over te leggen eene memorie, houdende den staat van defensie, waarin zich alle de vestingen, posten, liniën en frontieren der Bataafsche Republiek bevinden en tevens de generale opgaven der middelen en kosten, welke vereischt worden, om dezelve te verbeteren en in een geduchten staat van defensie te stellen. Sedert bleef ons het aangenaam vooruitzicht nog over, om den vrede op het vasteland hersteld te zien.

Ware dit gebeurd, dan zouden de gedachte verbeteringen van tijd tot tijd kunnen bewerkstelligd worden. Dan de oorlog opnieuw begonnen zijnde, zoude ik mij aan plichtverzuim schuldig maken, indien ik langer uitstelde, om Uⁿ. de volgende bedenkingen nader onder het oog te brengen.

Tot heden toe is het vuur des oorlogs vrij verre van onze frontieren verwijderd en zekerlijk alle waarschijnlijkheid is daar, dat dezelve niet zoo spoedig van nabij zullen gedreigd worden. Edoch wanneer onverhoopt de Fransche armee aan den Boven-Rijn geslagen wierd, dan wordt onze situatie van dag tot dag bedenkelijker en in zoodanig geval schuilen wij alleen onder de vleugelen van het observationsleger aan den Beneden-Rijn, tevens rustende op de neutraliteit van *Pruisen*, welks hof zijn gedrag zeer waarschijnlijk zal richten naar omstandigheden, die den uitslag der wapenen aan hetzelfde zullen doen noodig oordeelen. Ik weet wel, dat als het gebeurde, dat *Pruisen* in de gevolgen der onverhoopte tegenspoeden der Fransche Republiek ons zoude trachten te overmeesteren, velen van meening zullen zijn, dat dan alle kosten nutteloos en het behoud der vrijheid voor deze Republiek hopeloos zoude zijn; ik zoude zulks, hoe ongaarne ook, mede moeten avouereen, wanneer het bewind van zaken aan zwakke of nietige

(1) *De Militaire Spectator* 1892, bladz. 639.

(2) Langs den IJssel lagen toen aan Infanterie in *Arnhem* 8 comp. van het 1ste bat. der 6de $\frac{1}{2}$ brigade, in *Doetinchem* 1 comp., in *Doesburg* 3 comp., in *Zulsen* 5 comp. van het 2de bat. der 2de $\frac{1}{2}$ brig., in *Deventer* het 3de bat. der 2de $\frac{1}{2}$ brig., in *Zwolle* het 1ste bat. der 2de $\frac{1}{2}$ brig., het 2de bat. en de Gren. comp. van het 3de bat. der 5de $\frac{1}{2}$ brig., in *Kampen* het 1ste bat. der 5de $\frac{1}{2}$ brigade.

wezens was toevertrouwd; maar daar wij gelukkig genoeg zijn, mannen aan het Hoofdbestuur te zien, welke vaderlandsliefde, cordaatheid, deugd en kunde zoo van binnen als buitenslands geëerbiedigd wordt, dan grijpt de warme en brave patriot, die zich liever verdelgd als vernederd ziet, nieuwen moed, die zich niet weinig vermeedert door de herinnering van het bezoek van *Pruisen* in den jare 1787.

Verschoont, Burger Bewindslieden, U met dezen uitstap, door het vuur van vrijheidsliefde veroorzaakt, te hebben beziggehouden en vergunt mij nu Uⁿ. vrijmoedig mijne gedachten te zeggen, wat er intijds en onverwijld tot behoud der Republiek diende gedaan te worden.

Dat het V. L. tot beraming der noodzakelijke defensieve maatregelen ter Uⁿ. dispositie stelle twee millioen guldens en daarbij de noodige macht verleene om de Bataafsche jongelingschap te mogen oproepen, wanneer de nood zal komen te vorderen, om hetzelfde te helpen verdedigen, en voorts om de inundatiën te prepareeren; ja dezelve, wanneer Gijⁿ. het noodig zult oordeelen, daar te stellen; eindelijk herhaal ik nogmaals mijn vorig verzoek om zonder uitstel mij te autoriseeren, de noodige waterpassingen te laten doen en daartoe te mogen employeeren, behalve de ingenieurs, die men eenigszins van noodzakelijken dienst missen kan, eenige lieden deskundig met de noodige arbeiders, allen op een behoorlijk daggeld, en dat dadelijk zoodanige middelen in het werk gesteld worden, dewelke opgegeven zijn ter voorkoming van verdere aftapping der moerassen (1).

Deze brief laat aan duidelijkheid, vooral met het beroep op het jaar 1787, niets te wenschen over. Er was trouwens aanleiding tot vrees voor *Pruisen*. Den 29sten December 1798 was tusschen *Engeland* en *Rusland* het zoogenaamde *Traité des subsides* tot stand gekomen (2), waarin als doel was aangegeven: »perk te stellen aan het verder voortdringen der Franschen en aan de verbreiding hunner anarchische grondstellingen, hun zoo mogelijk de sedert de revolutie veroverde landen weder te ontrukken, *Frankrijk* binnen zijne vroegere grenzen terug te brengen en zodoende het staatkundig evenwicht in *Europa* te bevestigen.” Dit verdrag was evenwel slechts gesloten voor het geval, dat de Koning van *Pruisen* tot de coalitie toetreden en *Frankrijk* den oorlog zou verklaren. In het tegenovergestelde geval bepaalden de contracteerende mogendheden nieuwe voorwaarden te zullen vaststellen en dan weder vooraf te beraadslagen over de meer met de omstandigheden overeenkomende aanwending harer krijgsmacht en over de gemeenschappelijke operatiën tegen den vijand, waarbij men echter zooveel als mogelijk was, zou vasthouden aan de grondslagen van het reeds gesloten verdrag. Keizer PAUL beloofde *Pruisen* met 45000 man te zullen ondersteunen, (waarvoor *Engeland* subsidiën zou geven) en indien *Pruisen* niet tot de coalitie toetrad, na voorafgaande overeenkomst die 45000 man daarheen te zenden, waar

(1) Zie *De Militaire Spectator* 1890, bladz. 726 en 736.

(2) *De Militaire Spectator* 1891, bladz. 190.

hunne tegenwoordigheid, in overeenstemming met de omstandigheden, aan de gemeenschappelijke zaak het meest bevorderlijk zou kunnen zijn.

Op grond van dit verdrag gaf Keizer PAUL den 14den Januari aan zijn gezant te *Berlijn*, Graaf PANIN, last te trachten, van den Koning van *Pruisen* zoo mogelijk persoonlijk te vernemen, of hij voornemens was, zich bij dat verdrag aan te sluiten, en hem in dit geval een 45000 man sterk hulpkorps aan te bieden. Mocht hij daarop een ontkennend antwoord bekomen, dan moest Graaf PANIN *Berlijn* verlaten en zich naar *Karlsbad* begeven, waar de Grootvorstin ANNA FEODOROWNA zich bevond, om de baden te gebruiken. De Russische gezant verzocht eene audiëntie bij den Koning, doch kreeg tot bescheid, dat Zijne Majesteit nog geen volledig besluit genomen had ten opzichte van de toekomstige verhouding van *Pruisen* tot de overige mogendheden van *Europa* en het daarom ook onnut achtte, persoonlijk zich daarover met den gezant te onderhouden. Zijne Majesteit beloofde echter hem binnen zeer korten tijd met zijn genomen besluit in kennis te stellen. PANIN meende nu intusschen *Berlijn* nog niet te moeten verlaten, omdat de komst van THOMAS GRENVILLE, broeder van den Engelschen minister, als buitengewoon gezant van *Engeland* met hetzelfde doel naar den Koning van *Pruisen* gezonden, was in uitzicht gesteld. Hij gaf hiervan den 8sten Februari kennis aan zijn hof en legde daarin de oorzaak bloot van de besluiteloosheid van den jeugdigen Pruisischen vorst. Volgens hem was Frederik Willem III nog niet opgewassen tegen de staatsbemoeiingen en stond hij geheel onder den invloed zijner omgeving. Deze was echter in twee partijen verdeeld, waarvan de eene den Koning van de noodzakelijkheid van een oorlog tegen *Franrijk* trachtte te overtuigen, terwijl de andere hem zocht te bewegen, met die Republiek in vrede te blijven. Aan het hoofd van de eerste partij stonden de ministers HAUGWITZ en FINKENSTEIN, aan het hoofd van de tweede ALVENSLEBEN en 's Konings adjudant KÖCKRITZ.

Den 17den Februari kwam GRENVILLE, wiens reis zeer vertraagd was door het ijs in de Noord- en Oostzee, te *Berlijn* aan. Opnieuw werd aan de Pruisische Regeering het voorstel gedaan om met *Rusland* en *Engeland* eene poging te ondernemen tot bevrijding van *Holland* en *Brabant*. *Pruisen* zou daarbij door Engelsche subsidiën ondersteund en later op kosten van *Frankrijk* door gebiedsvergrooting schadeloos gesteld worden. FREDERIK WILLEM III, die een innerlijken afkeer van den oorlog had en in het behoud van den vrede 's werelds hoogste goed en den eenigen weg tot geluk voor het menschedom meende te zien, was er wel verre van verwijderd, zich tot eenige onderneming te laten overhalen, die een oorlog met *Frankrijk* ten gevolge zou kunnen hebben; maar daar een aanval van Fransche zijde niet tot de onmogelijkheden moest worden gerekend, wenschte hij voor dat geval van te voren afspraak met de andere mogendheden te maken. Hij

hoopte de onderhandelingen zoo lang te kunnen rekken, totdat *Frankrijk* misschien vrijwillig tot de ontruiming van *Holland* zou overgaan.

HAUGWITZ kreeg last, de voorstellen van PANIN en GRENVILLE af te wijzen, doch daarbij de verklaring af te geven, dat *Pruisen* aan zijn defensief systeem eene grootere uitbreiding wenschte te geven en daaromtrent met *Rusland* en *Engeland* in onderhandeling te treden. In beginsel was het Pruisische hof het over het algemeen met beide hoven eens en geneigd hun streven, zoo veel het vermocht, te bevorderen; maar daarbij moest vooropstaan, dat zoo mogelijk de bewaring van de rust in het Noorden het voornaamste gezichtspunt bleef.

Deze uiting is vermoedelijk de aanleiding geweest tot het bovenvermeld bericht van BOURDEAUX. De onderhandelingen, waarin sinds de tweede helft van Maart ook werd deelgenomen door den uit *Oostenrijk* gezonden gezant Graaf DIETRICHSTEIN, werden intusschen voortgezet; doch men kwam niet verder en in April braken de gezanten ze af met de verklaring, dat zij eerst nieuwe instructies van hunne Regeeringen moesten afwachten (1).

BOURDEAUX zet in eene dépêche van 20 April de beredeneerde werkeloosheid van het Kabinet van *Berlijn* als volgt uiteen: »De misselijke toestand, in welken de overleden Koning de financiën gelaten heeft, heeft zijn successeur genoodzaakt, zijne eerste oogmerken op de herstelling derzelve te richten, overtuigd zijnde, dat de geheele kracht van *Pruisen* in deszelfs *Tresor* bestaat, en dat zonder deze nooit een oorlog met eenige apparentie van *succès* kan gevoerd worden, daar het *credit* zoo van binnen als buiten niet van natuur is, om ingeval van tegenspoed op eenige ondersteuning te kunnen rekenen. Bij deze gesteltenis van zaken begrijpt men hier, dat het veiligste is neutraal te zijn, om ongestoord aan de herstelling der financiën te kunnen arbeiden, terwijl die der andere mogendheden zich door den oorlog uitputten.»

Blijkens het niet inzenden van PYMAN's concept-brief van 22 Maart, schijnt men op dat tijdstip omtrent *Pruisen's* houding weder gerust te zijn geweest. Terzelfder tijd ongeveer kwamen nog de navolgende berichten in:

SCHIMMELPENNINCK aan DAENDELS, dd. *Parijs* 15 Maart. Men spreekt mij hier sinds Uw vertrek dagelijks, dat men in het zekere geïnformeerd is, dat de Engelschen een aanslag op onze kusten mediteeren en zeker ondernemen zullen. In hoeverre dit wezenlijk zoo zijn moge, dan of deze informatiën in verband staan met 't plan om onze schepen in onze havens te houden, moet ik aan Uwe eigene combinatie overlaten.

Idem aan *Idem*, dd. *Parijs* 9 April. De meest waarschijnlijke informatiën,

(1) Vergelijk VON SYBEL, *Geschichte der Revolutionszeit* V, bladz. 261 v. v.; PAUL BAILLEU, *Preussen und Frankreich von 1795 bis 1807*. I. Einleitung XLVI v. v., en MILIUTIN, *Geschichte des Krieges Russlands mit Frankreich im Jahre 1799*, ins Deutsche übertragen von CHR. SCHMITT I. bladz. 91 v. v. Het laatste werk is een Russische bron van hooge waarde over den oorlog van 1799.

welke ik wegens het reüsseeren van Lord GRENVILLE te *Berlijn* bekomen heb, behelzen hoofdzakelijk dat de Koning aan denzelfen in substantie zoude hebben geantwoord, dat hij steeds vuriglijk een algemeenen vrede begeerde; dat hij deze begeerte nu anderdaags op eene zeer significante wijze aan het Fransch Gouvernement had gecommuniceerd; dat hij zijn ongenoegen over den zich steeds manifesteerenden geest om overal te revolutioneeren tevens had te kennen gegeven; dat hij zich het sort van *Napels* en *Sardinië* bleef aantrekken; dat hij gezind was om aan het Fransch Gouvernement te verklaren, dat hij zich aanbood als mediateur om een algemeenen vrede aan *Europa* te bezorgen, en wel een vrede, gebouwd op gronden, welke geschikt waren eene goede en duurzame balance in *Europa* te herstellen; dat hij hoopte, dat dit voorstel zoude worden aangenomen; en dat hij, ingevalle hetzelfde door het Fransch Gouvernement wierde gedeclineerd, alsdan zoude besluiten om met al zijn vermogen tot de coalitie toe te treden, mits alvorens alle de Mogendheden, daartoe behoorende, onderling plechtig elkanders integriteit guarandeerden, en zich verbonden om onder geen pretext hoegenaamd een afzonderlijken vrede te maken.

Ziedaar wat ik van de onderhandelingen van Lord GRENVILLE heb kunnen vernemen; voor het overige blijft men mij hier continueel verzekeren, dat wij van *Pruisen* niets te vreezen hebben. Ik geloof echter niet, dat men zich door deze berichten bij ons in een al te diepen slaap moet laten wiegen. De politiek van het Berlijner Hof heeft mij altijd toegeschenen geen vaste fundamenten te hebben; het ziet overal gevaren en weet niet waaraan zich te houden; het geliefkoosd neutraliteits-systema kan, mijns inziens, in de tegenwoordige crisis van zaken niet lang meer geobserveerd worden; de evenementen zullen hetzelfde willens of onwillens entraineeren, en de bovendrijvende partij zal ingevalle eener decisie door hetzelfde versterkt worden. Ik heb aan het Gouvernement in dienzelfden zin geschreven, en bij een mijner vorige hetzelfde mede attent trachten te maken op een ander punt, hetgeen bij mij eenige bekommering verwekte, de Russische Armade namelijk te *Kroonstad*.

Ik heb bij die gelegenheid de redenen opgegeven, waarom ik het niet voor onmogelijk houde dat dezelve tegen ons vaderland bestemd is, en tevens de middelen aan de hand gedaan, die mij bekwaam schenen om wegens de realiteit dezer Armade en derzelver but stellige informatiën te bekomen.

VAN DER GOES aan PYMAN, 17 April. Ik heb de eer U hiernevens te zenden het extract uit eene missive van den secretaris REINHOLD (waarnemende de belangens der Bataafsche Republiek bij den Neder-Saksischen Kreits en de Hanzesteden) te *Hamburg*, met de copie van eene daarbij gevoegde opgave van de sterkte en dislocatie der Neutraliteits-armee in Neder-Saksen en Westfalen.

Hamburg den 22sten Maart 1799.

Uwe enz.

Ik heb gelegenheid gehad om eene nauwkeurige opgave van de sterkte en dislocatie der Neutraliteits-armee te verkrijgen en heb de eer, U dezelve

mits dezen in extenso, in het Fransch door mij overgezet, toe te zenden. Het zal U daaruit blijken, dat de sterkte dier armee is als volgt:

Pruisische troepen: 29 bataljons Infanterie, 2 comp. Jagers, 5 regimenten Cavalerie en een aanzienlijken trein Artillerie;

Brunswijksche: 2 bataljons Infanterie en 2 esk. Cavalerie;

Hannoversche: 14 bataljons Infanterie, 2 regimenten of 14 eskadrons Cavalerie, 2 comp. Jagers en een trein Artillerie.

Tevens zal de dislocatie U bevestigen, wat Gij waarschijnlijk zeer wel weet, dat het Pruische gedeelte dezer armee overal zeer nabij onze grenzen gekantonneerd ligt, en dat over 't geheel die vereenigde legermacht zoo gestationneerd is, dat binnen weinige dagen een aanzienlijk heir dicht bij ons gebied eventueel zoude kunnen verzameld staan. Daar het oogenblik misschien niet verre af is, dat de Fransche Republiek van den Koning van Pruisen eene categorische verklaring verlangen zal, zoo heb ik gemeend, dat het gemelde onderwerp van enig aanbelang kon zijn, hoezeer ik overtuigd ben, dat door de waakzaamheid en den ijver van ons Gouvernement in alles is voorzien.

De enz.

Den geheelen staat hier over te nemen, schijnt onnoodig. Genoeg zij het te melden, dat van het noorden af langs de geheele oostelijke grens van de Republiek de meeste plaatsen met krijgsvolk belegd waren. De troepen stonden onder het opperbevel van den Generaal-Majoor BLÜCHER, die zijn hoofdkwartier te *Munster* had.

Op denzelfden dag, waarop bovenstaande missive uit *Hamburg* geëxpedieerd werd, schreef VAN DER GOES in een cijfer-depêche aan SCHIMMELPENNINCK: »Ik twijfel tegenwoordig te minder aan de goede dispositie van *Pruisen*, daar LOMBARD mij verzekerd heeft, dat *Frankrijk* voor de neutraliteit van dat Hof twee millioen livres maandelijks sedert eenigen tijd betaalt.»

Buiten de berichten, die de agenten uit het buitenland zonden, trachtten men ook langs andere zijden, waar de gelegenheid zich voordeed, inlichtingen te bekomen. Zoo vinden we in het half verbrand secreet verbaal van den A. v. M. onder dagteekening van 18 Maart:

De burger LAURENS VAN RIJ, gechargeerd met eene commissie van de geïnteresseerden der vischschuiten te *Katwijk* en *Egmond*, ter bevordering van het ontslag der alsnog zich in *Engeland* bevindende visschers, is dezelve ter bekoming van alle mogelijke informatiën nopens de navale macht der Engelschen en derzelver oogmerken door mij gequalificeerd tot het onderzoek der navolgende zaken en van tijd tot tijd deswege bericht in te zenden: te weten — te onderzoeken

- 1°. de force voor de Noordzee bestemd, wie de commandeerende officier is, hoe de eskaders verdeeld zijn en waar gestationneerd, wanneer uitloopen en voor hoelang geactualieerd;
- 2°. de convooien naar de Oostzee en *Archangel*; 't vertrek der pakketbooten

naar *Hamburg* en de *Wezer* en hoedanig dezelve geëscorteerd zijn; verwacht wordende schepen en derzelve convooi.

3°. hoeveel en welke schepen er in zee zijn; speciaal het tijdstip aan te kondigen (wanneer er) eens zeer weinig in (zee zijn);

4°. uitgaande expeditiën () uit welke soort va(n) schepen) bestaande, speciaal of er (bran)ders, cavalerie, kanonniërs en geschut bij is om de la(ning)stroepen te be(dien)en;

5°. zekere berichten uit *Ierland*; de geestgesteldheid (der) natie in 't algemeen (1).

Ook *DAENDELS* had een particuliere agent in *Engeland*, die hem van daar naar het schijnt langs verschillende wegen berichten toezond. Aan het archief zijner familie zij hier o. a. de navolgende brief ontleend.

Den Heer *WILLIAM CHRISTIAN METZ* in *Amsterdam*.

Mijnheer! Verzoeker dezen brief aan den heer *DAENDELS* ter hand te stellen. . . .

Heden ochtend is mij door den Commissaris der *Marine* alhier aanvertrouwd geworden en ik zal het U letterlijk hierin schrijven als volgt:

»The king has been pleased to cause it to be signified by the right honourable lord Grenville, His Majesty's principal secretary of state for foreign affairs, to the ministers of neutral powers residing at this court, that the necessary measures having been taken by His Majesty's commands for the blockade of the ports of the United Provinces. The said ports are declared to be in a state of blockade and that all vessels, which may attempt to enter any of them after this notice, will be dealt with according to the principles of the law of nations and to the stipulations of such treaties subsisting between His Majesty and foreign powers as may contain provisions applicable to the cases of towns, places or ports in a state of blockade.»

Het hieromstaande kunt gij, mijnheer, zeker staat op maken en het zal ook zekerlijk eerstdaags publiek worden; ik zal u aanstaande post het van mij vereischte toezenden en tegelijk niet mankeeren van alles omstandiglijk u te aviseren; ben intusschen met achting genegen U en mijn *Vaderland* te dienen en heb de eer mij thans te noemen

Uw toegenegene *A. B. C.*

Londen 25 *Maart* 1799.

In de secrete notulen van het *U. B.* van den 1sten *April* vinden we dat *DAENDELS* bij missive van denzelfden datum had medegedeeld:

1°. dat de door gemelden *Generaal* op orders van dit *Bewind* afgezonden persoon gereverteerd en in de aan hem opgedragen missie naar wensch geslaagd was, als hebbende deszelfs zwager zich bereid getoond om, onder

(1) De tusschen haakjes geplaatste woorden en letters waren verbrand en zijn door mij uit den zin opgemaakt.

remboursement van de te maken kosten en verteringen, de noodige informatiën te suppediteren;

2°. dat aan denzelfen volgens opgave van den A. v. M. eenige punten zoude doen toekomen, houdende voorts gemelden persoon in staat om, bij goedvinden van dit Bewind, andere berichten dan die der Marine te kunnen fourneeren;

3°. ingezonden hebbende eenige generale berichten nopens den toestand van Engeland (1);

en 4°. geaccuseerd hebbende de receptie der Navyboeken tot deze maand inclus, als zullende dezelve met de Lloydlijsten successievelijk ontvangen, ten einde daaruit, gevoegd bij deszelfs berichten, een generaal tableau der vijandelijke zeemacht en derzelver mouvemenen op te maken; zich wijders in staat bevindende, om binnen 2 of 3 dagen een generaal tableau aan dit Bewind in te zenden.

Deze missive werd met bijlage opgelegd »ter secretarie van dit Bewind onder de secreete relatieven.” Drie dagen daarna komt het generaal tableau »van de tegenwoordig dadelijk in dienst zijnde Engelsche linesschepen” ook werkelijk in met bijgaand schrijven, volgens hetwelk bij het ontwerpen daarvan alle op dit sujet te bekomen renseignementen zijn gecombineerd, zoodat hetzelfde naar alle probabiteit den actueelen staat der Britsche vlooten zoo na mogelijk zal daarstellen.

In de Noordzee bestond de vloot uit 9 Engelsche en 10 Russische linesschepen. De 9 eerste onder bevel van den Vice-Admiraal DICKSON waren de *Ganges* (74 stukken, Capt. R. MACDONALL), de *America*, *Ardent*, *Belliqueux*, *Director*, *Prince Frederick* en *Veteran*, ieder van 64 stukken en gecommandeerd door de Capt. J. SMITH, F. BERTIE, J. INGLIS, W. BLIGH, J. G. HALL en J. R. MOSSE, de *Madras* (54 st., Capt. J. DILHES) en de *Isis* (50 st., Capt. W. MITCHELL); van de 10 laatstgenoemde, die aangevoerd werden door den Admiraal TET, voerden 6—74, 2—66 en 2—64 stukken, terwijl er 5 kleinere schepen, voerende 44 en 40 stukken, bij werden opgegeven. Verder werden gemeld: 1 linesschip op de rivier de Humber, 2 bij het eskader in *Downs*, 14 bij de vloot in de Engelsche en Iersche kanalen, 31 in de havens en die uitgerust worden, 15 in de Middellandsche zee, 16 vóór *Cadix*, 7 vóór *Gibraltar*, 13 aan de Kaap de Goede Hoop, in *Oost-Indië* en op weg, 3 in de *West-Indië*n op weg, 8 te *Jamaica* en 3 in *Amerika* en *New-Foundland*. Totaal 132 linesschepen.

Den 10den April zond DAENDELS weder het navolgende bericht in, hetwelk bij de buitengewoon secreete stukken in advies werd gehouden:

(1) Hierin kwam o. a. voor: »De verzameling van troepen op het eiland *Wight* is niet zoo aanmerkelijk geweest, als was opgegeven en is een groot gedeelte van dezelve reeds geëmbarqueerd, zoo naar de Middellandsche zee als naar *Portugal*.

Men spreekt echter nog van eene landing op *Zeeland*, schoon er geen ostensible praeparatiën te zien zijn.

Ik heb de eer Ulieden hiernevens te communicceeren eene opgave van de mouvementen, welke gedurende de maand Maart II. bij de Engelsche mobiel zijnde marine zijn voorgevallen, waarbij ik mij refereere op het UIⁿ. den 3den dezer opgegeven tableau, zullende ik in 't vervolg van maand tot maand continueeren met een diergelijk supplement te suppediteeren; doch alle berichten, welke interesseeren, oogenblikkelijk te Uwer kennis brengen.

De Admiraal GARDNER is den 2den Maart met 12 schepen van de Kanaalvloot in zee gestoken om te kruisen en den 16den en 18den nog met vier schepen versterkt.

De Admiraal DUCKWORTH zal naar de Middellandsche zee vertrekken om het commando van NELSON over te nemen.

De Vice-Admiraal R. CURTIS vertrekt naar de Kaap de Goede Hoop, om den overleden Schout-bij-Nacht H. W. CHRISTIAN te remplacceeren, vergezeld van den nieuwen Gouverneur C. YONGE.

De Schout-bij-Nacht CH. COTTON zal naar *Halifax* vertrekken, om den Admiraal VAN DER PUT te vervangen, die thuis komt.

De Kanaalvloot bestaat thans uit 19 linesschepen.

Behalve van den heer CHRISTIAN METZ kreeg DAENDELS bericht van denzelfden correspondent A. B. C. langs diens zwager JOSEPH DE JONGH, wonende op de Joden-Keizersgracht naast 't huis van Barmhartigheid te *Amsterdam*. Die correspondent schijnt iemand geweest te zijn, die om zaken tijdelijk 't land had moeten ruimen. Althans in den brief, die den 1sten Mei te 's *Gravenhage* is gecopieerd, schrijft hij aan DE JONGH: »Intusschen zoude het mij tegelijk zeer aangenaam zijn, om van U te hooren, dat mijne zaken in *Amsterdam* in orde komen, en dat ik vrij zoude kunnen tehuis komen om van alle blaam alsdan bevrijd te zijn." Met de familie van DE JONGH schijnt DAENDELS op een eenigszins vertrouwelijken voet gestaan te hebben. In een postscriptum van een brief, door den eerste aan laatstgenoemde gericht dd. 14 April, vinden we namelijk: »Zijt van mijne ouders en verdere familie gegroet. Het is waarschijnlijk, dat vader en mijn zuster KLAARTJE in het kort naar 's *Hage* zullen overkomen." Uit een lateren brief blijkt, dat dit bezoek heeft plaats gehad en DAENDELS contra-bezoek beloofd heeft; terwijl onder een brief van JOSEPH, dd. 15 Mei, CLARA DE JONGH, die naar *Engeland* ging, eigenhandig schrijft: »Ik vertrekke op het laatst van de andere week; ik wensche U alle heil en voorspoed in al Uwe ondernemingen. Denk aan het verzoek van mijn broeder. Het is mij leed van U voor mijn afreize niet persoonlijk vaarwel te kunnen zeggen. Leef wel en gelukkig." Het hier bedoelde verzoek was door JOSEPH zelf als volgt geuit: »Ik neem verder de vrijheid van U te herinneren aan Uwe belofte om mij bij den Agent van Justitie of Binnenlandsche Zaken te employceeren, daar tevens bijvoegende het verzoek deswegens door mijne zuster ten dezen niet zelden gedaan, die dit nogmaals herinnerende mij

gelast U te schrijven, dat zij zich geveleid had, ons nog eens voor haar vertrek door Uwe tegenwoordigheid vereerd te zien."

Den 16den April zendt DE JONGH uit *Amsterdam* aan DAENDELS eenig weinig belangrijk bericht met de uit *Londen* ontvangen Lloydslijsten van 29 Maart, 2 en 5 April, terwijl uit *Sheerness* den 17den April door A. B. C. geschreven wordt:

Ich eile Ihnen zu melden, dass heute früh eine expresse in *Yarmouth* angekommen ist, welche Zeitung bracht, dass fünf Fregatten und ein Linieschiff in *Texel* liegen, welche zu einer geheimen Expedition bestimmt, von da beinahe segelfertig sind und soeben habe ich die Ehre eine ordre zu sehen vom Admiral, dass die unterstehenden Schiffe mit ersten sollen von *Yarmouth* auslaufen und das obgemeldete squadron zugegen gehen um solche, wenn selbige auslaufen, auf zu passen und zu engagiren.

The <i>Ganges</i> Commodore M. DONALL	} Linieschiffe
<i>America</i> , <i>Glatton</i> and <i>Monmouth</i>	
The <i>Scorpion</i> ein Schloup	
<i>Narcissa</i> ein Brig und ein Cutter.	

21 April schrijft DE JONGH weer uit *Amsterdam* aan DAENDELS:

De Lloydslijst is U zeker door mijn broeder geworden. Het navy-boekje, tevens een brief van mijn correspondent, ben ik allen dag verwachtende, dewijl mij dezelve door een mij onbekenden persoon, wegens wien ik heden naricht hebbe, dat hij reeds te *Rotterdam* gearriveerd is, zullen aangebracht worden. Het zal alles oogenblikkelijk na de ontvangst U door mij gezonden worden. Aangaande het spoedige expedieeren mijner missives wordt al het mogelijke door mij in acht genomen. Geene gelegenheid over *Rotterdam* of *Texel* wordt van mij verzuimd; doch worden voornamelijk tegenwoordig er niet altijd schepen uit voornoemde plaatsen geklaard en heeft dit al plaats, zoo zeilen zij niet juist op dien dag, als ik gaarne mijne brieven geëxpédieerd zag.

Ik heb dus een correspondent te *Bremen* opgezocht, die mij mijne brieven van daar, zijnde tevens een secuur kanaal, direct op de paquetboot te *Cuxhaven* bezorgt. Deze route differeert met die over *Hamburg*, den anders gemeenlijken weg, in mijn voordeel nog ruim drie dagen. Gij ziet dus, dat ik alles doe wat in mijn vermogen is; ook blijf ik geenszins in gebreke, mijn correspondent op spoedige rescriptiën steeds aan te dringen.

Den 25sten en 27sten April werden DAENDELS weder een navy-boekje en Lloydslijsten toegezonden.

SPOORS had intusschen den 6den April aan het U. B. gemeld (1), dat hij door zijdelingsche, doch echter op waarschijnlijkheid rustende berichten geïnformeerd was geworden, dat de Russen een vijandelijken aanval tegen onze Republiek in den zin hadden, speciaal gemunt op de kusten van *Friesland* en *Groningen*.

(1) Relatieven tot het buitengewoon secreet verbaal van 't U. B.

Daar eene vijandelijke onderneming van dien aard voor ons ten hoogste alarmant is, vind ik mij gedrongen aan te merken, dat de middelen, waarvan wij ons te dien einde in onze tegenwoordige omstandigheden kunnen bedienen, zeer gering zijn in tegenoverstelling van het gevaar, dat er voor ons in een zoodanigen aanval is gelegen. De groote inferieuriteit onzer zeemacht en het gebrek aan kanonneersloepen, welke laatste voornamelijk tot verdediging van de Friesche en Groningsche kusten geschikt zouden zijn, doch welke tot een gelijk oogmerk bereids alle in *Zeeland* zijn of derwaarts vertrekken, zijn beletselen om de defensie van genoemde kusten van de zijde der zee te zoeken, en welke ons noodzaken, om ons tot eene bloote landelijke verdediging te bepalen. Doch zelfs in dat geval, zooda de defensie te lande genoegzaam is, om den vijandelijken euvelmoed te stuiten, hetgeen ik evenwel vertrouw, wordt wellicht onze communicatie met *Hamburg* en over de Wadden geheel gestremd en daardoor de eenige weg, welke de overblijfsels van onzen zoo zeer geteisterden koophandel nog open staat, afgesneden.

Dit schrijven wordt »provisieel gehouden in advies»; doch twee dagen later komt SPOORS nog eens op die zaak terug, »uithoofde van het onberekenbaar nadeel, hetwelk de commercie zou lijden, wanneer ongelukkig de vaart over de Wadden mocht worden gestremd», en verzoekt hij autorisatie tot den dadelijken aanbouw van 6 kanonneergaleijen en tot het inhuren en doen vertimmeren van 30 à 40 tjalken, om wanneer het noodig zijn zal, dezelve uit 'slands vloot te doen bemannen en op de Wadden of in de zeegaten als een scheeren-vloot te kunnen dienen.

De gemelde kanonneergaleijen, waaraan wij een totaal gebrek hebben, zullen, zoo ik mijn oogmerk kan bereiken, niet dieper gaan dan 3 voeten en voorzien van 24 riemen, om altijd en overal te kunnen worden geëmployeerd, bemand met 80 à 100 mannen, ieder dragen kunnen 4 of meer 18- of 24ponders. Daarmede zal men de zeegaten van *Ameland* en het Vlie met hetgeen daar reeds aanwezig is, in vrij geduchten staat stellen, en de vaart op de Wadden vooreerst kunnen openhouden, speciaal wanneer daarna (zoo de geruchten hieromtrent blijven veldwinnen) 30 à 40 tjalken ingehuurd en vertimmerd worden, om daar 't noodig is, te gebruiken en met welke vertimmering en gereedmaking niet meer dan uiterlijk drie weken zal verloopen.

Ook dit voorstel wordt volgens de notulen van 't buitengewoon secreet verbaal van 't U. B. provisieel in advies gehouden; doch in 't secreet verbaal van den A. v. M. ligt een eigenhandig door den Directeur F. ERMERINS geteekend briefje dd. 8 April, van den navolgenden inhoud: »Burger Agent, Wij begrijpen dat, vermits er haast is, Gij aanvang zoudt kunnen maken met den bewusten aanbouw, waartoe de voordracht van U heden bij ons is ingekomen.» Deze vreemdsoortige weg moest hier zeker worden gevolgd, omdat het U. B. eigenlijk zijn bevoegdheid te buiten ging, doch overtuigd

was dat de gelden door 't V. L. zouden worden toegestaan, zoodra zij aangevraagd werden. Waarom het Bewind dit niet aanstonds deed, blijkt niet.

In DARDENNE'S Correspondentieregister vinden we omstreeks dezen tijd nog een bericht omtrent het verschijnen van vijandelijke oorlogsvaartuigen voor de kust, hetwelk den 22sten April aan den A. v. O. werd ingezonden.

Le Général DESJARDINS renouvelle au Général en chef des plaintes sur les files de *la Zélande*.

Il annonce que huit vaisseaux de guerre ennemis se sont présentés ces jours derniers à la pointe de l'île de *Schouwen*. Le Général me charge de vous renouveler la demande qui a été faite au Directoire, d'y envoyer des secours et la promesse que vous lui avez donnée d'y satisfaire.

DAENDELS teekent den algemeenen toestand aan zijn vriend DU MONCEAU den 2den April volgenderwijze (1):

A mon retour de Paris, mon cher Général! j'ai trouvé votre lettre et j'y ai lu avec bien de la reconnaissance toutes les choses obligeantes que votre amitié vous dicte pour moi. Vous m'y conseillez la patience; il y a longtemps que j'en fais preuve, mais tout en supportant les contrariétés de la vie, on ne peut pas s'empêcher de les sentir. Une de ces contrariétés qui m'est pénible autant qu'à vous, c'est de voir que nous ne pouvons pas sortir de notre inactivité; du moins il y a toute apparence que nous ne prendrons pas de part aux opérations maritimes. Pussions-nous du moins être employés sur terre! Il me semble que la supériorité des forces de *l'Autriche en Allemagne* met les armées françaises dans le cas d'avoir besoin de renforts; il paraît certain que JOURDAN vient d'essuyer un échec, dont on ne connaît pas encore bien les détails. Il n'est pas je crois très considérable, mais il annonce une supériorité de forces qui pourra bien nous rendre nécessaires, si toutefois nous ne sommes pas occupés dans notre propre pays, car on nous annonce aussi de grands débarquements d'Anglais et de Russes; on dit même que c'est sur les côtes de *Frise* qu'ils doivent le tenter. Ces nouvelles et l'annonce des préparatifs maritimes que fait *la Russie* paraissent venir d'une source digne de foi. Au surplus notre gouvernement s'occupe d'acquérir des renseignements plus certains et s'il nous en parvient, je me hâterai de vous en faire part.

Dat DAENDELS de in den aanvang van dezen brief uitgedrukte gevoelens moeilijk wist te verbergen, blijkt uit het bericht, hetwelk VON BIELEFELD den 11den April naar *Bertjn* zond, waarin hij tevens de toenmalige verhouding der partijen schetste (2):

. . . . En attendant je crois apercevoir chez le Général DAENDELS un certain mécontentement, qui porte non seulement sur le peu d'empressement

(1) Famille-archief DU MONCEAU.

(2) Portefeuille. Ontcijferde brieven.

que montre son gouvernement pour mettre le militaire batave sur un pied plus imposant, mais en général sur le manque d'harmonie qui règne actuellement dans la marche des affaires. Il existe effectivement de nouveau des scissions très prononcées parmi les différentes parties du gouvernement. La plupart des hommes de quelque talent qui se trouvent dans la première chambre du corps législatif ont formé un parti fort opposé à la seconde chambre et au Directoire Exécutif. Ils prétendent que ceux-ci sont dirigés par des principes d'indécision, de faiblesse, de fédéralisme et surtout de réaction en faveur du parti abattu le 22 Janvier (1798); plusieurs disputes résultées de cet état de choses ont engagé le sieur GOGEL, ministre des finances, à donner aujourd'hui sa démission; mais on espère cependant encore qu'on pourra le persuader de rester en place.

. . . dans tous les cas on se flatte ici de conserver dans la libre communication entre *Emden* et *Delfzijl* une ressource commerciale qui ne pourra être empêchée par les flottes anglaises.

Van werkdadig optreden van den vijand vinden we in dit eerste gedeelte van het jaar slechts tweemaal gewag gemaakt.

Den 22sten Maart schrijft DU MONCEAU uit *Groningen* aan den A. v. O.:

Ik heb de eer rapport te doen, dat de Kapitein VAN KAPS, op *Vlieland* commandeerende, rapport doet, dat op den 16den dezer een Engelsch fregat zich dichter als naar gewoonte voor dat eiland vertoond heeft, welk fregat aan een brik belette, om binnengeloodst te kunnen worden; twee loods-jollen, die daartoe uitwilden, moesten weder terug. Het garnizoen was gereed op 't eerste schot naar 't strand te marcheeren.

Verdere berichten kwamen daaromtrent niet in; bijzondere maatregelen schijnen niet noodig geweest te zijn. Meer opschudding werd teweeggebracht door een bericht, hetwelk, afgezonden door den commandant van de Gewapende Burgermacht te *Noordwijk*, den 2den April 's avonds kwart voor 8 uur bij den A. v. O. inkwam. Het hield alleen het navolgende in:

de omstandigheden alhier staan ons niet gunstig, alzoo de Engelschen klarigheid maken om hier te landen. Twee oorlogsschepen zijn voor de bank. Wij doen met onze 2 12 E^{rs} alle tegenweer; daar komen meer schepen in 't gezicht; wij verzoeken spoedig om assistentie; met haast

U bereidwillige dienaar

J. JANSSEN.

Anstonds schreef PYMAN aan BRUNE:

Le commandant de la garde nationale de *Noordwijk* binnen me mande à l'instant que quelques vaisseaux ennemis se montrent devant la côte et menacent d'y faire une descente. J'ai aussitôt envoyé copie de ce rapport au Général DAENDELS avec ordre de prendre les mesures que les circonstances urgentes exigent. L'ordonnance porteur de ce rapport ajoute verbalement

qu'une frégate française poursuivie par un vaisseau anglais s'est jetée sur la côte et que l'ennemi mettait les chaloupes en mer pour tâcher de s'en rendre maître; j'espère cependant que le feu bien dirigé de deux pièces de 12, qui y sont stationnées, lui feront lâcher prise et le forceront à abandonner son projet.

De nakoming van zoo'n ministerieel bevel in deze »urgente omstandigheden», alleen bekend uit JANSSEN'S bericht, was voor DAENDELS zeker niet gemakkelijk. Gelukkig kreeg hij dienzelfden avond ook rapport van zijn Brigade-Generaal VAN ZUYLEN uit *Leyden*, inhoudende de reeds door dezen getroffen maatregelen, naar aanleiding van een brief, hem door de Municipaliteit van *Noordwijk* gezonden. Dat rapport hield in:

. In dien brief namelijk werd op 't dringendste op secours aangedrongen; de Engelschen maakten minen van te zullen landen en de 2 12 P^{ers} , die zij aldaar hadden zonder eenig garnizoen als de artilleristen, die er bij behoorden, zouden hen niet lang meer beschermen kunnen, etc. Hoe onwaarschijnlijk dit bericht van eene bedreigde landing namelijk ook was, maakte ik mij echter gereed, om terstond derwaarts te gaan, en mij door een gedeelte van het garnizoen en het korps burger-artilleristen met derzelve twee drieponders te laten volgen; doch zoo als wij daartoe gereed stonden, kwam een nader en omstandiger bericht, hierin bestaande dat een Fransch kaper, door twee Engelsche oorlogsschepen of fregatten vervolgd en op 't strand hebbende moeten zetten, na van die schepen lang gekanonneerd geweest te zijn, nu door chaloupen geattaqueerd wierd; dat echter die chaloupen door het continueel vuur van onze strandstukken hun oogmerk tot het vertrek van den ordonnance, die aldaar op 't commando ligt en 't bericht overgebracht had, niet hadden kunnen bereiken.

Op dit nader rapport nu heb ik gedacht mij te kunnen vergenoegen met er die twee stukken naar toe te zenden, benevens de compagnie Grenadiers en een commando ruiters, ten einde daardoor, was 't nog mogelijk, 't nemen van den kaper te beletten en de inwoners gerust te stellen tegen het landen der manschappen der chaloupen — welke schikkingen ik hoop, dat Uwe goedkeuring zullen wegdragen.

Het naar *Noordwijk* gezonden detachement werd gecommandeerd door den Luitenant SCHAAK, die den 3den April 's morgens te 8 $\frac{1}{2}$ uur het navolgende rapport aan den Generaal VAN ZUYLEN zond:

Ik sta met het korps onder mijn orders aan strand. Een zwaar Engelsch fregat heeft zich kort aan den wal geankerd en kanonneert het dorp en het op strand zittend schip (zijnde een Zweedsche koopvaarder) hevig. Ik kan er niets tegen doen. De II. 12 P^{ers} zijn defect, als ook de batterij. Ik heb geen amunitie, noch kundige artilleristen. Twee Engelsche schepen liggen wat wijder af te manoeuvreeren en maken mine om sloepen uit te zetten. Ik ben dus tegen gemelde kanonnade gansch zonder tegenweer en

verzoek spoedig voorziening. Het landen met sloepen meen ik vooreerst, zoo de vijandelijke macht niet sterker wordt, te kunnen beletten; maar kan des vijands desseins niet weten, en zal denkelijk op den nacht wachten. De 3 £^{re} , die met mij gekomen zijn, zijn hier volstrekt van geen nut; er waren een paar 24 £^{re} noodig, om den vijand spoedig te vernestelen en zonder dat kan men niets beletten.

Copie van dit rapport wordt door VAN ZUYLEN doorgezonden naar *Den Haag* en tengevolge van dien wordt BEELDSNIJDER te *Delft* terstond aangeschreven, om munitie naar *Noordwijk* te zenden, o. a. 200 gevulde saaië kanonpatronen à 4 £ pulver en 150 ruwe kogels à 12 £ . Die munitie zal wel niet meer van dienst zijn geweest, want nog dienzelfden dag meldt VAN ZUYLEN aan DAENDELS, dat de Engelschen zich van *Noordwijk* hebben verwijderd, »nadat zij de equipage van het Zweedsche schip prijs hebben medegevoerd.»

Al die rapporten werden successievelijk naar het U. B. gezonden, hetwelk ze den 4den April las en voor notificatie aannam.

(Wordt vervolgd.)

DE VELDARTILLERIE IN VERBINDING MET DE ANDERE WAPENS.

(Vervolg van N°. 12, bladz. 748 van den vorigen jaargang.)

Uitgaande van DE BRACK's stelregel: »La guerre seule apprend la guerre», geeft de Kolonel LANGLOIS in het tweede gedeelte — in een kort bestek samengevat — eene beschrijving van de slagen van Nachod, Gitschin en Wörth en deelt hij de lessen mede, welke uit het optreden der artillerie in die gevechten geput kunnen worden.

De methode, welke bij dergelijke krijgskundige studiën gevolgd moet worden, geeft de S. ongeveer in de volgende bewoordingen aan: »Het is hoofdzakelijk de bestudeering der oorlogshandelingen, welke in de jongste veldtochten zijn voorgekomen, die den grondslag moet vormen voor elke degelijke tactische opleiding. Die studie mag nimmer beschouwd worden als een aanleiding om critiek te oefenen, zij is veeleer een zoeken naar de middelen, welke gebezigd moeten worden, om van de beschikbare krachten het best partij te trekken, *wanneer alle elementen van het vraagstuk bekend zijn*; zij is een gymnastiek voor den geest, welke ons voorbereiden moet om in elk nieuw geval ten spoedigste een bevredigende oplossing te kunnen vinden. Na niet één enkel geval, maar na een reeks van concrete gevallen te hebben onderzocht, na ze elk afzonderlijk, en zoo mogelijk op het terrein der handeling zelf, rijpelijk overdacht te hebben, kan men er toe komen zich een meening te vormen. De tactiek is geen mathematische wetenschap, zij draagt veelmeer het karakter der natuurwetenschappen en eischt een soortgelijke behandeling: uitgaande van een reeks van feiten, welke de ervaring ons geleerd heeft, kunnen wij eerst, na deze zorgvuldig gegroepeerd te hebben, tot het maken van gevolgtrekkingen overgaan.»

Wellicht heeft de Kolonel L. het wenschelijk geacht eenigszins uitvoerig de richting aan te geven, welke bij de bestudeering der tactiek gevolgd moet worden, omdat ook hij wel eens de meening heeft hooren verkondigen, dat een zekere dosis gezond verstand, gepaard aan eenige elementaire kennis met vrucht de plaats van grondige, tactische studiën kon innemen.

Naar aanleiding van de gevolgtrekkingen, welke de S. uit het optreden der artillerie in bovengenoemde gevechten maakt, teekenen wij het volgende aan:

»L'artillerie fait le vide sur un terrain sans abri, mais elle ne déloge pas d'un point d'appui une bonne infanterie», is de slotsom der beschouwingen omtrent de uitwerking van het vuur der artillerie te velde en als bewijs voor deze stelling wordt er op gewezen, hoe de groote Oostenrijksche artillerielinie (48 vuurmonden) ten O. van Kleny in den slag van Nachod, die de Pruisische artillerie het stelling nemen op het plateau van Wysokow (afstand 2400 M.) te eenenmale onmogelijk maakte, er toch niet in slagen kon een half bataljon infanterie uit het dorp van dien naam te verdrijven.

Al moge nu op de juistheid van dit feit niets af te dingen zijn, zoo kunnen wij toch het laatste gedeelte van bovenstaande stelling niet beamen. Wel is het volkomen waar (zie Dl. I, bladz. 226 vgg.), dat het aantal treffers, bij het beschieten van een dorp *op de bezetting* verkregen, betrekkelijk gering zal zijn en de artillerie in dit opzicht eerst resultaten van haar vuur kan verwachten, wanneer zij dit op den rand richt, op het oogenblik *dat deze dicht bezet is*, doch wij meenen, dat in zulk een geval het verkrijgen van *treffers* ook minder het doel moet zijn dan het in brand schieten van het terreinvoorwerp, dat dientengevolge vanzelf door den verdediger ontruimd moet worden. Een voorbeeld van een dergelijke werkzaamheid geeft S. zelf op bladz. 81 (Deel I), waar hij, de uitwerking der brandgranaten besprekende, het volgende mededeelt: »au combat de Jicin les batteries autrichiennes mettent en quelques minutes le feu au village de Knisnitz, point de passage de la colonne ennemie, qui, ne pouvant plus traverser cette localité, est obligée à un détour.» Om tot zulk een resultaat te kunnen geraken is het noodzakelijk, dat de projectielen van het veldgeschut een voldoende brandstichtend vermogen bezitten. Dat dit bij het getrokken geschut niet altijd het geval is geweest, bleek bijv. in 1866, toen de Pruisische artillerie tevergeefs trachtte de dorpen Chlum en Lipa, welke bijna geheel uit houten huizen bestonden, in brand te schieten, en in 1870, toen haar hevig vuur op St. Privat slechts een *begin* van brand in veertien huizen deed ontstaan.

Met betrekking tot de vuurleiding wordt gewaarschuwd tegen het *te* vroegtijdig en dientengevolge op *te* grooten afstand openen van het vuur (een fout, waarin de Oostenrijkers — batterijen van het 3de en 10de korps — en de Saksers in den slag van Königgrätz meer dan eenmaal vervielen), eensdeels omdat het in de toekomst te verwachten, groote munitieverbruik vooral daar, waar geen voldoende uitwerking verkregen kan worden, tot spaarzaamheid zal moeten dwingen, anderdeels omdat men op meer werkzamen afstand naast een aanzienlijker materiele, ook een grootere moreele uitwerking teweegbrengt (1). Deze opmerking verdient ook door ons ter harte genomen te worden; onze

(1) Beveendien toont men zijne krachten te vroeg en verschaft daardoor den tegenstander zeer gewenschte inlichtingen omtrent sterkte, opstelling, enz.

schootstafels toch loopen tot afstanden, welke grooter zijn dan die, waarop men te velde, in normale gevallen, op eene zoodanige uitwerking mag rekenen, dat deze eenigszins in verhouding staat tot de op die afstanden verschoten munitie. De regel, welke de S. in verband hiermede, voor het openen van het vuur geeft, luidt: »L'artillerie ne doit tirer que sur un objectif important, bien défini, à bonne portée et dans un but tactique déterminé».

Vaak vindt men de meening verkondigd, dat op infanterie vurende artillerie, welke op hare beurt door vijandelijke batterijen beschoten wordt, het vuur nolens volens op laatstgenoemde moet overbrengen. Dat dit niet noodzakelijk is, toonde de Oostenrijksche artillerie mede in den slag bij Königgrätz, waar drie batterijen van de 7de en even zooveel van de 8ste Pruisische divisie tevergeefs trachtten het vuur der Oostenrijksche artillerie tot zich te trekken om der eigen infanterie eenige verlichting te schenken. Vooral voor de verdedigende artillerie is het noodzakelijk van deze mogelijkheid doordrongen te zijn; daar toch de artillerie des aanvallers natuurlijk trachten zal het vijandelijk geschutvuur tot zich te trekken om aan hare infanterie het terreinwinnen te vergemakkelijken, moeten de batterijen van den verdediger zorgen niet in den strik te loopen, welke haar daardoor gespannen wordt. Het vuur moet dus gericht worden op dat gedeelte der vijandelijke krachten, welker vernietiging uit een tactisch oogpunt het eerst geboden is, d. w. z. op het gevaarlijkste gedeelte, niet voor de artillerie zelf, maar voor de geheele troepenmacht.

»On n'est certain de l'arrivée de l'artillerie que si elle est mobile et légère.» Deze waarheid wordt, hoofdzakelijk in tijd van vrede, slechts al te dikwijls uit het oog verloren; het streven naar meerdere uitwerking treedt dan gewoonlijk op den voorgrond en doet vaak besluiten tot het aannemen van zwaarder materieel, dan met de eischen der bewegelijkheid is overeen te brengen. Doch de bezwaren, aan dat groote gewicht verbonden, worden juist in vredetijd minder geteld; de marschen ter beproeving van het materieel geschieden gewoonlijk op goede wegen met wel doorvoede paarden en een meerder gewicht van een paar honderd KG. wordt dan weinig gevoeld. In oorlogstijd is de toestand echter geheel anders: slechte wegen en vermoeide, vaak onvoldoend gevoede paarden doen elke 100 KG. méér zwaar in het gewicht vallen; en toch, opdat de artillerie eenige uitwerking zal kunnen verkrijgen, moet zij tijdig ter plaatse zijn, en dit zal alleen mogelijk blijken, als de eischen der hewegelijkheid bij de constructie voldoende zijn in het oog gehouden. Verscheidene voorbeelden uit bovengenoemde gevechten stellen de bezwaren, aan het miskennen van dezen regel verbonden, in helder daglicht.

Zoo wonen den 6den Augustus 1870 de rijdende batterijen van het 3de Duitsche legerkorps, over een afstand van 34 KM. langs een uitstekenden

weg, 90 minuten op de veldbatterijen (welker stukken slechts 425 KG. zwaarder waren), dat is dus 2,7 minuut per KM. Van hoe overwegend belang een dergelijke grootere snelheid vooral in grootere verbanden wordt, kan uit het volgende blijken. Wanneer twee legerkorpsen, wier artilleriematerieel, zooals hierboven 425 KG. in gewicht verschilt, beide langs één weg marcheerende, elkander ontmoeten, dan zal het verschil in tijd tusschen het aankomen der onderscheidene artillerie-groepen ter hoogte van de voorhoede-batterijen, zonder rekening te houden met het gedeelte van den opmarsch, dat »querfeldein" moet geschieden, het volgende zijn:

Artillerie-groepen.	Afstanden tot de voorhoede-batterijen in KM.	Vershil in tijd tusschen de aankomst der groepen.
3 batt. voorhoede.	0	0
3 » 1ste divisie.	6.540	18 minuten
Korps-artillerie. .	11.380	31 —
6 batt. 2de divisie.	17.950	49 —

De uitkomst zal dus zijn, dat van het legerkorps met het zwaardere materieel:

3 batterijen gedurende 18 minuten staan tegenover 6 vijandelijke,
 6 » » 31 » » » 14 » ,
 14 » » 49 » » » 20 » .

Ook de Generaal WILLE betoogt in zijn »Feldgeschütz der Zukunft" de wenschelijkheid van licht materieel. De maximum treklast per paard wordt door hem op 325, liefst 300 KG. gesteld; daar het draven veelvuldig zal voorkomen, moet hierbij ook op het aantal te vervoeren bedieningsmannschappen gelet worden.

De Kapitein MOCH (1) acht het beter een minimum gewicht der voertuigen dan een maximum treklast per paard vast te stellen, want, zegt hij, niet ten onrechte: »une différence de 200 KG. sur le poids d'une voiture est, en réalité, beaucoup plus importante qu'elle ne le paraît, quand on la divise par le nombre des chevaux; en pratique, et surtout avec les conducteurs inexpérimentés et les attelages de réquisition que l'on aura en campagne, elle incombera souvent, comme d'ailleurs tout le poids de la voiture, successivement et par à-coups aux différents chevaux."

Wat de caissons betreft, valt op te merken, dat zij, hoewel gewoonlijk met minder goede — en bovendien niet altijd met het reglementair vastgestelde aantal — paarden bespannen, te allen tijde de stukken moeten kunnen volgen, terwijl bovendien, wanneer de stukken in het vuur staan en

(1) Notes sur le canon de campagne de l'avenir.

de voorwagens dus in rust zijn, de caissons ter aanvulling der munitie meermalen grootere afstanden zullen moeten alleggen. Met het oog hierop is er dus alle reden toe de caissons, vergeleken bij de stukken, eer lichter dan zwaarder te maken.

Wij laten hier een overzicht volgen van het gewicht van het materieel der voornaamste Europeesche Staten.

Staten.	Kaliber in m.M.	Gewicht van het uitgeruste stuk in KG.	Aantal medegevoerde manschappen.	Treklast in KG. per paard.	Gewicht van de uitgeruste caisson in KG.	Aantal medegevoerde manschappen.	Treklast in KG. per paard
Oostenrijk . .	87	2320	5 à 73 KG.	387	2345	3	424
Duitschland . .	88	2370	5 à 78 KG.	395	2454	3 (c)	409
Engeland . .	76,2	2205	4 à 76 KG.	367	2232	4	372
Frankrijk . .	90	2335 (a)	3 à 85 KG.	389	2685	6	447
Italië	75	1580	4 à 75 KG.	395 (b)	1455	2 (d)	344 (b)
	87	2300	5 à id.	383	2260	2	377
Rusland . . .	87	2320	5 à 82 KG.	387	2358	4 (soms 3)	393
	106,7	2370	id. id.	428	2332	4 (soms 3 of 6)	389
Zwitserland .	84	2147	5 à 80 KG.	358	2547	5	424
Spanje	78,5	1700	4 à 70 KG.	425 (b)	1675	4	419 (b)
Nederland . .	staalbrons						
	84	2324	5 à 75 KG.	387	2225	2	371 (e)

In den slag bij Königgrätz deed zich aan beide zijden munitiegebrek gevoelen, niettegenstaande minder projectielen verschoten werden dan organiek per stuk voorhanden waren. Bij het 1ste Pruisische leger was de oorzaak hiervan te wijten aan het feit, dat de weinige bruggen over de Bistritz door troepen-colonnes versperd waren en de munitie-aanvoer diengevolge onmogelijk was, iets, dat op de noodzakelijkheid wijst om de caissons, welke niet in *onmiddellijk* verband met de batterijen kunnen marcheeren, onder bevel van een officier te stellen, daar deze er allicht beter in slagen zal de batterijen op het gevechtveld te doen bereiken dan een onderofficier. Bij het tweede Pruisische leger waren de munitie-afdeelingen bij het uitbuigen der batterijen uit de marschcolonne te ver achtergelaten, tengevolge van welke omstandigheid zij de batterijen, die snel van stelling wisselden, niet meer inhalen konden. Bij het Oostenrijksche leger was de oorzaak van het

(a) Als er geen caissons bij de batterij zijn, worden 5 man medegevoerd en bedraagt het gewicht 2305 KG.

(b) Bespannen met 4 paarden.

(c) Als zes man worden medegevoerd, bedraagt het gewicht 2688 KG.

(d) 1 hiervan op het vandehandsche achterpaard.

(e) Bovendien 3 man op de vandehandsche paarden.

gebrek aan munitie daaraan toe te schrijven, dat men, gedreven door de overigen's ijfelijke zucht om eene mogelijke versperring der terugtochtswegen te voorkomen, de verschillende munitietreinen gelyktijdig met de overige voertuigen had doen teruggaan. Een dergelijke maatregel is natuurlijk niet te verdedigen; bij elk gevecht komt het er allereerst op aan den terugtocht te vóórkomen en dit is alleen mogelijk, indien de batterijen overvloedig van munitie voorzien zijn.

Onze »Handleiding» zegt op bladz. 17 ten opzichte van de bedekking der artillerie: Een cavalerie-bedekking staat gewoonlijk het best zijwaarts en op eenigen afstand achterwaarts van de batterijstelling. . . . Is de cavalerie-bedekking voor het gevecht te voet afgestegen, hetgeen kan voorkomen, als het terrein de nadering van vijandelijke tirailleurs begunstigt, dan neemt zij een stelling in, zooals voor de infanterie-bedekking is aangegeven." Wijzende op het lot der 12 Oostenrijksche stukken, welke de omtrekkende beweging van het regiment kurassiers onder bevel van den prins van Holstein in den slag van Nachod medemaakten, veroordeelt de S. het gebruik van de cavalerie-bedekking te paard. Naar zijne meening — en wij ontkennen niet, dat wij daarin veel aantrekkelijks vinden — doet die bedekking, welke gewoonlijk te zwak zal zijn om een aanval der vijandelijke cavalerie te doorstaan, beter met tot het gevecht te voet af te stijgen en daardoor de aan hare bescherming toevertrouwde batterijen gelegenheid te geven, hetzij om met haar vereenigd den aanval door vuur af te slaan, hetzij om terug te gaan. Het behoud der batterijen afhankelijk te doen zijn van den altijd zeer wisselvalligen uitslag van een vaak met ongelijke krachten gevoerd ruitergevecht acht hij onverantwoordelijk.

Voor de vervolging moeten te onzent die batterijen aangewezen worden, welke het minst geleden hebben (Handleiding, bladz. 44; Aangangsel Batterij-school. IIde Gedeelte bladz. 17). Deze handelwijze komt ons minder wenschelijk voor dan de volgende, welke door den Kolonel L. aanbevolen wordt: »Le mode de reconstitution qui nous paraît préférable à tout autre, au point de vue de la rapidité et la facilité, est de refaire dans chaque abtheilung une ou deux batteries à 6 pieces et 3 ou 6 caissons, bien attelés, complets en munitions.»

De voorschriften voor het tactisch gebruik der artillerie te velde moeten, zooals hierboven reeds besproken werd, nauw verband houden met de leeringen, welke afgeleid kunnen worden uit het optreden van dat wapen gedurende de jongst gevoerde oorlogen; daarnevens dient echter zorgvuldig overwogen te worden of — en zoo ja, welke — wijzigingen daarin door het invoeren van nieuwe oorlogsmiddelen noodzakelijk zijn geworden. Naast een grondige studie der krijgsgeschiedenis moeten dus de uitkomsten der,

zowel te onzent als elders, gehouden schietoefeningen hoofdzakelijk de bouwstoffen voor deze voorschriften leveren. Zal dit laatste echter mogelijk zijn, dan moet ook alles in het werk gesteld worden om deze oefeningen zooveel mogelijk aan dit doel dienstbaar te maken en dit kan alleen geschieden, wanneer daarbij alles, wat kunstmatig — d. i. niet voor het gebruik te velde geschikt — is, vermeden en zooveel doelijk gevraagd wordt onder omstandigheden en op doelen, welke met de in den oorlog optredende de grootst mogelijke overeenkomst vertoonen. Daardoor zal het mogelijk zijn zich — zij het ook slechts in flauwe trekken — een beeld van het gevecht der toekomst te vormen en kan men er toe geraken die wijzigingen in de tactische voorschriften aan te brengen, welke anders moeten worden uitgesteld tot de oorlogservaring hare uitspraak gedaan zal hebben. »Une pareille doctrine (echter) est des plus dangereuses: la tactique ne s'improvise pas au cours de la guerre, elle se prépare de longue main par une instruction poussée dans un sens parfaitement déterminé; le jour de la bataille, les troupes exécuteront ce qu'on leur aura enseigné; il ne sera plus temps de leur demander autre chose. On doit donc arriver devant l'ennemi avec une tactique ferme, connue de tous, appliquée par tous sans hésitation; il appartient au commandement d'adopter à l'avance des principes justes.»

Omtrent het tactisch gebruik nu, der met granaatkartetsen vurende artillerie deelt de Kolonel LANGLOIS in het 3de gedeelte van het hier besproken werk zijne inzichten mede; hij legt op dat projectiel bepaaldelijk den nadruk, omdat hij — en o. i. zeer terecht — oordeelt, dat daarin de groote kracht der veldartillerie in het gevecht schuilt. De wijze, waarop dat projectiel gebezigd zal moeten worden, teekent hij met de volgende woorden: »La caractéristique des feux d'artillerie à shrapnels est *le tir par rafales*, toujours à portée décisive; c'est la tactique du tir à mitraille de l'ancienne artillerie qui connaissait la guerre pour l'avoir beaucoup pratiquée.» Door »le tir par rafales» wordt verstaan: het in den kortst mogelijken tijd overstelpen van een diepe terreinstrook met granaatkartetskogels, door middel van een met groote snelheid afgegeven granaatkartetsvuur met twee verschillende opzethoogten in elke batterij (tir échelonné), nadat met zoo weinig mogelijk tijdverlies de ligging van het doel door het zoeken van wijde grenzen bepaald is.

Des schrijvers gedachtengang bij het voorstellen van dit vuur en de wijze, waarop het moet worden uitgevoerd, mogen uit het onderstaande blijken. Het gebruik van één opzethoogte bij het granaatkartetsvuur verdient in het algemeen om de volgende redenen geen aanbeveling:

1°. In alle gevallen, waarin de waarneming bemoeilijkt wordt en men dus geen nauwe grenzen heeft kunnen bepalen, loopt men gevaar óf te vèr of te kort te schieten en dus geene of slechts zeer onvoldoende uitwerking te verkrijgen;

2°. te velde zullen in den regel de doelen niet loodrecht op de schootsrichting staan; een feit, dat grooten invloed op de uitwerking van het

vuur kan hebben. Stel, men beschiet een doel, dat 100 M. lang is en dat een hoek van 45° met de schootsrichting maakt, dan bevindt zich de eene vleugel 70 M. dichter bij de vurende batterij dan de andere. Regelt men nu het vuur ten opzichte van den eersten, dan zal dit met betrekking tot den anderen 70 M. te kort geregeld zijn, wat natuurlijk niet zonder invloed op de uitwerking kan blijven;

3°. vijandelijke infanterie, tenzij zij in een afgesloten ruimte opgesteld is, mag nimmer als stilstaand doel beschouwd worden, omdat zij, zoodra het vuur verliezen teweegbrengt, zich door verplaatsing daaraan zal trachten te onttrekken; bepaaldelijk bij het vuren met één opzethoogte zal haar dit niet moeilijk vallen. Bovendien beweegt zich die infanterie gewoonlijk op meerdere liniën en hebben de onderdeelen in elke linie eene betrekkelijk groote vrijheid van beweging; bij deze, zich onregelmatig voortbewegende, telkens in het terrein verdwijnende doelen vermindert de uitwerking van het vuur met ééne opzethoogte noodzakelijk, terwijl het volgen van een der onderdeelen met controle-schoten tot geen bevredigend resultaat kan leiden.

Onder de voordeelen van het geëchelonneerd vuur mag verder gerekend worden: 1°. dat men, doordien de grenzen wijder zijn, spoediger tot werkzaam vuur komt;

2°. dat een zich bewegend doel gemakkelijker gevolgd kan worden, omdat het tempo van het vuur veel sneller kan zijn. Terwijl men toch, wanneer alle stukken dezelfde O.H. en T. bezigen, deze van 100 tot 100 M. moet wijzigen, zoo behoeft men dit bij het vuren met twee O.H., die 100 à 150 M. verschillen, slechts voor elke 200 à 300 M. te doen, dat is dus 2 à 3 maal minder;

3°. dat men altijd twee vijandelijke infanterie-liniën in het dichtste gedeelte van den bundel van het granaatkartetsvuur brengt, waardoor deze allicht tot het onderhouden van grootere afstanden, dus tot minder zekere ondersteuning geleid zullen worden;

4°. bij het vuren op loopgraven, boschranden, enz. kan men niet alleen den daarin opgestellten tegenstander verliezen toebrengen, doch men kan het achter gelegen terrein mede zoodanig onder vuur nemen, dat het brengen van versterkingen in de voorste linie met groote bezwaren gepaard gaat;

5°. tegen doelen, welke vermoedelijk slechts korten tijd zichtbaar zullen blijven, — en waar dus geen tijd is om nauwe grenzen te schieten — alsmede tegen die, welker opstelling niet nauwkeurig te bepalen is, biedt alleen deze wijze van vuren kans op voldoende uitwerking.

Oogenshijnlijk biedt dit vuur (1) groote overeenkomst met het „tir progressif,” d. i. het onder vuur nemen van een diepe terreinstrook door, telkens voor alle stukken van de batterij gelijktijdig, eene regelmatige opklimming

(1) Een soortgelijke wijze van vuren werd reeds in den slag bij Sedan door Prins KRAFT in toepassing gebracht. Zie KRAFT, *Mik. Briefe. Ueber Artillerie*, bladz. 53.

van O.H. en T. te bevelen. Toch bestaat tusschen het »tir progressif” en het »tir échelonné” een wezenlijk verschil en wel 1°. omdat het vuurtempo bij het eerste, tengevolge van de veelvuldige wijzigingen in O.H. en T. noodzakelijk langzamer moet wezen; en 2°. omdat het doel bij het eerste vuur meer gelegenheid heeft, zich aan den nadeeligen invloed daarvan te onttrekken.

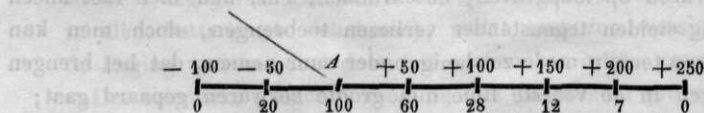
Om de oefening der batterij in dit vuur te vergemakkelijken wordt als normaal het volgende voorgesteld: elke *sectie* heeft één afzonderlijk richtpunt, terwijl in elke sectie de 2 stukken met verschillende O.H. en T. afvuren. Tegenover doelen, zooals zij in den regel aan ééne batterij zullen worden aangewezen, dat zijn die, welke ± 100 M. breed zijn, vuurt elke sectie dus op een strook breed ± 33 M. Uit een groot aantal schietproeven is gebleken, dat op 2500 M. in een strook van 30 à 35 M. breedte 82% treffers verkregen worden. De opklimming der O.H. en T. in elke sectie verschilt, naarmate de grens nauwer of wijder is. Wordt deze gevormd door één omwenteling van het draaiwiel (verschil in O.H. 160 M.), dan geschiedt de opklimming met 100 M.; wordt de vork echter gevormd door anderhalve omwenteling, dan moet zij 150 à 180 M. bedragen.

Is de batterij aan deze vuurwijze gewoon, dan zal het haar gemakkelijk vallen, indien dit noodzakelijk mocht zijn, ook de beide volgende uit te voeren:

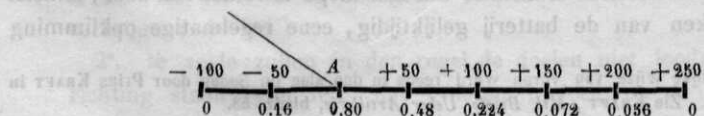
- 1°. 6 richtpunten zonder opklimming;
- 2°. 4 richtpunt en 6 verschillende O.H. en T.

Het is niet oneigenaardig een beeld van de verdeling der uitwerking te geven, welke met de als normaal aangenomen vuurwijze verkregen kan worden.

Is het vuur van eene batterij van 6 stukken zoodanig geregeld, dat de gemiddelde baan door A gaat, en neemt men aan, dat op een doel in A 100 granaatkartetskogels vallen, dan vallen er op afstanden van 50, 100, enz. $\pm A$, zooveel als hieronder bij die afstanden is opgegeven:

Op 2500 M. geeft een Fransche G.K.T. (aantal kogels: 230) tegen een doel van 100 M. frontbreedte en 1 M. hoogte per stuk gemiddeld 13 treffers, dus voor 6 stukken 78, stel 80. In A vallen er dus per M². 0,80, de overige zijn volgens bovenstaande opgave als volgt verdeeld:

Vuurt men nu met 3 stukken met den opzet A en met de 3 andere met O.H. A + 100, dan krijgt men dus de volgende verdeling (*dichtheid van het vuur.*):

- 100	- 50	A	+ 50	+ 100	+ 150	+ 200	+ 250	+ 300	+ 350
0	0.08	0.40	0.24	0.112	0.036	0.028	0.000		
		0.00	0.08	0.400	0.240	0.112	0.036	0.028	0
0	0.08	0.40	0.32	0.512	0.276	0.140	0.036	0.028	0

Hoewel de Duitsche militaire pers, met name het *Militär-Wochenblatt*, aan het »tir progressif» de voorkeur geeft boven het »tir échelonné», hoofdzakelijk omdat het laatste vuur minder in de hand van den batterijcommandant blijft en er daarbij gevaar voor munitieverspilling dreigt, achten wij, met het oog op het bovenstaande, de voorstellen van den Kolonel LANGLOIS der overweging zeer waardig. »Des expériences récentes», zegt hij, »faites dans un régiment, ont montré l'extrême simplicité du tir en profondeur par section, il ne présente aucune difficulté pratique.» Daar voorts het aantal te verschietsen granaatkartetsen telkens door den batterijcommandant wordt opgegeven en de sectiecommandanten het vuur commandeeren, zien wij niet de minste aanleiding voor de bewering, dat het vuur uit de hand van den batterijcommandant geraken of munitieverspilling in de hand gewerkt worden zal. Het is daarom, dat wij het zorgvuldig beproeven van deze vuurwijze ten zeerste aanbevelen.

Om tot een juist begrip van de handelingen der artillerie gedurende de verschillende fasen van den strijd te geraken, bespreekt de S. achtereenvolgens haar optreden: 1°. bij de voorbereiding tot den strijd (préliminaires); 2°. bij den strijd in front of den uitputtingsstrijd (combat général de front ou d'usure) en 3°. bij den beslissenden aanval (attaque décisive).

De rol der artillerie gedurende de voorbereidingsperiode omvat: I. aan de zijde van den verdediger haar optreden *a.* bij de dekkingsdetachementen (détachements de couverture), *b.* in de voorlinie (avant-ligne); II. aan de zijde van den aanvaller de taak der voorhoede-artillerie of om niet altijd te spreken, als zouden ontmoetingsgevechten — die bij een oordeelkundige uitoefening van den strategischen veiligheidsdienst uitzondering behooren te zijn — regel wezen: de taak der artillerie, die aan de met de inleiding van den strijd belaste troepen wordt toegevoegd.

I. *a.* Dekkingsdetachementen. Deze detachementen, voor welker samenstelling ongeveer $\frac{1}{7}$ der infanterie en $\frac{1}{4}$ à $\frac{1}{3}$ der artillerie gebezigd kan worden, zijn op een afstand van ± 10 KM. (afhankelijk van de sterkte der vereenigde troepen) vóór het front der door den verdediger ingenomen stelling opgesteld; de tusschenruimten moeten zoodanig zijn »qu'une troupe assez forte pour devenir dangereuse ne puisse s'y infiltrer» (in open terrein bedragen

de tusschenruimten hoogstens 5 à 6 KM.; in bedekt en doorsneden terrein worden zij bepaald door de toegangswegen; voorwaarts van de Lisaine bezetten 7 detachementen een front van 48 KM.) Hunne taak is: 1°. de cavalerie, welke minder in getalsterkte dan die des aanvallers is, bij hare verkenning steun bieden, haar opnemen, indien zij geslagen is, en de vijandelijke ruitery tegenhouden;

2°. de voeling met den tegenstander verkrijgen en onderhouden;

3°. voor den door dezen uitgeoefenden druk wijken; eischen, dat die druk zoo sterk mogelijk zij, zonder zich in een beslissenden strijd in te laten, d. i. dus den strijd op grooten afstand voeren;

4°. bij het terugwijken in verband met de nevendetachementen handelen en tijd winnen, door den weerstand in elke daartoe gunstige stelling te hernieuwen, tot eindelijk de eigen troepen bereikt zijn.

Om aan den onder 3°. genoemden eisch te kunnen voldoen, moet bij de samenstelling dezer detachementen de artillerie de hoofdrol vervullen; aan elk bataljon kunnen 2, in gunstige omstandigheden 3 batterijen toegedeeld worden; deze moeten door haar vuur den tegenstander zoo vroegtijdig mogelijk tot ontwikkeling dwingen, zoowel om tijd te winnen, als om zijn sterkte te onderkennen.

In den regel worden slechts enkele cavaleristen aan deze detachementen toegevoegd voor het onderhouden der verbinding zij- en achterwaarts en voor patrouilles in het voorterrein. Dit wapen maakt echter met de haar toegevoegde artillerie de hoofdkracht uit der vleugeldetachementen, die zich tot taak gesteld zien gedurende den strijd zoo mogelijk hunne stelling te behouden, tegen omvatting der verdedigingsstelling te waken, den tegenstander voortdurend met omvatting te bedreigen en daardoor zijne krachten in voor hem ongewenschte richting te binden.

Het is uitsluitend aan de uitwerking der moderne oorlogswapenen te danken, dat er sprake van zijn kan, aan deze afdelingen een dergelijke rol op te dragen; het hedendaagsch geschut dwingt den tegenstander reeds op grooten afstand tot ontwikkeling; de uitwerking der thans in gebruik zijnde geweren stelt de infanterie in staat ook in geringen getale de veiligheid der haar vergezellende artillerie te verzekeren.

Ook voor een offensief optredende troepenmacht beveelt de S. een dergelijk stelsel onder den naam van »avant-gardes d'exploration ou de couverture» aan.

Wij vestigen op deze dekkingsdetachementen de aandacht, omdat onze »Handleiding» zich in § 122 — zeer terecht — uitspreekt tegen het gebruik van kleinere infanterie-afdeelingen *buiten de ondersteuning van het geschut*, maar het vereenigd optreden van infanterie en artillerie hierbij buiten beschouwing laat. Dit sluit echter niet in, dat wij het gebruik daarvan onbepaald zouden toejuichen; het blijft altijd gevaarlijk een betrekkelijk groot gedeelte der strijdkrachten uit de hand te geven en wij ontveinzen ons

volstrekt niet, dat aan de commandanten dier afdeelingen zeer hooge eischen gesteld worden, om eenerzijds hun taak naar behooren te vervullen en anderzijds een zoo nauwe aanraking met de tegenpartij te voorkomen, dat hunne afdeelingen of vastgehouden, of in een ongunstige richting afgedrongen, of op de hoofdstelling *teruggeworpen* worden. Dit neemt echter niet weg, dat er omstandigheden denkbaar zijn, waarin het optreden dezer detachementen groote voordeelen kan afwerpen (bijv. bij aanmerkelijke minderheid der eigen of totaal gemis aan cavalerie).

b. optreden der artillerie in eene voorlinie. Hierbij denkt de S. zich de artillerie in massa optredende in de weerstandslinje der voorposten (2000 à 2500 M. vóór de hoofdverdedigingslinje); zijn doel is: »user les *avant-gardes ennemis*, les compromettre, inviter l'ennemi à un déploiement prématuré d'infanterie." De aanval wordt evenmin als in het voorgaande geval afgewacht; zoodra »un déploiement important de forces, d'artillerie ou d'infanterie, menacera sa liberté de mouvement", verdwijnt deze linie en laat den tegenstander in onzekerheid, »contraint à reprendre de nouveau le contact, opération toujours délicate pour lui." Ook van dit denkbeeld, dat reeds in 1885 bij de Duitsche groote manoeuvres in practijk gebracht werd, wordt in onze »Handleiding" geen gewag gemaakt; het kan daarom nut hebben de voor- en nadeelen ervan te overwegen.

Een dergelijk gebruik der artillerie is natuurlijk alleen dan mogelijk, wanneer de door de voorposten ingenomen stelling een vrij uitzicht tot op betrekkelijk grooten afstand aanbiedt, de eigen cavalerie 's vijands opmarsch tijdig gesignaleerd heeft, zoodat omtrent de richting, waarin deze geschiedt geen twijfel bestaat, en de terugtocht van de voorlinie op de hoofdstelling gemakkelijk uitvoerbaar is. Kan deze laatste geheel gedekt geschieden, dan bevindt men zich natuurlijk in den meest gunstigen toestand. De batterijen nemen slechts 3 caissons mede, het overige materieel blijft in de hoofdstelling, eenerzijds om den terugtocht gemakkelijker te maken, anderzijds om het voor iedereen duidelijk te doen te zijn, dat die terugtocht *voorzien* en *gewild* is. Dientengevolge behoeft deze dus op het moreel van den verdediger geen meer nadeeligen invloed uit te oefenen, dan het terugtrekken der infanterievoorposten.

Een optreden der artillerie, *geheel in den geest* als hier door den S. bedoeld wordt, zou ongetwijfeld voordeelen kunnen aanbieden; de ontwikkeling van den tegenstander tegen de voorlinie verschaft een zeer gewenschte tijdwinst, de inleiding van het gevecht daartegen noodzaakt hem zijn krachten te toonen en is oorzaak van krachtsverbruik, zonder dat hij hieruit eenig belangrijk voordeel kan trekken. Hiertegenover staat echter, dat alles op het tijdig afbreken van het gevecht en de behoorlijke uitvoering van den terugtocht aankomt, zoodat oogenschijnlijk geringe fouten, in dit opzicht begaan, oorzaak kunnen zijn, dat de voorwaarts opgestelde artillerie voor de verdediging der hoofdlinie verloren gaat.

Dit bezwaar schatte men vooral niet te licht. Alleen dus in die gevallen, waarin het terrein er zich bijzonder toe leent, de aanvoering nauwkeurig weet, wat zij bereiken wil, en geheel voor haar zeer moeilijke taak berekend is, en men bovendien over uitsiekend geoeffende troepen beschikt, zou men een dergelijk optreden der artillerie gemotiveerd kunnen achten en dan zou het zeer zeker goede uitkomsten kunnen opleveren.

II. Bij het bespreken van de taak der voorhoede-artillerie wordt o. a. de gedragslijn aangegeven, welke deze te volgen heeft, indien zij zich — voorloopig aan eigen krachten overgelaten — tegenover eene overmachtige verdedigende artillerie geplaatst ziet. Onze »Handleiding» bepaalt in § 67, 2°. alinea hieromtrent het volgende: »Is de vijandelijke artillerie overmachtig, dan moet de voorhoede-artillerie zich niet laten verleiden, om tot op een beslissenden afstand vooruit te gaan en zich in een geschutstrijd te wikkelen; in den regel zal zij dus op een afstand van meer dan 2500 M. van de vijandelijke artillerie blijven.» Het wil ons voorkomen, dat het opvolgen van dezen regel: 1°. niet altijd mogelijk zal zijn, omdat het terrein meestal de door de artillerie in te nemen stellingen en dus haar afstand tot het geschut van den verdediger vrij wel bepaalt; 2°. niet altijd de gewenschte uitkomst zal opleveren, omdat ook op afstanden boven 2500 M. zoo beduidende verliezen geleden kunnen worden, dat de gevechtskracht der voorhoede-artillerie dientengevolge belangrijk verminderd wordt. De Kolonel L. beveelt in dergelijke gevallen het volgende aan: De voorwagens der stukken en die der caissons moeten geheel gedekt tegen het vijandelijk vuur worden opgesteld, waartoe zij, met het oog op den betrekkelijk grooten afstand, waarop men zich van den tegenstander bevindt, gevoegelijk meer achterwaarts geplaatst kunnen worden; het vuur moet slechts met het *strikt noodige* personeel voortgezet worden, zoodat niet meer manschappen dan hoog noodzakelijk zijn, zich in eerste linie bevinden. Wordt het voortzetten van het vuur niet langer mogelijk, dan leggen de kanonniërs zich bij de stukken neder en wordt van elk middel tot hunne dekking (ook door het maken van kleine aardopwerpen) gebruik gemaakt. Zoodra het vijandelijk vuur in hevigheid afneemt of zich op een ander punt richt, wordt het vuur weder geopend; treedt de verdediger offensief tegen de voorhoede op, dan wordt, ongeacht de te lijden verliezen, het vuur zoo krachtig mogelijk op de aanvallende troepen gericht.

De voorhoede-artillerie moet zoo spoedig mogelijk versterkt kunnen worden; daartoe zendt de artillerie-commandant aan de batterijen der hoofd-colonne (zoo mogelijk door een officier, die den te volgen weg kent) het bevel om op te rukken. Dit bevel vermeldt:

- 1°. den aan te nemen gang;
- 2°. den te volgen weg;
- 3°. de positie, waarin de artillerie verzameld moet worden;

4°. het punt, waar de afdeelingcommandanten den artillerie-commandant kunnen vinden en desverreicht den last om] de colonne te verlaten en zich zoo snel mogelijk bij hem aan te melden;

5°. aanwijzingen omtrent eventueel achter te laten deelen van den gevechtstrein;

6°. de zijde van den weg, die gevolgd moet worden. Hiermede moet tevens de commandant der colonne in kennis gesteld worden; opdat die zijde van den weg worde vrijgemaakt. Dit is noodzakelijk om bij het verlaten van den weg de infanterie, die de batterijen voorafging, niet tot halt houden te dwingen. (Vergelijk §§ 55 en 63, *Voorschrift op den Velddienst.*)

Bevelen aan de muntie-colonnes worden eerst gegeven, indien men zekerheid verkregen heeft, dat 's vijands weerstand den marsch geruimen tijd zal ophouden; deze bevelen behoeven de afdeelingen, welke last ontvingen bij een ontmoeting met den vijand door te marcheeren, eerst te bereiken op het oogenblik, dat zij van den hoofdweg moeten afbuigen.

Zeër terecht verheft de S. — o. i. — zijn stem tegen eene richting, die — in de laatste jaren opgetreden — de inleiding van het gevecht nagenoeg uitsluitend aan de artillerie wenschte op te dragen en aan de infanterie der voorhoede geene andere rol wil aanwijzen dan het dekken der batterijstellingen (1). Tot die richting behoort het streven om, zoolang de geschutstrijd duurt, behalve de artillerie geen troepen op het aanvalsterrein te vertoonen (tenzij deze geheel aan het oog van den tegenstander onttrokken kunnen worden) dan enkele infanterie- en cavaleriepatrouilles, die berichten omtrent den vijand moeten inwinnen. Eerst nadat het artillerie-duel geëindigd is en het aanvalsplan inmiddels is rijp geworden, zullen grootere infanterie-afdeelingen — dan bovenbedoelde — ten aanval voorwaarts gaan. Dit nu, achten wij een miskenning van de rol van de infanterie der voorhoede, want hoe waar het moge zijn, dat de hoofdmacht der infanterie eerst op het (open) aanvalsterrein gebracht mag worden; nadat de geschutstrijd beslist is, en deze eerste ten aanval aangezet kan worden, nadat het aanvalsplan ontworpen is, tot het ontwerpen van dit laatste is het noodig den tegenstander te dwingen ons meer van zijn opstelling en groepeerings van krachten te toonen, dan noch door enkele infanterie- of cavaleriepatrouilles, noch door den geschutstrijd geschieden kan. Deze taak behoort aan de troepen, die met de inleiding van den strijd belast zijn, dus aan de infanterie der voorhoede bij een rencontre-gevecht en aan de voortroepen bij den aanval op een ter verdediging voorbereide stelling. Ook achten wij het noodzakelijk de onmiddellijke leiding van dit gedeelte van den strijd aan den voorhoede-commandant toe te vertrouwen en dus reeds in het marschbevel de gedragsregels bij ontmoeting met den vijand op te nemen (dit wordt ook bedoeld in §§ 88, sub 8, 153

(1) «On ne saurait reconnaître l'ennemi exclusivement à coups de canon; encore moins l'user.... il faut le rendre vulnérable, appeler son coup de fusil, c. a. d. *attaquer* et non *s'arrêter*. Il faut l'action concordante des armes.»

en 155 van het *Voorschrift op den Velddienst*). Eischt men — uit vrees dat de voorhoede-commandant te veel een gevecht op eigen hand zal voeren — dat de algemeene bevelhebber reeds dan de onmiddellijke leiding zal op zich nemen, dan loopt men gevaar, dat zijn aandacht te veel beperkt blijft tot hetgeen in zijn onmiddellijke nabijheid geschiedt en het inzicht in den algemeenen toestand (dat slechts uit van verschillende zijden inkomende berichten kan verkregen worden en waaruit toch het aanvalsplan moet geboren worden) voor hem verloren zal gaan. Wel echter moet hij bij de inleiding van het gevecht een zoodanig standpunt innemen, dat hij zelf den ontwikkelingsgang daarvan kan waarnemen, en behoort hij zich voor te behouden in te grijpen, zoodra grove misslagen de bereiking van het onmiddellijk gevechtsdoel in gevaar dreigen te brengen.

(Wordt vervolgd.)

opbouw behooren de afzettingen, welke het ontwerp bij een ontleding met den veld door te marcheren, eerst te maken op het oogendijk, dat op den hoofweg meermalen aangeeft.
 Xer loecht verheft de 2. — o. l. — zijn stem tegen een richting, die op — in de laatste jaren opgevoerd — de inleiding van het gevecht, nagenoeg uitsluitend aan de artillerie wensch op te brengen en aan de infanterie der voorhoede geen andere rol wil aanwijzen dan het dekken der laatste (1).
 Tot die richting behoort het streven om, zoolang de geschiedrijft daartoe behalve de artillerie geen troepen op het aanvalsplan te verschaffen (2).
 deze gebiedt aan het oop van den tegenstander onttrokken kunnen worden).
 dan enkele infanterie- en cavalerietroepen, die de artillerie wensch dat de veld moeten innemen. Later nadat het artillerie-luist gekend is en het aanvalsplan inmiddels is rijp geworden, zullen grotere infanterie-afdeelingen — dan bovengeduides — ten aanval voortwants gaan. Dit nu, achten wij een uitwerking van de rol van de infanterie der voorhoede, want hoe vaak het moge zijn, dat de hoofdmacht der infanterie eerst op het (open) aanvalsplan terecht gebracht mag worden; niet de geschiedrijft behalve is van deze reize van ten aanval aan te zien, nult het aanvalsplan onvoorwaardelijk, te weten het ontwerpen van dit laatste is het noodig den tegenstander te dwarsen om ons meer van zijn opstelling en reactie te weten te komen, dan door noch door enkele infanterie- of cavalerietroepen, noch door de geschiedrijft, die geschiedt kan deze taak behoort aan de troepen, die met de inleiding van den strijd belast zijn, dat aan de infanterie der voorhoede bij een tegenstander goeicht en aan de voortroepen bij den aanval op een ter verlichting wordt.
 beide richting. Ook selecte wij het noodzakelijk de onmiddellijke leiding van van die gedeelte van den veld aan den voorhoede-commandant toe te verschaffen, trouwen en dus reeds in het marscheveld de goeichtrijft bij ontleding met den veld op te nemen (dit wordt ook bedoeld in §§ 8, en 8, 453).

(1) Dit is een zeer onwettige l'oeuvre d'armement à coup de canon; encore moins l'art.
 it faut se rendre vulnérable, surtout son coup de main, et si on attaque et non l'autre. Il faut l'action coordonnée des armes.

De droogmaking der Zuiderzee uit een krijgskundig oogpunt.

(Met een schets op Plaat I.)

Sedert korten tijd is het plan tot droogmaking van een gedeelte der Zuiderzee weder meer op den voorgrond getreden, doordat in een met zorg opgemaakt en in details uitgewerkt ontwerp de Zuiderzeevereeniging, opgericht in 1886, hare denkbeelden heeft ontvouwd. Dit ontwerp getuigt van zooveel arbeid en van eene zoo grondige studie van dit hoogst belangrijk vraagstuk, dat het wellicht meer dan vroegere, de aandacht verdient.

Dat ook de regeering van het belang der zaak overtuigd is, blijkt uit de benoeming eener staatscommissie, welke als opdracht heeft bovenbedoelde voorstellen aan een grondig onderzoek te onderwerpen, en na te gaan in hoeverre de uitvoering van dit grootsche plan werkelijk in het belang van den lande zou zijn, en dus beantwoorden zou aan de groote verwachtingen, die de ontwerpers er van koesteren.

Niet alleen uit een oeconomisch oogpunt zal dit reuzenwerk diep ingrijpen in onze maatschappelijke toestanden, ook uit een militair oogpunt zal men hier staan voor eene verandering in de kaart van ons vaderland, die op ons verdedigingsstelsel van niet minder grooten invloed moet zijn. De vier militaire leden der staatscommissie staan ons er borg voor, dat de defensiebelangen naar waarde behartigd zullen worden.

Alvorens ons op zuiver militair terrein te begeven, willen wij in het kort trachten de plannen van de Zuiderzeevereeniging weer te geven, daarbij verwijzende naar de bijgevoegde kaart. Voor meerdere details kan in de eerste plaats verwezen worden naar de acht nota's, waarin meerbedoelde vereeniging hare plannen neergelegd heeft en verder naar de onlangs uitgegeven volksuitgave van deze vereeniging, waaraan eene zeer duidelijke kaart is toegevoegd, alsmede naar de kaart met toelichting van den Heer A. A. BEEKMAN.

De Zuiderzee zal worden afgesloten door een \pm 30 KM. langen dijk, loopende van de Ewijcksluis aan de Noord-Hollandsche kust over Wieringen naar Piaam aan de Friesche kust tusschen Makkum en Workum. Binnen dezen afsluitdijk zullen dan vier groote droogmakerijen worden ingedijkt,

elk weder onderverdeeld in eenige polderafdeelingen (3 tot 5). Een gedeelte van de Zuiderzee blijft binnen dien afsluitdijk bestaan onder den naam van IJselmeer. Dat meer zal in verband staan met het niet afgesloten deel der Zuiderzee door 24 sluizen en eene schutsluis op Wieringen; met Amsterdam door een 1500 M. breeden waterweg, welke zich nabij de hoofdstad zoodanig verbreedt, dat de oevers bij Uitdam en bij Muiden aan de tegenwoordige kustlijn aansluiten en daardoor een meertje vormen in het midden waarvan fort Pampus ligt; met het Zwarte water en den IJsel staat het IJselmeer in gemeenschap door een breeden inham.

Verschillende kanalen en ringvaarten zullen de kleinere Zuiderzeehavens, die door de droogleggiug hunnen waterweg zouden verliezen, met het IJselmeer in verbinding brengen. De voornaamste daarvan zullen zijn:

- a. een kanaal van de Kooi aan het Grootte Noord-Hollandsch kanaal tot de schutsluizen op Wieringen;
- b. een kanaal van Kolhorn over Winkel naar Medemblik;
- c. een kanaal van Uitdam over Monnickendam—Edam—Hoorn naar Enkhuizen;
- d. een kanaal van Harderwijk naar den Eemsmond;
- e. een kanaal van Elburg naar den IJselmond;
- f. een kanaal van Kuinre naar de Lemmer;

verder zal nog de haven van Harlingen door een kanaal langs de kust een beteren en korteren waterweg bekomen naar het IJselmeer dan die over de Zuiderzee door de schutsluis op Wieringen. Over den afsluitdijk zal een spoorweg worden gelegd, ten einde eene kortere verbinding te verkrijgen van de noordoostelijke provinciën met Amsterdam en Noord-Holland. Deze spoorweg sluit tusschen Oudega en Workum aan den spoorweg Leeuwarden—Sneek—Stavoren en bij Anna-Paulowna aan den spoorweg Helder—Uitgeest—Amsterdam.

Binnen den afsluitdijk valt eene oppervlakte van ongeveer 360.000 HA., waarvan 230.000 HA. drooggemaakt zullen worden. De totale kosten van het werk worden geraamd op 190 millioen gulden, zonder de uitgaven mede te rekenen welke de defensie eventueel zou eischen.

Men rekent voor de uitvoering 32 jaren noodig te hebben. Zal het werk echter ooit tot stand komen? Wij gelooven dat er zeker nog menige druppel Zuiderzeewater ongehinderd in de Noordzee zal kunnen vloeien en dat de dag, waarop de eerste feesttrein van Leeuwarden over Wieringen naar Amsterdam zal loopen, nog in een ver verschiet ligt. Hoe schoon de berekeningen van de Zuiderzeevereeniging ook mogen zijn, toch mag men twijfel koesteren of er eene regeering gevonden zal worden, welke den staat zulke zware lasten voor een zoo groot tijdsverloop durft opleggen, of er voldoende kapitaal bijeengebracht zal kunnen worden om in eene altijd vrij onzekere onderneming voor zoo langen tijd te worden vastgelegd. Het aan de markt brengen van de 230.000 HA. nieuw aangewonnen grond moge bij gedeelten geschieden, de neiging der Europeesche bevolkingen is er in de laatste jaren niet opge-

richt zich veel aan landbouw en veeteelt te wijden; integendeel, in alle landen en zeker niet het minst in Nederland neemt men een voortdurenden trek waar van de plattelandsbevolking naar de groote steden. Wij vreezen dat de groote verwachtingen, die door sommigen van deze onderneming gekoesterd worden, wel eens bitter zouden kunnen tegenvallen.

Men hoort de onderneming ook wel eens aanmerken als eene schoone gelegenheid tot werkverschaffing, doch wanneer de onderneming niet gezond genoeg is om op den duur ruime rente af te werpen, zal zij ontaarden in eene verschaffing van aalmoezen op groote schaal, daardoor de deelnemende kapitalisten te gronde richten en eene vermeerdering van bevolking in het leven roepen, die op den langen duur het gebrek aan werk nog des te grooter zal maken. Meer dan ooit mag hier dan ook wel het oude spreekwoord als devies gebezigd worden: »bezint eer gij begint.»

Ons vestingstelsel is er op gebaseerd om bij een aanval met overmacht slechts een gedeelte van ons vaderland hardnekkig aan den vijand te betwisten. Verre van er voor te willen pleiten, ons bij elken oorlog direct achter de liniën op te sluiten, zoo zal dit toch bij een strijd met een veel machtiger nabuur het einde zijn. Ons vestingstelsel moet bijgevolg aan den eisch voldoen, dat een grooter of kleiner deel van ons land met eene betrekkelijk geringe macht hardnekkig verdedigd kan worden.

Bij de keuze van het te verdedigen gedeelte viel de aandacht natuurlijk in de eerste plaats op de meest belangrijke provinciën van ons vaderland, op de vesting Holland. Dit te meer daar uit een militair oogpunt de provinciën Holland zich door hunne geographische ligging het best leenden voor eene hardnekkige verdediging. In het westen grenzende aan de zee, in het zuiden aan de breede monden onzer groote rivieren en in het noordoosten ook aan de zee, bleef slechts een betrekkelijk klein landfront over, waarop men een krachtigen aanval met groote overmacht kan verwachten. Dit kleine landfront nu kon bovendien gemakkelijk voorzien worden van eene reeks van inundatiën, die het doordringen reeds bemoeilijken en voorts van eene linie van versterkingen. Daar een aanval over zee steeds eene zeer moeilijke onderneming is en slechts met eene betrekkelijk geringe macht kan geschieden — men rekent gewoonlijk hoogstens een legerkorps — is het zeer verklaarbaar dat als onze hoofdverdedigingslijn aangemerkt wordt: de Nieuwe Hollandsche Waterlinie.

Te meer is dit het geval, omdat men zich — terecht of ten onrechte, dit willen wij nu in het midden laten — na de gebeurtenissen in Europa in 1866 en 1870/71 voor ons land veel meer gevaar voorstelde van onzen machtig geworden oostelijken nabuur dan van het diep vernederde en zeer verzwakte Frankrijk.

Daarbij komt nog dat onze zuidelijke grenzen veel minder bedreigd worden, daar het kleine België altijd nog eenigszins een scheidsmuur vormt, terwijl ook het zuidelijk frontier van onze vesting Holland, door de groote riviermonden, eene aanzienlijke natuurlijke kracht bezit.

Hoe het zij, ten tijde van de aanneming der vestingwet in 1874 wellicht nog meer dan thans, stelde men zich hoofdzakelijk een oorlog voor tegen Duitschland, dat in 1866 maar al te duidelijk getoond had hoe het wist te handelen met kleine staten, die aan zijne plannen in den weg stonden.

Bij de verdediging nu tegen een aanval uit het oosten speelt de Zuiderzee ongetwijfeld eene groote rol; de Nieuwe Hollandsche Waterlinie vindt in dezen, diep in het land indringenden zeeboezem, eene soliede aanleuning van haren linkervleugel.

Onlangs nog is van alleszins bevoegde zijde (1) aangetoond, dat voor ons een offensief optreden om den linkervleugel der linie heen over de Zuiderzee eene buitengewoon moeilijke onderneming is, die slechts weinig succes belooft.

Omgekeerd gelooven wij dat het ook voor een zelfs overmachten aanvaller verre van gemakkelijk is door een overtocht over deze zee de Nieuwe Hollandsche Waterlinie te omtrekken.

Stellen wij ons, om dit nader toe te lichten, een concreet geval voor. Een oostelijke vijand doet met drie legerkorpsen, in samenstelling overeenkomende met de Duitsche, een aanval op ons land en stelt zich ten doel, door zoo spoedig mogelijk Amsterdam in handen te krijgen, ons te dwingen zijne eischen in te willigen.

Een snelle aanval op de Nieuwe Hollandsche Waterlinie is tot staan gebracht, zoodat een tijdroovend en, in die waterlanden, moeilijk geregeld beleg voor de deur staat; derhalve besluit men eene onderneming over de Zuiderzee te wagen, direct tegen Amsterdam.

Als allereersten eisch mag men nu stellen dat een vijand, die met eene eenigszins noemenswaardige krijgsmacht den overtocht zou willen beproeven, meester zij op de Zuiderzee, d. w. z. dat onze Marine zoodanig in bedwang gehouden worde door die des vijands dat zij niet alleen den overtocht niet storen kan, maar dat ook na den overtocht de aanvoer van alle benodigdheden in den ruimsten zin mogelijk zij.

Hieruit volgt dat, zoolang onze Marine meester is op de Zuiderzee, er om zoo te zeggen geen man behoeft te worden afgezonderd tot dekking van den linkervleugel der linie Gorinchem—Naarden. Zelfs een observatiekorps op de kuststrook Helder—Edam kan ontbeerd worden, want wanneer in het Noordfront der stelling van Amsterdam slechts de forten bezet zijn, kan een overtocht van eenige compagnieën, die de vijand met enkele vaartuigen door onze marinemacht zou kunnen laten heensluipen, ons niet veel kwaad doen.

De vraag doet zich dus voor of onze Marine in staat kan geacht worden het meesterschap op de Zuiderzee te handhaven, en dan gelooven wij hierin juist de hoofdtaak voor onze vloot te mogen zien.

(1) Lezing van den Kapitein KRAYENHOFF VAN DE LEUR in de vergadering van October 1891 der Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap.

Ons marinematerieel staat tegenwoordig zoover achter bij dat van onze naburen, wat dikte van pantsering en snelheid der vaartuigen betreft, dat aan een optreden in open zee of wel op diep water binnengaats niet te denken valt. De zeeslagen van DE RUYTER en TROMP behooren voor ons tot de geschiedenis en wij betwijfelen of de dagen ooit zullen wederkeeren, waarin de Nederlandsche vloot op open zee haar tegenstander tegemoet zeilt. De moed, de vaderlandsliefde, de zeemanschap van onze hedendaagsche Marine zal zeker in tijden van gevaar niet onderdoen voor die onzer zeelieden uit de roemrijke geschiedenis der 17de eeuwsche zee-oorlogen; de omstandigheden zijn evenwel zoodanig veranderd, dat onze vloot zich bij de verdediging van ons Vaderland met eene meer bescheiden rol zal moeten tevreden stellen. Die rol vindt zij in de Zuiderzee-verdediging; niet minder dan vroeger op de oceanen, zal zij daar gelegenheid vinden om door wonderen van dapperheid te toonen dat de geest van een DE RUYTER, van een TROMP, van een EVERTSEN nog in haar leeft.

Waar de vijandelijke zeekasteelen van den tegenwoordigen tijd onze schepen bereiken kunnen, waar zij ongehinderd manoeuvreeren kunnen, zijn wij verloren; bij de Zuiderzee-verdediging staan de kansen anders; door in vreedstijd onze kennis van de vaarwaters bij te houden, kunnen wij met weinig diepgaande schepen een soort guerilla-oorlog voeren tegen de vijandelijke bodems, die slechts van enkele vaarwaters gebruik kunnen maken. Zeer zal ons daarbij het uitstekende geschut te stade komen, waarvan onze schepen in de laatste jaren voorzien zijn. Het eerste stadium der Zuiderzee-verdediging zal bestaan in een betwisten van den toegang aan de vijandelijke eskaders. De voornaamste toegangen tot de Zuiderzee zijn de Vliegaten en het Marsdiep. De andere doorgangen tusschen de eilanden zijn zoodanig verzaand, dat men voor een doordringen niet veel vrees behoeft te koesteren.

Dit eerste stadium zal evenwel niet zeer lang kunnen duren en bij een krachtigen vijandelijken aanval betrekkelijk spoedig in ons nadeel beslist zijn. De doorgang bij den Helder zal naar het oordeel van bevoegde personen zonder veel moeite geforceerd kunnen worden. De landversterkingen alleen zullen de vijandelijke vloot wel eenigszins kunnen havenen, niet haar kunnen tegenhouden, terwijl de Marine door de groote diepte en breedte van het vaarwater zoozeer blootstaat aan den aanval van eene overmachtige vijandelijke vloot, dat van hare hulp niet veel heil verwacht mag worden.

De Kapitein ter zee TEN BOSCH heeft ons de taak der Marine vóór den Helder geschetst en wij kunnen er slechts in zien een roemrijk ondergaan, dat aan het Vaderland weinig zal baten (1).

Het forceeren van het Marsdiep brengt echter ons eskader aan de Vliegaten tusschen twee vuren, zoodat dit dan ook zal moeten terugtrekken tot eene lijn Wieringen-Hindeloopen. Bij dien terugtocht van de vloot uit de Vliegaten en het Marsdiep zal zij den vijand nog belangrijk kunnen ophouden door

(1) Zie Verslagen der Marine-vereeniging 1885/86.

kleine ondernemingen met torpedobooten en vooral door het wegnemen van tonnen.

's Vijands grootere vaartuigen (voor Duitschland bijv. type *Siegfried* en type *Sachsen*), waarmede hij de doorgangen geforceerd heeft, zullen hem hier niet verder kunnen volgen, terwijl van onze Marine alleen de ramschepen niet over de Zuiderzee kunnen ontwijken; reden waarom het ons dan ook niet ongewenscht voorkomt al deze vaartuigen bij het zuidelijk frontier in te deelen.

Maken wij eene globale berekening van de scheepsmacht, die wij op de Zuiderzee kunnen hebben, dan kan men daarvoor naar onze meening afzonderen: van de 7 rammonitors (snelheid 7 à 8 mijl) zeker 4, van de 5 monitors (snelheid 8 à 9 mijl) 2 en van de 31 stoomkanonneerbooten (snelheid 7 à 8 mijl) 20. Gevende een totaal van 26 vaartuigen met een maximum-diepgang van 31 dM. en bewapend met uitstekende achterlaadvuurmonden, voor het meerendeel van 28 cM. Voegt men daarbij nog een 12-tal van onze 31 torpedobooten, dan vormt het geheel zeker eene respectabele Zuiderzee-vloot, waaraan evenwel het nadeel kleeft dat de vaartuigen in snelheid achterstaan bij de vijandelijke, en dat de handelbaarheid der kanonneerbooten zeer wordt beperkt door de omstandigheid dat de richting van den vuurmond in horizontalen zin slechts gegeven kan worden door wending met het geheele vaartuig, waarvoor weder in beweging blijven gevorderd wordt.

Neemt men 45 dM. aan als maximum-diepgang voor schepen, welke nog op de Zuiderzee kunnen manoeuvreeren, dan kunnen in de open kom dier zee verwacht worden: van Duitschland, volgens de opgaven der »Kriegsflotten-almanach» 1892: 1 pantservaartuig *Arminius* (snelheid 10 mijl), voerende 4 kanonnen van 21 cM. K.; 11 gepantserde kustvaartuigen type *Wespe* (snelheid 9 à 10 mijl), voerende elk een vuurmond van 30,5 cM., en 2 gedeeltelijk gepantserde vaartuigen type *Brense* (snelheid 15 mijl). Gevende een totaal van 15 vaartuigen. Al rekest men nu als voordeelen boven onze schepen dat de Deutsche beter pantser en meer snelheid hebben, aan onze zijde staat weer het grooter aantal en de betere bekendheid met de vaarwaters. Wij zullen hier dus nooit kunnen spreken van eene overmacht, welke ons zou kunnen dwingen de Zuiderzee-verdediging als eene hopelooze zaak te beschouwen. Een groot gevaar voor onze Zuiderzee-flottilje zou echter kunnen ontstaan door de overmacht aan torpedobooten, welke Duitschland hier op ons kan hebben. Het is niet onmogelijk dat de Deutsche torpedobooten 1ste en 2de klasse door de Friesche en Groningsche kanalen in de Zuiderzee komen, wanneer de overtocht over de open zee te gevaarlijk mocht zijn.

Door het Eemskanaal met eene minste diepte van 4,5 M. kunnen zij naar Groningen komen; nu vormt oogenschijnlijk de geringe schutlengte der Friesche kanalen van Stroobos over Grouw en Akkrum naar Stavoren en Lemmer

een bezwaar, deze is toch 28,50 en 32 M., terwijl van de Duitsche torpedo-
booten 1ste kl. er 41 eene lengte hebben van 39 M., 39 eene van 44 M.,
terwijl de 15 andere varieeren tusschen 36 en 38, de 2de kl. 32 M.

Daar evenwel al deze kanalen tot één boezem, nl. Frieslands boezem, be-
hooren, zoo zal het hoogst waarschijnlijk wel mogelijk zijn om zonder schutten
van het eene pand op het andere over te gaan door eenvoudig de sluizen
open te zetten.

De diepte der Friesche kanalen is minstens 2 M., doch door eene geringe
opzetting van den boezem zal men die diepte zonder bezwaar met een of twee
dM. kunnen vermeerderen; de torpedobooten tot 2 M. diepgang kunnen er
dan zeker door. Alleen omtrent de bovengenoemde 39 torpedobooten, die
44 M. lang zijn en 2,2 M. diepgang hebben, kan dan nog twijfel bestaan.

De beste havens om uit de kanalen in de Zuiderzee te komen zijn: Har-
lingen, waar nog schepen van 2,4 à 2,6 M. diepgang kunnen komen, Stavoren
van 2 M. en Lemmer van 2,5 M. diepgang.

Men ziet uit deze beschouwingen dat aan het overbrengen van torpedo-
booten door de Friesche en Groningsche kanalen wellicht eenige moeilik-
heden verbonden zijn, onmogelijk is het niet en men zal er in elk geval op
voorbereid moeten zijn.

Verder zal bij stil weer de overbrenging dezer vaartuigen uit de Duitsche
Noordzeehavens over de open zee niet geheel uitgesloten zijn, terwijl onlangs
in Frankrijk genomen proeven doen zien dat vervoer van kleine torpedo-
booten ook per spoor mogelijk is.

Duitschland bezit 103 torpedobooten 1ste en 2de kl., waarvan natuurlijk
een groot deel zal moeten worden afgezonderd voor andere doeleinden; toch
zal het o. i. niet moeilijk vallen de overmacht te verkrijgen op onze 12 vaar-
tuigen van die soort, welke wij boven voor de Zuiderzee afzonderden.

Wanneer dan ook de torpedoboot werkelijk een zoo geducht wapen is
als men zich wel eens voorstelt — iets wat na den torpedo-aanval op de
Blanco Encalada in den Chileenschen oorlog nog wel aan twijfel onderhevig
is — zal het een eisch der allernaaste toekomst zijn onze torpedovloot aan-
zienlijk te versterken.

Bovenstaande beschouwingen omtrent de wederzijdsche scheepsmachten op
de Zuiderzee brengen ons tot de meening dat zelfs bij eene hoogste
krachtsinspanning van Duitschland, onze vloot zich nog langen tijd zal kunnen
staande houden in eene lijn Wieringen—Hindeloopen.

Wij kozen hier de Duitsche marine als uitgangspunt voor onze beschouwingen,
omdat dit Rijk door zijne ligging gemakkelijker in de gelegenheid is om
bovengenoemde vaartuigen, hoofdzakelijk dienende voor de kustverdediging
en bijgevolg niet berekend op eene lange zeereis, in de Zuiderzee te brengen
dan bijv. voor Frankrijk met dergelijke vaartuigen mogelijk zou zijn. Boven-
dien bezit Frankrijk minder schepen, die door hunnen diepgang in staat zijn
in die zee op te treden.

Neemt men nu evenwel aan, dat het aan eene overmachtige vijandelijke vloot gelukt is om onze Zuiderzee-flottilje terug te drijven tot onder het vuur van het fort Pampus en van de kustbatterijen bij Diemerdam en Durgerdam, dan zal de vijand vrij spel hebben om van de kusten van Friesland, Overijsel en Gelderland troepen over te zetten naar Noord-Holland.

Dat zulk eene onderneming gericht zou zijn op het kustvak Edam—Muiden, hetwelk binnen de stelling van Amsterdam ligt, is moeilijk aan te nemen. Voor de verdediging van Amsterdam's oostfront zullen na de voltooiing der stelling dienen de forten Edam en Pampus, de kustbatterijen bij Durgerdam en bij Diemerdam en de versterkingen bij Muiden. De afstand van fort Edam tot fort Pampus bedraagt 17 KM., zoodat slechts \pm 9 KM. buiten het werkzaam vuurbereik dier werken ligt. Eene landing op de kust onder het vuur der forten zal, gesteund door onze marine, die hier dan toch nog zal kunnen optreden, wel te beletten zijn, terwijl op de overblijvende 9 KM. eene betrekkelijk geringe macht aan bewakingstroepen met eenige veldartillerie, gesteund door enkele batterijen van licht vestinggeschut tegen stormenderhandsche aanvallen, voldoende bescherming zal verleenen tegen grootere en kleinere ondernemingen.

Bij voorkeur zal de vijand dus zijn aanval richten tegen het kustvak Helder—Hoorn. Hier vindt men de havens van Hoorn, Enkhuizen, Medemblik en Kolhorn, welke geschikt zijn om met de gewone Zuiderzee-vaartuigen te worden aangedaan.

Voor het overbrengen van eene eenigszins belangrijke troepenmacht zullen evenwel veel vaartuigen vereischt worden; men kan nu wel aannemen dat vooral in Friesland en Groningen en ook op de Overijselsche kanalen een groot aantal booten en schepen gevonden worden, doch deze zijn over het algemeen niet groot en kunnen weinig tegelijk laden, zoodat het benodigde aantal toeneemt. Ook het laden van voertuigen en paarden in deze schepen zal vele moeilijkheden opleveren en daardoor slechts op beperkte schaal kunnen geschieden, vooral daar eene zeer zware lading niet mogelijk is wegens de geringe diepte in de havens van in- en ontscheping.

Neemt men evenwel aan dat het gelukt is eene Divisie over te zetten, dan zal deze nog niet in eene benijdenswaardige positie verkeerden. Eene onderneming toch, welke zooveel voorbereiding eischt, zal onmogelijk geheim gehouden kunnen worden, waardoor het ons wellicht mogelijk is reeds het aan wal komen van den vijand te bemoeilijken door eene troepenmacht in Noord-Holland te zenden. Het polderterrein maakt daarbij een voortdringen, wanneer wij ons daartegen trachten te verzetten, niet gemakkelijk; de toevoer over zee van levensmiddelen en krijgsvoorraad zal lastig blijven en steeds zeer bedreigd zijn door de mogelijkheid dat onze vloot weder uitbreekt en een succes op die des vijands behaalt.

Doel van de gelande macht zal dan zijn om op Amsterdam aan te rukken; of hiervan voor den vijand veel heil te verwachten is, zal wederom eene groote vraag zijn. Het noordfront van Amsterdam (Edam—Uitgeest) vindt

eene groote kracht in het hoogst moeilijke terrein, dat door het stellen van uitgebreide inundatiën nog meer hinderpalen zal opleveren. Wanneer wij dan ook slechts de forten goed bewapend en bezet hebben, zal eene geringe troepenmacht hier een overmacht kunnen tegenhouden en beletten Amsterdam zelf te bedreigen.

Eene vijandelijke troepenmacht in Noord-Holland, die niet over veel artillerie kan beschikken en zeer waarschijnlijk alle belegeringsartillerie zal ontberen, waarvan de toevoer van munitie en levensbehoefte moeielijk is, zal voor ons weinig gevaarlijk zijn en zeker niet meer kans op succes hebben dan een krachtige aanval met overmacht op de Nieuwe Hollandsche Waterlinie. Zelfs wanneer een geheel legerkorps op de bovenomschreven wijze in Noord-Holland landde — en dat zal zeker wel het maximum kunnen zijn — zou daaraan voor ons nog geen zeer groot gevaar verbonden zijn, zoolang de vijand geen groote haven, geschikt voor zeeschepen, in handen heeft, en hij dus zijne operatielijn voor deze troepen over de open zee kan nemen.

Wij gelooven dan ook dat eene onderneming als de bovengeschetste, die vooreerst eene zeer groote krachtsinspanning van de vijandelijke marine eischt en dan nog vrij wel onzeker blijft, niet licht beproefd zal worden, zoodat men met recht mag zeggen dat de Zuiderzee eene uitstekende aanleuning vormt van den linkervleugel der Nieuwe Hollandsche Waterlinie.

Aan eene open gemeenschap van de Zuiderzee met de Noordzee kan men het nadeel niet ontzeggen dat na een ongelukkig gevecht van onze marine met die des vijands op de Zuiderzee, de laatste voor Amsterdam kan verschijnen, m. a. w. dat een deel der stelling een zeefront is. De afstand van fort Pampus tot de Rietlanden bedraagt echter ongeveer 9 km., zoodat de stad zelf tegen bombardement vrij wel verzekerd is, terwijl een forceeren van het vaarwater tusschen Pampus en Durgerdam zeer moeielijk zal zijn. Vooreerst kan onze teruggeslagen zeemacht hier weder optreden, dan is de maximum-diepgang welke de schepen hier kunnen hebben bij laagwater slechts 28, bij hoog water 31 dM.; verder zal vooral fort Pampus, na de voltooiing, een zoo krachtig en onuitdoofbaar vuur kunnen geven, dat wij hieraan de verdediging met gerustheid kunnen toevertrouwen.

Het zeefront van Amsterdam zal zeker niet het zwakste zijn, terwijl men door eene krachtige flottilje het nadeel der ligging in eerste linie kan neutraliseeren.

Een grooter nadeel van den diep in ons land indringenden zeeboezem is, dat een voortvarende aanval binnen zeer korten tijd de gemeenschap over land met de provinciën Friesland, Groningen, Drente en Overijsel zal kunnen afsnijden.

Daardoor kan het aantrekken der in die provinciën mobiliseerende troepen, alsmede het opkomen der miliciens en schutterijen zeer bemoeijkt worden.

Verder zal het betrekken van voorraden ter approviandeering reeds spoedig belet kunnen worden.

Daar staat evenwel tegenover dat het voor ons vooral in het begin van een oorlog geene overwegende moeilijkheden zal hebben om de gemeenschap over zee met die provinciën te onderhouden. Vele stoombooten bevaren de Zuiderzee en dit getal is zeker wel tot een 60- à 70-tal op te voeren.

Bovenstaande beschouwingen omtrent de plaats der Zuiderzee in ons vestingstelsel brengen ons tot het besluit, dat die zee aan de eene zijde den vijand zeer beperkt in zijne operatiën, aan de andere zijde voor ons slechts geringe nadeelen heeft; in ons tegenwoordig vestingstelsel is zij dus van groot gewicht.

In hoeverre zal nu de uitvoering der jongste ontwerpen haren invloed doen gelden op onze verdediging?

In de eerste plaats valt daarbij de afsluitdam te bespreken, omdat die reeds na enkele jaren gereed zou zijn.

De spoorweg, die volgens het project over den afsluitdijk zal worden gemaakt, brengt eene directe verbinding tot stand tusschen de lijnen in onze noordoostelijke provinciën en de lijn Helder—Alkmaar—Amsterdam; voor vreedstijd en voor het openbaar vervoer noemt men reeds als voordeel dat deze verbinding van Amsterdam—Leeuwarden 40 minuten korter zal zijn dan die over Enkhuizen—Stavoren en 71 minuten korter dan die over Zwolle—Meppel.

Ongetwijfeld zal deze factor bij eene eventueele mobilisatie ook van groot gewicht zijn. In de eerste plaats om de troepen uit Friesland en Groningen gemakkelijker te kunnen aantrekken, om de schutterijen uit die streken na mobilisatie in hunne gemeenten nog naar Holland te voeren, om tot op het laatste oogenblik voorraden uit die streken te trekken, om ons rollend materieel uit de noordoostelijke provinciën aan den vijand te onthouden. In de tweede plaats is bij een oorlog tusschen onze machtige naburen, waarbij wij onze neutraliteit wenschen te handhaven, het geval zeer goed denkbaar dat bijv. de landing van een Fransch of Engelsch korps aan den Dollart ons noodzaakt tot eene snelle concentratie van ons veldleger naar het Noorden. Ook voor dat geval zal de genoemde spoorweg op zichzelf reeds eene snellere concentratie mogelijk maken door het korter traject, welk voordeel aanzienlijk grooter wordt, wanneer de omstandigheden toelaten ook nog de lijn over Zwolle—Meppel te blijven benutten.

Doch die spoorwegverbinding heeft een nadeel, dat o. i. de genoemde voordeelen overtreft, nl. dat zij het mogelijk maakt om uit het buitenland direct belegeringsmaterieel vóór het noordfront van Amsterdam aan te voeren en bij voortgezette belegering in alle benoodigdheden te voorzien. De versterkingen van den Helder toch liggen te ver van deze lijn verwijderd

om er nog invloed op te kunnen uitoefenen, terwijl een offensief optreden uit die stelling door den vijand met weinige bataljons te beletten is, al mocht de bezetting daarvoor ook al talrijk genoeg zijn.

Verkeerd zou het evenwel zijn eene te groote waarde aan die spoorweg-verbinding toe te kennen voor operatiën van den vijand in Noord-Holland. Eene operatielijn toch welke over een afstand van 30 KM. over een \pm 60 M. breeden dijk loopt, welke ter weerszijden aan het water grenst, zal uitgebreide veiligheidsmaatregelen te water eischen, voor men er aan kan denken ongestoord zijne transporten daarlangs te zenden. 's Vijands scheepsmacht moet meester zijn, niet alleen ten noorden van den dijk, doch ook op het IJselmeer.

De verdediging van de toegangen tot het opengebleven deel der Zuiderzee door de Tesselsche gaten en door de Vliegaten zal onze marine nog moeilijker vallen, wanneer de terugtocht naar Amsterdam haar afgesneden is. Wel zal de Zuiderzee door de sluzen op Wieringen in verbinding blijven met het IJselmeer, doch het doortrekken van eene schutsluis onder het vuur van een vervolgenden vijand zal niet gemakkelijk zijn.

Bovendien rijst de vraag of de weg door die sluzen geschikt zal blijken voor eenigszins diepgaande vaartuigen; de vaarwaters om Wieringen zijn over het algemeen zeer ondiep.

Doch men kan zich de vraag stellen of een optreden van onze scheepsmacht ten noorden van den afsluitdijk nog wel noodzakelijk zal zijn en dan gelooven wij deze ontkennend te moeten beantwoorden. Met deze verdediging toch stelde men zich ten doel den vijand te beletten op de Zuiderzee te komen, waarmede hij kon beoogen: 1°. het zeefront der Amsterdamsche stelling aan te tasten; 2°. onze verbinding met de oostelijke provinciën te onderbreken; 3°. de eigen verbinding met Noord-Holland te verzekeren.

Men zal nu ditzelfde doel bereiken door eenvoudig den doorgang door den afsluitdijk te verdedigen en dit zal veel gemakkelijker gaan. Vooreerst zal men door de zooveen genoemde ondiepte van het vaarwater bij Wieringen, slechts weinig belangrijke vaartuigen door de schutsluis kunnen verwachten, terwijl verder de moeilijkheid, welke voor ons bestond, om onder 's vijands vuur door die sluis terug te wijken, zeker niet geringer zal zijn voor een vijand, die er door wil deboucheeren, indien wij zulks van de zuidzijde trachten te beletten met eene vloot en met torpedoversperringen. Krachtig zou hiertoe nog medewerken een flink sperfort nabij de schutsluis, ten doel hebbende om zoowel den spoorweg als den waterweg af te sluiten.

Onze Zuiderzee-flottilje wordt op deze wijze vanzelf aangewezen tot de verdediging van het IJselmeer en hier kan zij nog belangrijke diensten bewijzen. Behalve het verdedigen van den doorgang op Wieringen, wat met slechts weinige schepen mogelijk is, en het beletten aan vijandelijke torpedobooten om uit het kanaal Harlingen—IJselmeer en uit de IJselmeershavens te loopen, kan den vijand het rustig gebruik van den afsluitdijk

nog zeer bemoeilijkt worden, ook al is het sperfort gevallen. Kleine, snelvarende schepen, wellicht torpedobooten, kunnen des nachts tot den dijk naderen, den spoorweg vernielen en vervolgens weer teruggaan; transporten kunnen beschoten worden uit zware vuurmonden op grooten afstand. Men kan veilig aannemen dat, zoolang dergelijke ondernemingen mogelijk zijn, de spoorwegverbinding voor den vijand weinig waarde heeft.

Of men er toe zal mogen overgaan om op het laatste oogenblik den afsluitdijk te vernielen, is eene vraag die zeker de overweging waard is. Eene coupure in den dijk zou onder de werking van het doorstroomende vloedwater zeker spoedig zoodanige breedte verkrijgen dat aan een verder gebruik van den spoorweg gedurende den oorlog niet meer te denken viel. Het verbreken van de afsluiting zal o. i. op de achterliggende landen geen nadeeligen invloed hebben, daar de dijken van de droogmakerijen in elk geval berekend zullen moeten zijn op een mogelijken doorbraak, ook zonder oorlogsgeweld. Eene andere vraag is echter of het technisch mogelijk is om den, op IJselmeerpeil 60 M. breedenden dijk door te steken en daaraan mag zeker wel getwijfeld worden, tenzij men op de eene of andere wijze voorbereidingen treffe.

Zooeven gaven wij aan dat onze vloot op het IJselmeer eene belangrijke taak zou wachten, doch de toestand van die scheepsmacht kon wel eens vrij hachelijk worden.

Een blik op de kaart toont ons dadelijk dat die vloot zich op een betrekkelijk klein meer bevindt, dat rondom door vijandelijke troepen bezet kan worden. Een torpedoversperring in den waterweg Amsterdam—IJselmeer is voldoende om de gemeenschap met Amsterdam te onderbreken en zodoende allen aanvoer onmogelijk te maken. Nu zal de vloot wel niet door stormweer genoodzaakt worden eene haven op te zoeken, doch eenmaal afgesloten van alle gemeenschap met den vasten wal, ontstaan toch groote moeilijkheden door gebrek aan munitie, kolen, levensmiddelen enz.; ook het ondergaan van herstellingen kan eene haven noodzakelijk maken. Op den langen duur zou onze vloot hier wel eens in eene soort muizenval kunnen geraken; toch gelooven wij dat eene kleine, ruim geapproviandeerde flottilje hier den vijand veel afbreuk zal kunnen doen, hem het gebruik van den spoorweg over den afsluitdijk langen tijd betwisten en het uitloopen van vijandelijke vaartuigen uit de havens van het Zwolsche diep, de Lemmer, Stavoren, Urk enz. zeer bemoeilijken.

Wenschelijk zou het wel zijn, dat de vloot een versterkt steunpunt aan het IJselmeer bezat, doch dit zou eene zoo groote versterkte plaats eischen, dat wij hier niet voor zijn. Wilde men bijv. aan den mond van het kanaal Amsterdam—IJselmeer eene versterkte haven daarstellen, dan zou men daarvoor minstens een stel krachtige kustforten aan de IJselmeerzijde noodig hebben en verder eene sterke linie van landversterkingen. Het geheel zou zeer veel geld verslinden, maar vooral eene bezetting eischen die wij van ons klein leger niet voor een nevensdoel mogen afzonderen.

Beschouwen wij nu het drooggelegde gedeelte zelf, dan blijkt dat de Nieuwe Hollandsche Waterlinie hare noordelijke aanleuning verloren heeft, het oostfront van Amsterdam een in eerste linie liggend landfront geworden is.

Niets zal den vijand beletten om, in plaats van zich te vermoeien met een aanval op eenig deel der Nieuwe Hollandsche Waterlinie, zich direct tegen het oostfront van ons centraal reduit te wenden.

Na den IJsel bij Zwolle of Deventer overgetrokken te zijn, kan hij zich over Elburg of Harderwijk door het drooggemaakte gedeelte tegen de linie Edam—Muiden wenden. Behalve de omtrekking der Waterlinie, zal hij hier het voordeel hebben dat zijne operatielijn door eene betere landstreek loopt.

De nieuw ingepolderde landen zullen meer hulpbronnen voor de verpleging opleveren — vooral water — dan de onvruchtbare Veluwe; het wegennet zal vermoedelijk dichter worden in de polderlanden dan het nu in de heidevelden is; de poldervaarten zullen hem een groot aantal vaartuigen leveren, die voor den aanval op Amsterdam van onschatbare waarde zullen zijn. Tegenover deze voordeelen staat evenwel voor hem het nadeel dat wij een voortrukkenden vijand in het polderland gemakkelijker zullen kunnen ophouden. De grootste vijand van alle défilé-verdedigingen is evenwel de omtrekking en deze zal door de streken, welke nu aan de Zuiderzeekust, liggen zeer gemakkelijk zijn.

De waterweg Amsterdam—IJselmeer zal hier geen onoverkomelijke hinderpaal vormen en in elk geval met behulp van bruggetreinen en aangevoerde vaartuigen veel gemakkelijker over te trekken zijn dan nu de breede Zuiderzee.

Wilde men bij een aanval uit het oosten dezen waterweg verdedigen als eene noordelijke voortzetting van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie, dan zou deze nog eene lengtevermeerdering van 38 KM. verkrijgen en bijgevolg $75 + 38 = 113$ KM. lang worden.

Velen nu achten tegenwoordig reeds de lengte van 75 KM. veel te groot voor eene eenigszins krachtige, langdurige verdediging. Eene uitbreiding met 38 KM. zou leiden tot eene zoodanige versnippering van troepen, dat men eene dergelijke linie veilig onverdedigbaar kan noemen.

Na de bebouwing en bewoning der nieuw drooggelegde deelen zal zich spoedig de behoefte doen gevoelen aan spoorwegverbindingen van Harderwijk, Elburg of Zwolle naar Eukhuizen, Hoorn of Purmerend. Naast enkele gewone bruggen zal dan zeker ook een spoorwegbrug, misschien wel meer, over den waterweg verrijzen.

Veilig meenen wij te mogen aannemen dat de meest waarschijnlijke operatielijn van een uit het oosten ons land binnendringenden vijand direct gericht zal zijn op het noordoostfront van Amsterdam.

Het noordfront zal na de voltooiing der geprojecteerde en in aanbouw zijnde forten eene groote sterkte verkrijgen; het oostfront, dat nu een zeefront is, zal belangrijke versterking gaan eischen, wanneer hier de zee verdwijnt.

Fort Pampus blijft in het water liggen en zal groote waarde behouden

tegen vijandelijke schepen, welke langs den waterweg IJselmeer—Amsterdam mochten opstroomen.

De afstand van het fort tot aan het punt, waar de waterweg breeder wordt, is 6 KM; zoodat met de zware vuurmonden, waarover dit fort beschikt (4 kanonnen 24 cM. L₃₅), tegen ongepantserde, en zelfs ook tegen licht gepantserde vaartuigen, nog uitwerking verkregen kan worden.

Nachtelijke ondernemingen zullen evenwel moeilijker door het fort bestreden kunnen worden. In het algemeen zou zeker eene ligging \pm 4 KM. meer noordoostwaarts gunstiger zijn. Wellicht is het mogelijk bij de uitvoering der projecten den zuidwestelijken uitgang van bedoelden waterweg dichter bij fort Pampus te brengen.

Toch kan men aannemen dat het vak Muiden—Uitdam, ook na de uitvoering van het nieuwe project nog zeer voldoende beveiligd is.

Van Uitdam tot Edam komt echter een zuiver landfront, waar tot nu toe geen enkele versterking ligt; hier zal dus, evenals dit op de andere fronten van de stelling het geval is, eene linie van versterkingen moeten komen. Zoolang niet in details bekend is welk aanzicht het terrein hier verkrijgen zal, is het natuurlijk moeilijk uit te maken welke punten voor den aanleg van permanente werken in aanmerking komen. Enkele beschouwingen dien-aangaande mogen hier evenwel niet ontbreken.

De geheele droogmakerij Enkhuizen — A — Uitdam—Hoorn zal in vijf afdeelingen verdeeld worden, gescheiden door dijken en met kanalen op polderpeil.

Voor inundatie komt in aanmerking de polderafdeeling III. De vorm en breedte dezer onderwaterzetting is wel gunstig voor de verdediging, doch te vreezen is het, dat wanneer de scheiding tusschen de polders niet gevormd wordt door boezemvaarten, de vijand haar zeer gemakkelijk zal kunnen aftappen. Polderafdeeling III ligt het hoogst en heeft een zomerpeil van — 4,40 A. P., de oostwaarts gelegen polderafdeeling IV van — 5,20 A. P. en de weder oostwaarts daarvan gelegen polderafdeeling V van — 6,00 A. P. Door de veel grootere oppervlakte van beide laatstgenoemde polderafdeelingen en door de, zich in 's vijands macht bevindende, vijf stoomgemalen *a*, *b*, *c*, *d* en *e* langs den ringdijk der droogmakerij, zal de vijand de inundatie in III vermoedelijk kunnen aftappen, zonder zelf veel last van het water te krijgen. Aanvoer van water zal door ons kunnen geschieden, wanneer men zorgt den Schermerboezem voldoende op peil te houden, desnoods door inlating van Noordzeewater langs den boezem van het Noordzeekanaal.

De richting der tochten in den polder is minder gunstig voor den verdediger, daar zij loodrecht op de lijn van weerstand loopen. De ringvaart van Edam—Monnickendam—Uitdam zal voor troepenverplaatsing en munitie-aanvoer belangrijke diensten kunnen bewijzen.

In het algemeen zullen bij de detail-uitvoering van de werken tot droogmaking de defensiebelangen niet uit het oog verloren mogen worden.

Wenschelijk zal het zijn den aanleg van versterkingen in Amsterdam's oost-front gelijken tred te doen houden met de drooglegging. Door de forten als het ware gelijk op te bouwen met de dijken zal men van weerszijden veel kosten uitsparen en zal de defensie er mede gebaat worden.

De afstand tusschen fort Pampus en fort Edam bedraagt ± 17 KM., zoodat hier in elk geval meerdere forten noodig zullen zijn. Om de gedachten te bepalen, geven wij hier aan: in de eerste plaats een fort *p* ten oosten van Uitdam, een fort *q* ten oosten van Zuiderwoud, forten *r* en *s* op Marken en een fort *t* bij Volendam. De kustbatterijen bij Durgerdam en Diemerdam blijven dan bestaan als werken in tweede linie tegen vaartuigen, die het vaarwater willen forceeren. Een nadeel van deze fortenlinie is wel, dat zij bij Edam een zeer scherp hoek maakt en daardoor dit fort aan een omvattenden aanval blootstelt. De plaats van het bestaande fort Pampus en de inundatie in de polderafdeeling III maken het evenwel niet wenschelijk de forten *p*—*t* meer vooruit te brengen.

Omtrent inrichting en bewapening dier werken, even als omtrent eventueel permanenten aanleg van gedeelten der tusschenliniën, wenschen wij hier niet in beschouwingen te treden. Deze zal natuurlijk overeen moeten komen met de overige deelen der stelling

Een voor de Amsterdamsche stelling niet gering te schatten voordeel is nog, dat de beide groote droogmakerijen in het zuiden en zuidwesten vele voorraden voor de verpleging zullen opleveren, die nog tijdig binnengehaald zullen kunnen worden.

Een enkel woord wenschen wij nog te wijden aan de stelling Helder. Deze verliest door de drooglegging veel van hare waarde. In ons tegenwoordig vestingstelsel kan men hare taak tweeledig opvatten, nl. *a.* verdediging van de haven, en *b.* verdediging van de Zuiderzee, door den toegang langs het Marsdiep direct af te sluiten en door den linkervleugel en rug van onze vloot in de Vliegaten te dekken. Voor het tweede gedeelte der taak zal de stelling niet meer noodig zijn, daar de afsluitdijk de Zuiderzee, of liever het IJselmeer, reeds sluit en de verdediging van de toegangen door den afsluitdijk, zooals wij boven reeds bespraken, zeker niet de medewerking van de stelling Helder zal eischen.

De havenverdediging kan ten doel hebben om aan den vijand het gebruik van de haven te ontzeggen, of wel aan onze marine een vast steunpunt te verzekeren. Het ontzeggen van de haven aan den vijand zal steeds noodig blijven. De vraag is echter of onze marine hier een steunpunt noodig heeft. Naar onze meening niet, want voor optreden buitengaats tegen eene landing op de Noordzeekust is onze vloot te eenenmale ongeschikt, optreden op de Zuiderzee ten Noorden van den afsluitdijk achten wij eveneens een vrij onwaarschijnlijk geval, terwijl voor onze IJselmeer-vloot de haven Nieuwediep vanzelf niet in aanmerking komt.

Na de drooglegging blijft dus voor de taak der stelling Helder over: het versperren van de haven, en daarvoor achten wij een enkel sperfort (Harssens) voldoende, in verband met eene versperring van den havenmond door torpedo's en zinkschepen.

Uit de gehouden beschouwingen volgt o. i. dat de uitvoering der plannen van de Zuiderzeevereeniging een onherstelbaren slag zou toebrengen aan ons geheele vestingstelsel.

De verdediging van de Vesting Holland verandert geheel van gedaante. Eene verlenging van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie langs den waterweg Amsterdam—IJselmeer noemden wij boven reeds ongewenscht; ook eene verlenging langs het Oost- en Noordfront van Amsterdam tot aan Wijk aan Zee en Duin komt ons niet doelmatig voor. Ook dan verkrijgt men het nadeel der groote lengte.

In de rede van Prof. TELDERS in »Burgerplicht» te Amsterdam op 8 April 1892 geeft deze als zijne meening te kennen dat de landsverdediging eenige, naar het schijnt niet zeer zware uitgaven gaat vorderen; ons schijnt het dat met de Zuiderzee een der hechtste steunpilaren van ons tegenwoordig vestingstelsel dreigt weg te zinken. Dat vestingstelsel toch beoogt een betrekkelijk groot deel des lands hardnekkig aan den vijand te betwisten en juist dit doel zal na eene zoo groote verandering in de kaart van Nederland boven onze krachten gaan.

Mochten de projecten der Zuiderzeevereeniging tot uitvoering komen, dan achten wij voor Nederland een geheel ander vestingstelsel noodzakelijk.

Als steunpunt dan voor de verdediging van ons Vaderland, als centraal-reduit, eene zooveel mogelijk onaantastbare stelling van Amsterdam, aan alle zijden omgeven door krachtige, naar de nieuwste eischen ingerichte forten, steunende op goed verzekerde inundatiën. De stad zelf zouden wij nog willen omgeven met eene eenvoudige stormvrije linie om haar tegen een coup de main te beveiligen, ten minste aan de zijden welke niet aan het IJ grenzen.

Voorts sperforten op de voornaamste spoor- en waterwegen om den vijand zoolang mogelijk te bemoeilijken bij den aanvoer van belegeringsmaterieel.

Al onze overige liniën zouden wij zonder uitzondering willen laten vervallen.

Zou onze verdediging met eene dusdanige verandering gebaat zijn? Naar onze meening, ja.

Onze tegenwoordige Nieuwe Hollandsche Waterlinie, stelling van Willemstad en Hellevoetsluis, Zuiderwaterlinie en stelling Helder zijn verouderd. Het is geen geheim dat, met uitzondering der vier nieuwste pantserforten, geen enkel onzer oude werken boinvrije ruimten bezit, welke bestand zijn tegen het nieuwere artillerievuur met brisante granaten uit worpgeschut, waarover de aanvaller thans beschikt. De open opstellingen der geschutbewapening stelt deze aan een zeer spoedig buiten gevecht stellen bloot en al plaatst men nu al de positievuurmonden buiten de werken, die ter

flankeering der tusschenliniën moeten toch eene gedekte opstelling in de forten hebben.

Eene Nieuwe Hollandsche Waterlinie van 75 KM. lengte met verouderde werken, waarop men allermint als steunpunten in den waren zin des woords mag rekenen, met een legertje van drie Divisiën en een handjevol bezettingstroepen te willen verdedigen, schijnt ons zeer zeker eene vermete onderneming toe. De Zuiderzeevereeniging zal zich wellicht later nog de eer kunnen toeschrijven, min of meer onbewust, ons gebracht te hebben tot een vestingstelsel dat onze verdediging beter waarborgt dan het tegenwoordige.

Doch bij eene zoo ingrijpende verandering in het vestingstelsel behoort noodzakelijk eene grondige verbetering onzer levende strijdkrachten.

Wanneer wij eene kleine versterkte kern bezitten, die wij voortdurend op de hoogte van den tijd kunnen houden, iets wat met het groote aantal forten, dat wij nu bezitten, onmogelijk geacht kan worden; daarbij een flink leger, in overeenstemming met het zielental der natie, een leger waarin ieder op zijne beurt eene oefenschool doorloopt, om zich voor te bereiden tot het vervullen van den heiligen plicht welke in de ure des gevaars op hem rust, dan zullen wij aan Europa meer ontzag inboezemen dan thans; men zal zich dan zeker wel tweemaal bedenken, voor men onze neutraliteit zal schenden.

Wanneer ons vestingstelsel bij een groot deel der bevolking niet meer aanleiding geeft tot het vermoeden, dat bij een vijandelijken aanval slechts enkele, meer bevoorrechte provinciën zullen gebaat worden door het goed en bloed der natie, zal men wellicht minder terugdeinzen voor persoonlijke en geldelijke offers dan thans helaas het geval is.

Ook zonder de drooglegging der Zuiderzee gevoelen wij veel voor eene verandering van ons vestingstelsel, zooals wij hier schetsten.

De uitvoering van dit grootsche werk zal ons dwingen niet alleen tot wijziging in ons vestingstelsel, maar vooral tot verbetering der levende strijdkrachten.

's Gravenhage, Sept. 1892.

49

De rechtsmacht van den militairen rechter der landmacht ten aanzien
van militaire, gemengde en commune delicten.

In N°. 7 van *De Militaire Spectator*, jaargang 1890, is door mij besproken de regeling van de rechtsmacht van den militairen rechter in de Ontwerpen van een Wetboek van Militair Strafrecht en daarbij behoorende wetten (1). Art. 2 van het Ontwerp van Wet »Voorloopige regeling der Rechtsmacht van den militairen rechter» luidt:

»De militaire rechter neemt kennis:

- »1°. van alle strafbare feiten, begaan door *militairen*, behoudens de uitzonderingen bij de wet gemaakt;
- »2°. van beledigingen en feitelijkheden door gewezen militairen binnen een jaar na hun ontslag hunnen vroegeren, nog in militairen dienst zijnden meerderen ter zake van vroegere dienstaangelegenheden aangedaan.»

Als militairen worden aangemerkt of daarmede gelijkgesteld:

- 1°. De officieren.
- 2°. De vrijwillig dienenden.
- 3°. De dienstplichtigen in werkelijken dienst.
- 4°. De dienstplichtigen, niet in werkelijken dienst zijnde, welke zich schuldig maken aan een der misdrijven omschreven in het Wetboek van Militair Strafrecht, of aan eenig met hunne betrekking tot de zee- of land-

(1) Wanneer in dit artikel gesproken wordt van de Ontwerpen van een Wetboek van Militair Strafrecht en daarbij behoorende wetten, heb ik op het oog de Ontwerpen zooals zij door den Hoogleraar v. D. HOEVEN zijn ingediend, nadat zij door eene commissie uit een militair oogpunt onderzocht waren.

Bij Koninklijke Boodschap van den 10den September 1892, is der Tweede Kamer der Staten-Generaal een Ontwerp van Wetboek van Militair Strafrecht aangeboden. De Ontwerpen der daarbij behoorende wetten schijnen nog te moeten volgen.

In de Memorie van Toelichting zegt de Regeering: »het ontwerp van den hoogleraar VAN DER HOEVEN is niet alleen de grondslag van het Wetboek gebleven, maar voor verreweg het grootste en aanzienlijkste gedeelte zijn de door hem ontworpen bepalingen met de toelichting geheel onveranderd overgenomen.»

Op verzoek der redactie van dit tijdschrift zal later door mij de aandacht gevestigd worden op de door de Regeering aangebrachte wijzigingen in de Ontwerpen van Mr. VAN DER HOEVEN.

IV. 2. 18. D. N. 1

macht in verband staand ambtsmisdrif, ambtsovertreding of strafbaar feit, begaan onder een der in artikel 44 van het Wetboek van Strafrecht vermelde omstandigheden.

Zij worden geacht dienstplichtig te blijven tot het oogenblik, waarop zij uit den militairen dienst zijn ontslagen.

5°. Zij, die bestemd zijn voor de krijgsmacht in de koloniën of bezittingen van het Rijk buiten Europa.

6°. Zij, die behooren tot de krijgsmacht in de koloniën of bezittingen van het Rijk buiten Europa, zoolang zij zich buiten de koloniën of bezittingen of aan boord van een Nederlandsch oorlogsvaartuig bevinden.

7°. De leden der schutterij, zoolang zij onder militair gezag staan.

8°. Gewezen militairen, die tot eenigen militairen dienst gebruikt worden.

9°. Gewezen militairen ten aanzien van beledigingen en feitelijkheden, door hen binnen een jaar na hun ontslag hunnen vroegeren, nog in militairen dienst zijnden meerdere ter zake van vroegere dienstaangelegenheden aangedaan.

In geval van oorlog of gevaar voor oorlog wordt de rechtsmacht van den militairen rechter uitgebreid. Hij neemt dan bovendien kennis:

1°. Van *alle* strafbare feiten, begaan door hen, die (vrijwillig of gerequireerd) bij eene op voet van oorlog gebrachte krijgsmacht in dienstbetrekking zijn.

2°. Van *alle* strafbare feiten, begaan door hen die eene op voet van oorlog gebrachte krijgsmacht met toestemming van eene militaire overheid vergezellen.

3°. Van de misdrijven, door wien ook op het oorlogstooneel binnen het Rijk in Europa begaan, omschreven:

a. in de Titels I en II van het Tweede Boek van het Wetboek van Strafrecht;

b. in de artt. 65, 72, 74, 75, 76, 78, 92, 93, 124, 133, 135, 136, 137, 142 en 146 van het Wetboek van Militair Strafrecht.

4°. Van *alle* strafbare feiten, op vijandelijk gebied begaan, indien de schuldige of een der deelnemers Nederlander of Nederlandsch ambtenaar is, of indien door het feit, door wien ook begaan, het belang van den staat, de vloot of het leger of eenig deel daarvan, of van een Nederlandschen ambtenaar is of kon zijn geschaad.

Tegen de bovenstaande regeling had ik één voorname grief, en wel deze, dat de Ontwerpen te diep ingrijpen in de maatschappelijke verhoudingen der dienstplichtigen met ongevraagd verlof, dieper dan gevorderd wordt door het militair belang. Dit heb ik door voorbeelden en door eene vergelijking van de bepalingen der Ontwerpen met de wetsvoorschriften in andere landen trachten aan te toonen (1). (Zie ook het artikel van Mr. J.

(1) Zie *De Militaire Spectator*, 1890, bladz. 404—407.

Op den 1sten Mei 1890 is in België door den Minister van Justitie aan de Kamers een Ontwerp

H. BEAUJON, lid van het Hoog Militair Gerechtshof, in het Tijdschrift voor Strafrecht, Deel VI, 1892.)

Aan de kennisname van den militairen rechter worden onttrokken:

- 1°. De civiele zaken.
- 2°. De krijgstuchtelijke overtredingen. (Bij samenloop van strafbaar feit en krijgstuchtelijk vergrijp, zie de artt. 62—64 van het Ontwerp eener Wet op de Krijgstucht.)
- 3°. De belastingstrafzaken.
- 4°. De commune delicten begaan in gemeenschap met burgers.
- 5°. De overtredingen, doch alleen in tijd van vrede, waarop geene andere hoofdstraf gesteld is dan geldboete. Deze bepaling geldt echter niet, indien het begane feit naar het oordeel van den tot het opleggen eener krijgstuchtelijke straf bevoegden meerdere, tot wiens kennis het is gebracht of aan wien de verdere behandeling der zaak wordt opgedragen, onbestaanbaar is

van Wet aangeboden, bevattende de twee eerste titels van eene Wet op de militaire Rechtspleging. Het Ontwerp is vervaardigd door den auditeur-général TEMPELS en herzien door eene commissie, waarin genoemde auditeur ook zitting had.

De artt., betreffende de onderwerping aan de militaire strafwetten van de dienstplichtigen met groot verlof, luiden:

ART. 4.

Les militaires en congé illimité sont soumis aux lois pénales militaires pour les infractions énumérées ci-après:

- a. La trahison et l'espionnage;
- b. La participation à une révolte prévue par le Code pénal militaire;
- c. Les violences et les outrages envers des supérieurs ou envers une sentinelle;
- d. La participation à une désertion avec complot commise par des militaires;
- e. Le détournement et la soustraction frauduleuse d'objets quelconques affectés au service de l'armée et appartenant soit à l'Etat, soit à des militaires.

ART. 5.

Les militaires en congé illimité sont soumis aux dispositions des lois militaires concernant la dégradation militaire.

ART. 6.

Les militaires en congé illimité sont assimilés aux personnes n'appartenant pas à l'armée pour l'application des lois militaires concernant l'incorporation dans une compagnie de correction.

ART. 7.

Les militaires en congé illimité sont réputés au service actif pendant toute la journée dans laquelle ils sont astreints à une prestation de service militaire.

ART. 8.

Les militaires en congé illimité ou définitif sont réputés au service actif pendant toute la journée dans laquelle ils quittent ou reprennent service.

Naar aanleiding van art. 4, c, vind ik in het rapport der commissie aangeteekend:

«Si l'homme en congé illimité ne doit pas l'obéissance, il n'en résulte pas qu'il puisse outrager ou frapper des supérieurs sans autre responsabilité que celle de la loi commune. Quand il se trouvera devant un chef connu de lui ou portant les insignes de son grade, il ne sera tenu à aucune marque de déférence, mais la loi l'empêchera pourtant d'oublier entièrement qu'il est soldat.»

Het Belgische ontwerp gaat in mijn oog in art. 4, c, ook te ver, ofschoon toch nog niet zoo ver als de Ontwerpen van Mr. v. d. HOEVEN. Is het niet voldoende, wanneer men, evenals in de Deutsche wet, vaststelt, dat de dienstplichtigen met onbepaald (groot) verlof aan de militaire strafwetten onderworpen zijn, zoodra het begane feit betreft „dienstliche Angelegenheiten“, of de handeling gepleegd is „im dienstlichen Verkehr“ of terwijl de dienstplichtige in uniform gekleed is?

Ik merk hierbij op, dat ik, ondanks herhaalde pogingen, nog niet al de regeeringsbescheiden betreffende het Belgische ontwerp in handen heb kunnen krijgen.

met de militaire tucht of orde, of indien het begane feit valt in de bepaling van een der overtredingen omschreven in de artt. 424, eerste lid (straat-schenderij), 431 (burengerucht), 446 (weigering van hulpbetoon aan de openbare macht), 447 (afscheuring enz. van eene bekendmaking vanwege het bevoegd gezag in het openbaar gedaan), 453 (dronkenschap op den openbaren weg). Tot toelichting hiervan diene, dat deze nieuwigheid volstrekt niet beschouwd mag worden als eene eerste poging om langzamerhand de kennisname van de commune delicten in vredetijd aan den militairen rechter te onttrekken; het doel is eenvoudig de militaire rechtscolleges niet te belasten met het onderzoek van overtredingen van gering strafbaren aard, die in geen enkel opzicht in verband staan met de militaire hoedanigheid van den schuldige.

Het Ontwerp van Wet »Voorloopige regeling der rechtsmacht van den militairen rechter» bevat slechts ééne bepaling, welke eene principieele afwijking van den bestaanden toestand vertoont. De artt. 10 en 11 namelijk stellen vast, dat wanneer een militair en een burger aan hetzelfde militaire of gemengde delict hebben deelgenomen, of wanneer zij meerdere militaire of gemengde delicten hebben begaan, tusschen welke samenhang of verband bestaat, dat dan ook de burger voor den militairen rechter te recht staat. Volgens die artikelen zou alzoo in enkele gevallen, *zelfs in vredetijd*, een burger onder de militaire jurisdictie ressorteeren.

De inhoud der artt. 10 en 11 is niet alleen bestreden door de militaire commissie, maar tevens door Mr. BEAUJON in het Tijdschrift voor Strafrecht.

Uit het bovenstaande volgt, dat de ontwerpen den tegenwoordigen toestand over het geheel bestendigen, en, aldus Mr. v. D. HOEVEN, niet vooruit loopen op de vragen (1): moet den militairen rechter de kennisname van commune delicten in vredetijd ontnomen worden? Moet zijne jurisdictie in vredetijd beperkt worden tot de gemengde en de zuiver militaire delicten of tot zuiver militaire delicten alléén?

Hoofdzakelijk deze vragen wensch ik in het kort te bespreken, en omdat, zoo ik goed ben ingelicht, de herziening van ons formeel recht reeds ter hand genomen is, en omdat ik meen dat velen, ook onder de officieren (2), de meening zijn toegedaan, dat bij eene nieuwe wet op de rechtspleging onze rechtsmacht in vredetijd ingekrompen moet worden, welke meening door mij niet gedeeld wordt.

Vooraf nog een enkel woord over de rechtsmacht in oorlogstijd.

(1) Volgens mijne bescheiden opvatting zal het eenmaal tot wet verheven Ontwerp van Militair Strafwetboek echter belangrijke wijzigingen moeten ondergaan, indien men in eene nieuwe Wet op de Rechtspleging de rechtsmacht van den militairen rechter mocht inkrimpen.

Meer en meer dringt zich bij mij de gedachte op den voorgrond, dat alvorens eene herziening der militaire strafwetten ter hand te nemen, eene beslissing had moeten vallen betreffende de toekomstige regeling van de uitgebreidheid der militaire jurisdictie.

(2) »Maar voor zoover ik heb kunnen nagaan (en ik heb het gevoelen van menig officier over de quaestie gevraagd), zijn nagenoeg al onze officieren vóór de beperking.» (Lezing van Mr. H. v. D. HOEVEN in de Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap op den 26sten November 1875.)

Rechtsmacht in oorlogstijd.

In tijd van oorlog moet eene militaire rechtbank oordeelen over *alle* delicten, *van welken aard ook*, door militairen bedreven. Ik acht mij van de verplichting ontslagen deze stelling te motiveeren; ik geloof niet dat zij ooit weersproken is en beschouw haar als een axioma. Die krijgsraden zullen echter niet alleen over militairen recht spreken, doch in tal van gevallen, door de wet aan te geven, tevens over burgers. In het algemeen moeten de procesvormen weinig omslag vereischen, kort zijn, en de rechter moet zich te midden der troepen bevinden.

»Als eine Hauptaufgabe eines jeden Strafverfahrens erscheint es — versteht sich ohne Beeinträchtigung der Gründlichkeit — *schnelle Justiz* zu ermöglichen. Dies ist um so mehr für die Kriegszeit nothwendig. Man soll daher wenigstens für diese Zeit jene Formen, die nach richtiger, den Zweck des Strafverfahrens würdiger Beurtheilung überflüssig sind, abstreifen, insbesondere jene, welche den Gang der Verhandlung verzögern, und wenn man im Frieden von mehrfachen im Ganzen immer kostspieligen, Zeit und Kräfte raubenden Schreibereien sich nicht lossagen kann, so mögen diese wenigstens zur Kriegszeit auf das nöthigste Maass eingeschränkt bleiben. (Studien über das Militär-Strafrecht von MARTIN DAMIANITSCH, Oberstlieutenant-Auditor und Professor an der militär-administrativen Lehranstalt in Wien.)

In Rusland is de wijze van procederen bij de krijgsraden te velde gelijk aan die bij de gewone, met dat verschil evenwel, dat de zaken met grootere snelheid afgehandeld worden. In buitengewone omstandigheden en wanneer het noodzakelijk is onmiddellijk te straffen kan de opperbevelhebber of onderbevelhebber, een legerkorps in eene verwijderde streek commandeerende, het recht van appel opheffen en directe tenuitvoerlegging van het vonnis gelasten; den keizer moet hiervan onverwijld bericht worden gezonden. (Fonctionnement de la Justice Militaire dans les différents états de l'Europe, par J. GRAN, auditeur de brigade.)

In Frankrijk deed men gedurende den oorlog van 1870 de ondervinding op, dat door de regelen van proces der conseils de guerre eene prompte en rigoureuse repressie van door de mobiele troepen gepleegde delicten niet verzekerd was, en dientengevolge werden bij decreet van 2 October de Cours Martiales in het leven geroepen, en werd eene zeer summiere wijze van rechtspraak ingevoerd. A. O. H. GEUKAMA BAKKER deelt in zijne belangrijke dissertatie »De Militaire Rechtbanken in Frankrijk, Beieren en Rusland» mede, dat de wet van 18 Mei 1875 (1), welke voor buitengewone tijden de noodig gebleken wijzigingen en bekortingen in de procedure heeft aangebracht,

(1) De volgende artt. van den Code de Justice Militaire pour l'Armée de Terre zijn bij art 1 van de wet van 18 Mei 1875 gewijzigd: 2, 7, 13, 18, 33, 34, 35, 37, 42, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 70, 71, 81, 85, 109, 156, 230, 231, 234 en 235.

toont, dat men voor het vervolg een terugkeer tot instellingen als de bovenvermelde Cours Martiales voorkomen wil.

Ik geloof toch de vraag te mogen opperen of men naast de rechtbanken in oorlogstijd (en daarmede gelijkgestelde tijden) met hunne verkorte wijze van procederen, nog niet een plaats moet inruimen, doch alleen voor zeer bijzondere gevallen en na bekendmaking, aan zoogenaamde standrechtelijke krijgsraden, hetgeen feitelijk de bovenbedoelde Cours martiales waren, met een procedure »sommairement et en attachant plus d'importance aux faits qu'à la forme.»

In Frankrijk, welks militaire strafwetgeving geroemd mag worden (1), heeft men eene oude instelling, welke, ofschoon in beperkten zin, met die der standrechtelijke krijgsraden overeenkomt. De hierop betrekking hebbende artikelen van den Code de Justice Militaire pour l'Armée de Terre luiden:

»51. Lorsqu'une armée est sur le territoire étranger, les grands prévôts et les prévôts (2), indépendamment des attributions de police qui leur sont déferées par les réglemens militaires, exercent une juridiction dont les limites et les règles sont déterminées par le présent code.

»52. Le grand prévôt exerce sa juridiction, soit par lui-même, soit par les prévôts, sur tout le territoire occupé par l'armée et sur les flancs et les derrières de l'armée.

»Chaque prévôt exerce sa juridiction dans la division ou le détachement auquel il appartient, ainsi que sur les flancs et les derrières de cette division ou de ce détachement.

»Le grand prévôt, ainsi que les prévôts, jugent seuls, assistés d'un greffier, qu'ils choisissent parmi les sous officiers et les brigadiers de gendarmerie.

»75. Les prévôts ont juridiction:

»1°. Sur les vivandiers, vivandières, cantiniers, cantinières, blanchisseuses, marchands, domestiques et toutes personnes à la suite de l'armée en vertu de permissions;

»2°. Sur les vagabonds et gens sans aveu;

»3°. Sur les prisonniers de guerre qui ne sont pas officiers.

»Elles connaissent, à l'égard des individus ci-dessus désignés dans l'étendue de leur ressort:

»1°. Des infractions prévues par l'article 271 (3) du présent code;

(1) Ziehier het oordeel van een deskundige over de Fransche militaire strafwetgeving: »in diesem Code (Code de Justice Militaire) bewundert die Mitwelt nicht nur die unerreichte Gesetzestheorie der Franzosen, sondern auch die innere Vortrefflichkeit des Gesetzes.» (Frankreichs Militär-Strafprozessordnung. Studie zur Reform der Militär-Strafprozessordnungen des Deutschen Reiches und der Oesterreichisch-Ungarischen Monarchie, von Dr. ERNST WEISL, Hof- und Gerichtsadvocat in Wien, 1887.)

(2) De commandant der gendarmerie van een leger heet grand-prévôt, die van een legerkorps prévôt; bij eene divisie draagt hij den naam van commandant de la force publique.

(3) »271. Sont laissées à la répression de l'autorité militaire, et punies d'un emprisonnement dont la durée ne peut excéder deux mois:

»1°. Les contraventions de police commises par les militaires;

»2°. De toute infraction dont la peine ne peut excéder six mois d'emprisonnement et deux cents francs d'amende, ou l'une de ces peines;

»3°. Des demandes en dommages-intérêts qui n'excèdent pas cent cinquante francs, lorsqu'elles se rattachent à une infraction de leur compétence.

»Les décisions des prévôts ne sont susceptibles d'aucun recours.

»173. Les prévôts sont saisis par le renvoi que leur fait l'autorité militaire ou par la plainte de la partie lésée.

»Dans le cas de flagrant délit, ou même en cas d'urgence, elles peuvent procéder d'office.

»174. Les prévenus sont amenés devant la prévôté, qui juge publiquement.

»La partie plaignante expose sa demande.

»Les témoins prêtent serment.

»Les prévenus présentent leur défense.

»Le jugement est motivé; il est signé par le prévôt et par le greffier; il est exécutoire sur minute."

Gedurende den krijg van 1870 werd vastgesteld dat de rechtsmacht der prévôts zich over geheel Frankrijk zou uitstrekken; voorts lees ik bij GEUKAMA BAKKER, dat zij in den Krim-oorlog en in Algiers gewichtige diensten bewezen hebben.

Standrechtelijke krijgsraden kent men o. a. in Beieren en Oostenrijk.

In Beieren moet het standrecht zijn afgekondigd, alvorens het toegepast kan worden; in de afkondiging worden de misdrijven genoemd, welke door de standrechtelijke krijgsraden, die bij schuldigerklaring steeds de doodstraf moeten uitspreken, berecht zullen worden.

De zaak wordt mondeling en summier behandeld; de zittingen kunnen op elk uur van den dag of van den nacht plaats hebben. Gewoonlijk vergadert men onder den blooten hemel, omringd door eene wacht. Veroordeeling bij verstek kan niet voorkomen; is het vonnis niet binnen een korten termijn geveld en ten uitvoer gelegd, dan wordt de beschuldigde naar den gewonen krijgsraad verwezen. De beklagde heeft een verdediger.

Men ziet het, de Abschreckungstheorie treedt op den voorgrond!

De ouderwetsche vormen, die door de Oostenrijksche standrechtelijke krijgsraden in acht worden genomen, zullen zeker niet eene verhooging van den moreelen indruk tengevolge hebben. Ziehier de beschrijving van het laatste gedeelte der zitting: »Les débats terminés, l'inculpé est conduit hors du carré et remis à un prêtre. L'auditeur expose l'affaire de vive voix, donne lecture des dispositions de loi applicables et dit, à voix basse, son avis à l'oreille du président, qui forme son opinion et communique son vote, également à voix basse, à l'officier qui se trouve à sa droite, lequel le

»2°. Les infractions aux réglemens relatifs à la discipline.

»Toutefois, l'autorité militaire peut toujours, suivant la gravité des faits, déférer le jugement des contraventions de police au conseil de guerre, qui applique la peine déterminée par le présent article."

transmet de la même manière à son collègue de droite; le vote fait ainsi la ronde jusqu'à ce qu'il revienne à l'auditeur, et enfin au président. Si le vote revient altéré, il doit faire de nouveau le tour du cercle. Puis, le président, ayant le sabre levé, dit, en s'adressant aux autres juges: »Que tous ceux qui sont de mon avis mettent le sabre à la main." Ceux qui votent comme le président tirent leur sabre, tandis que les autres le laissent au fourreau. L'auditeur compte les voix et rédige le jugement etc." (GRAN).

Rechtsmacht in vredetijd ten aanzien van militaire delicten.

Heerscht eenstemmigheid betreffende de beantwoording der vraag nopens de uitgebreidheid der militaire jurisdictie in oorlogstijd ten aanzien van militaire, gemengde en commune delicten, het tegendeel is het geval wanneer voor den tijd van vrede de gelijklopende vraag gesteld wordt.

Dit laatste blijkt zonneklaar, wanneer men het verslag leest der zitting van 27 Augustus 1881, der Nederlandsche Juristen-vereening, in welke zitting van gedachten gewisseld werd over het onderwerp: »Is het wenschelijk dat speciale rechts-collegiën oordeelen over misdrijven door militairen gepleegd? Zoo ja, over alle die misdrijven? en hoe moeten die collegiën dan zijn samengesteld?"

De Juristen-vereening had de prae-adviezen gevraagd van den Generaal-Majoor J. C. C. DEN BEER POORTUGAEL en den Hoogleraar Mr. M. S. POLS.

Aan de hand van deze hoogst belangrijke prae-adviezen, het verslag der redevoeringen, gehouden in bovenbedoelde zitting, en een tal van andere geschriften, zal ik met vrijmoedigheid de belangrijke quaestie betreffende de regeling der militaire jurisdictie in vredetijd bespreken en mijne meening, geboren uit de bestudeering der uiteenloopende betoogen van mannen van beteekenis, neerschrijven.

In de »Handelingen der Nederlandsche Juristen-vereening (1881, I)" vindt men vermeld, dat, met 26 tegen 20 stemmen, bevestigend beantwoord werd de vraag, of de rechtspraak over het krijgsvolk, voor zooveel militaire misdrijven betreft, in tijd van vrede opgedragen behoort te zijn aan krijgsraden. Ontkennend luidde het antwoord der meerderheid op de vraag of de rechtspraak van die krijgsraden zich ook over gemengde en commune delicten moet uitstrekken.

De meerderheid sloot zich alzoo aan bij het prae-advies van den Generaal-Majoor DEN BEER POORTUGAEL, terwijl de minderheid zich schaarde aan de zijde van Mr. POLS, die in zijn prae-advies de wenschelijkheid der handhaving van de tegenwoordige uitgebreidheid der jurisdictie verdedigd had.

In een helder en krachtig betoog toonden de Generaal-Majoor DEN BEER POORTUGAEL en Mr. POLS aan, dat alléén *militaire* rechters kunnen oordeelen over de *zuiver militaire* misdrijven (bijv. insubordinatie). In de 17de eeuw heeft men in Engeland, en wel tweemaal, de kennisname van

de militaire delicten aan de burgerrechtbanken opgedragen. Deze proef moet geheel mislukt zijn, en het is niet onwaarschijnlijk dat de ervaring in die vroegere dagen opgedaan, het gevolg heeft, dat nu nog het korps Engelsche officieren »serait peu disposé à admettre l'élément juridique dans la composition des conseils de guerre, attendu qu'en Angleterre plus qu'en France peut-être, on redoute l'influence civile en matières de questions militaires.»

Gedurende de eerste jaren der Fransche Revolutie werden de »cours martiales» opgeheven en men riep rechtbanken in het leven, samengesteld uit drie burgers. Weldra liet men dat systeem varen en stelde jury's in, bestaande uit vijf militairen en vier burgers. In het jaar 1796 (wet van 13 Brumaire an V) werden de zuiver militaire rechtbanken in eere hersteld; de onderzinking had ook hier geleerd, dat de discipline in het leger niet door burgers gehandhaafd kan worden. Tegenwoordig is het burgerement *geheel en al* uit de militair-rechterlijke organisatie gebannen; daarnaast moet evenwel er op gewezen worden, dat in Frankrijk een tal van officieren eene bijzondere studie der rechtswetenschap maken, en sommigen zelfs »prennent les degrés de licence ou de doctorat en droit.»

Mr. H. VAN DER HOEVEN heeft in zijne lezing in de »Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap» van den 26sten November 1875, een lans gebroken voor de beperking der militaire rechtspraak tot zuiver militaire delicten. De Hoogleraar gaat echter nog verder dan de Generaal DEN BEER POORTUGAEL, die gemengde rechtbanken voorstelt, waar hij als zijn wensch uitdrukt, dat alle militaire misdrijven in eersten aanleg zouden worden behandeld voor de gewone rechtbanken, waarbij dan een zeker aantal officieren zouden moeten zitting nemen, die wèl 't recht zouden hebben om vragen te stellen aan de getuigen en aan den beklagde, — niet het recht om mede te stemmen over zijne schuld of onschuld, noch over de qualificatie, — daarentegen het uitsluitend recht om aangaande de mate van straf te beslissen. Van harte hoop ik, dat deze wensch nimmer verwezenlijkt moge worden, want dan zou toch feitelijk de burgerrechter beslissen of een zeker feit niet of wel gequalificeerd zou moeten worden als insubordinatie, en er zouden toestanden geboren worden, welke veel gelijkenis zouden toonen met die, welke reeds in de 17de eeuw in Engeland en in de 18de eeuw in Frankrijk veroordeeld zijn. De toegevoegde officieren zouden over de strafmaat moeten beslissen, en dat zonder een stem te hebben bij de beslissing omtrent onschuld, schuld of qualificatie, en zonder dus, mijns inziens, feitelijk in 't eigenlijk onderzoek gezeten te hebben, zonder al de overwegingen haarfijn te kennen! En hoe zouden die officieren zelfstandig de juiste maat kunnen beoordeelen, vooral nu den rechter tegenwoordig eene zeer groote straf ruimte gegeven is, wanneer zij zoo maar eens voor één zaak of eenige zaken aan een rechtbank toegevoegd werden? Zij zouden geheel en al aan den leiband van den burgerrechter moeten loopen. »Het resultaat

zal wezen, dat de rechtspraak in handen zal zijn van rechtsgeleerden, die noch het militaire recht noch de behoeften der militaire maatschappij kennen, terwijl de militaire leden volkomen nullen in het cijfer zullen zijn." (Mr. POLS.) Mr. G. A. v. HAMEL zegt naar aanleiding van het voorstel van Mr. H. v. D. HOEVEN: »Deze uitvinding zou mij ook niet toelachen. Mij dunkt, dat het niet wel aangaat, bij een zoo klein rechtcollege officieren te laten beslissen omtrent de straf, wanneer zij wel de behandeling der zaak hebben bijgewoond, maar geen deel hebben mogen nemen aan de beslissing ten aanzien van feit en rechtspunt." (Mr. POLS.)

Zij, hun aantal is zeer gering, die 't mogelijk achten in vreedstijd aan de militairen *alle* rechtspraak te ontnemen, sluiten de oogen voor den oorlog (o. a. Mr. v. HAMEL op de vergadering der Nederlandsche Juristen-vereening). Zij moeten echter toegeven, dat gedurende den krijg militaire rechtbanken met uitgebreide jurisdictie moeten optreden. Maar leveren zij den soldaat te velde dan niet over aan rechters zonder *eenige* rechtskennis en met *absoluut* gemis aan ervaring? Zoo zou, zegt Dr. ERNST FRANZ WEISL, ter wille van eene misschien betere judicature voor den burgerrechter in den kalmen vreedstijd, als wanneer controle mogelijk is en betrekkelijk weinig delicten begaan worden, afstand gedaan worden van eene eenigszins behoorlijke judicature gedurende den oorlog, als wanneer niets gecontroleerd kan worden, alles met spoed geschieden moet, en betrekkelijk dikwijls moeilijke gevallen aan 't oordeel van den rechter onderworpen worden. (Zie tevens de »Stenographische Berichte über die Verhandlungen des deutschen Reichstages," 1876, bladz. 995.)

Het leger, de samenvoeging van duizenden denkende wezens, moet een krachtig geheel vormen; die onmisbare eenheid is alleen denkbaar, bestabaar, wanneer er in het leger tucht heerscht. Zonder tucht is de armee niet alleen absoluut onbruikbaar om aan hare hooge roeping, den staat te beschermen tegen vreemd geweld en inwendige woelingen te onderdrukken, te voldoen, maar zij kan dan zelfs de bron van overlast en gevaren worden. »Eine Armee ohne Disziplin ist auf alle Fälle eine kostspielige, für den Krieg nicht ausreichende und für den Frieden gefahrvolle Institution" (v. MOLTKE in de zitting van den Rijksdag op den 7den Mei 1872). Noch degelijke wetenschappelijke kennis en practische ervaring der officieren, noch uitstekende bewapening en goede organisatie, noch groote getalsterkte, en zelfs niet de doodsverachtende moed, kunnen dienen als surrogaten voor de tucht. Sans discipline, pas de salut!

Een doordacht systeem van opvoeding, onderwijs en van disciplinaire correctiën geeft de middelen aan de hand tot het aankweeken en onderhouden der discipline. Het krachtigste middel echter, hetwelk den officier niet straffeloos ontnomen wordt, tot handhaving, en zoo noodig, tot verscherping der tucht is de *rechtspraak*.

»De militaire rechtspleging is als het ware een deel der krijgstucht." (Mr. POLS.)

»La justice militaire, base de la discipline, indispensable à toute armée régulière, aussi bien, sinon davantage, qu'à toute nation civilisée, est bien ce qui constitue la force de cette armée.» (Essai de conférences sur la procédure devant les conseils de guerre, par J. VERGNE.) Herhaalde malen, o. a. door den Professor POLS en den Kapitein KOOLEMANS BEIJNEN, is de stelling verdedigd, dat *militaire* discipline en justitie één zijn; er is althans zeker geene scherpe grens tusschen beide te trekken. (Zie HECKER: »Lehrbuch des Militär-Strafrechts», (1) en het artikel in het tijdschrift »Gerichtssaal», 1879, XXXI, »Ueber die Grenzen des Kriminal-und Disziplinar-Strafrechts bei Pflichtverletzungen der Civil-Beamten und Militär-Personen.) Volgens het vigeerend Reglement van Krijgstucht (en het Ontwerp van Wet op de Krijgstucht, samengesteld door Mr. H. VAN DER HOEVEN, Hoogleraar, C. H. BOGAERT, Schout-bij-Nacht, en H. P. J. HENNUS, Kolonel der Infanterie) kunnen tal van feiten, strafbaar gesteld in het Crimineel Wetboek (en het Ontwerp van een Wetboek van Militair Strafrecht) en het Wetboek van Strafrecht, disciplinair gecorrigeerd worden, indien zij van licht strafbaren aard zijn; de beslissing hieromtrent wordt overgelaten aan den tot het opleggen eener disciplinaire straf bevoegden meerdere. De officier, die het disciplinair strafrecht uitoefent, zou dus als 't ware de lagere, de rechtbank de hogere rechter zijn, en de straf door beide machten opgelegd zou in aard en wezen dezelfde zijn. (Zie o. a. ook de Engelsche en Deensche strafwet, en *De Militaire Spectator*, 1892, blad. 27.) De commissie, benoemd door de Ministers van Justitie, van Marine en van Oorlog, om de Ontwerpen van een Wetboek van Militair Strafrecht en daarmede samenhangende wetten uit een militair oogpunt te onderzoeken, heeft dientengevolge in overweging gegeven de disciplinaire vergrijpen te beschouwen als overtredingen in den zin van het Wetboek van Strafrecht en de krijgstuchtelijke correctiën als straffen in de engere beteekenis van het woord op te nemen in het Ontwerp van een Wetboek van Militair Strafrecht.

Mr. v. D. HOEVEN merkt in zijne Memorie van Toelichting betreffende zijne zoeven aangehaalde Ontwerpen op:

»Intusschen had de bewerking van het Ontwerp-Wet op de Krijgstucht hem doen zien, dat op het beginsel van de geheele afscheiding van straf- en disciplinair recht in de militaire strafwetgeving, zooals dit in de Memorie van Toelichting is aangegeven, meermalen inbreuk moet worden gemaakt.

»Het Ontwerp van Wet tot invoering van het Militair Strafwetboek (art. 8 en 9 (2)) geeft reeds den militairen commandant het recht, in minder ernstige gevallen, sommige in het Ontwerp-Wetboek van Militair Strafrecht strafbaar gestelde misdrijven disciplinair af te doen. Ditzelfde zal ook moeten gelden ten aanzien van sommige misdrijven en overtredingen van

(1) Zie ook *De Militaire Spectator*, 1890, blad. 289 en 290.

(2) Deze artikelen zijn overgebracht naar het Ontwerp van Wet op de Krijgstucht.

het gemeene recht; terwijl omgekeerd in enkele gevallen, bijv. reclame, samenloop, enz. de militaire rechter bevoegd moet worden verklaard, kennis te nemen van krijgstuchtelijke overtredingen.”

Dat de krijgstuchtelijke overtreding beoordeeld en gestraft moet worden door de chefs, ligt voor de hand; daaromtrent bestaat bij niemand den geringsten zweem van twijfel. Wanneer men nu daarbij in aanmerking neemt, dat de disciplinaire en de eigenlijke rechtspraak, zooals uit het bovenstaande volgt, als 't ware in elkaar vloeien, dan vraag ik, of het in de practijk wel doenlijk is, afgescheiden van elk ander motief, de disciplinaire macht aan de superieuren en de rechtspraak, in de eerste plaats over de *zuiver* militaire delicten, aan den burgerrechter op te dragen?

En welke toestanden zouden geboren worden bij de totstandkoming der scheiding? Beging een soldaat een insubordineel feit van geringen aard, dan zou hij gestraft worden door zijn superieur; had 't feit een meer ernstig karakter, zoo zou de dader, op grond der beslissing van den meerdere, voor de burgerrechtbank gebracht worden, en alzoo zouden de officieren, de dragers der tucht, het oordeel over het feit, dat de eenheid en tucht in de armee op ernstige wijze aanrandt, moeten overlaten aan eene macht, buiten het leger staande. Wie is nu verantwoordelijk voor de handhaving der tucht, m. a. w. voor de slagvaardigheid van den troep? De officier, die alleen de lichte feiten disciplinair bestraft, of de burgerrechter die de zwaardere feiten berecht, zelfs de *zuiver* militaire, welke steeds de militaire rechtsorde op eene meer of minder ernstige wijze verstoren?

Ontneemt men den officier geheel en al de militaire rechtspraak, dan kan hij, het lijdt geen twijfel, niet meer verantwoordelijk gesteld worden voor de handhaving der tucht.

P. P. C. COLLETTE.

(Wordt vervolgd.)

ELECTRISCHE AFSTANDSMETERS EN RICHTTOESTELLEN, Stelsel FISKE (1).

(Met schetsen op Plaat II.)

Sedert de invoering van het ver dragende geschut verkreeg het vraagstuk, snel en juist den afstand tot het te beschieten doel te kunnen afleiden, eene zeer gewichtige beteekenis. Het heeft dan ook niet ontbroken aan minder of meer gelukkige pogingen, aan vernuftige vindingen, ten einde dit moeilijke vraagstuk op afdoende wijze op te lossen; jammer genoeg, bleken deze in de praktijk slechts ten deele aan de gestelde eischen te voldoen.

Ongetwijfeld mag de afstandsbepaling met behulp van driehoeksmeting uit een theoretisch oogpunt zeer eenvoudig genoemd worden. Wanneer echter de te bezigen basis slechts een geringe lengte bezit, dienen de hoeken aan die basis met groote nauwkeurigheid te worden gemeten. Theodoliet en sextant laten aflezingen toe tot in 20'' nauwkeurig, de tophoek van den driehoek echter moet minstens 2' zijn, wil de meting juist kunnen geschieden. Neemt men bijv. een basis van 1 M. lengte aan, dan zal de grootste te meten afstand ongeveer 1,5 KM. bedragen; in de praktijk zou deze grens zelfs nog dichterbij gelegen zijn. Dit nu maakt het bezwaarlijk van één geheel op zichzelf staanden toestel tot het meten van afstanden gebruik te maken.

Zodoende is men genoodzaakt zijn toevlucht te nemen tot een tweetal ver van elkaar verwijderde stations; hoe langer de basis, des te juister en gemakkelijker zal ook de meting worden uitgevoerd. Men heeft dus ook twee waarnemers noodig en het op te lossen vraagstuk komt thans alleen hierop neer: deze beide waarnemers op eenvoudige, doeltreffende wijze met elkander in verbinding te brengen en vooral berekeningen te vermijden, die, hoewel eenvoudig, toch altijd belemmerend werken.

Bij de moderne vaartuigen der oorlogsmarine kan deze basis allicht een honderdtal meters bedragen, terwijl men te land in den regel over veel grootere afstanden kan beschikken.

(1) *Electrical Review. Mittheilungen aus dem Gebiete des Seewesens. Revue d'Artillerie. La lumière électrique. Engineering.*

De meeste staten maken gebruik van de basis-planchet-afstandsmeting, waarbij op een in ruiten verdeelde kaart de plaats van het doel, volgens de ook hier te lande gebruikelijke wijze, wordt aangegeven. Deze methode voldoet, wanneer het doel zich niet of zeer weinig verplaatst, doch zoodra men met een zich sneller bewegend doel heeft te maken, en vooral wanneer meerdere doelen gelijktijdig in het schootsveld verschijnen, is zij een bron van vele fouten, zoowel tengevolge van tijdverlies als ook van de talrijke aflezingen en mededeelingen, die elkander alsnu ook snel moeten opvolgen.

De Luitenant-ter-Zee BRADLEY A. FISKE (1) van de Noord-Amerikaansche marine heeft een geheele reeks van electriche toestellen uitgevonden, bestemd om het richten van de vuurmonden te vergemakkelijken, belangrijk afwijkende van de tot dusver gebruikelijke inrichtingen.

De oudste van deze toestellen zijn een tweetal telemeters, »range finders», oorspronkelijk bestemd voor het gebruik aan boord van schepen, maar die evenzeer toepassing kunnen vinden bij de kustverdediging en in den belegeringsoorlog. Vervolgens heeft de uitvinder, juist met het oog op beide laatstgenoemde toepassingen, een inrichting bedacht, steunende op een analogo beginsel, die niet alleen den afstand tot de batterij, maar ook de plaats van het doel op de kaart aangeeft; hieraan heeft hij den naam van plaatsbepaler, »position finder», gegeven. Eindelijk heeft hetzelfde gronddenkbeeld eene methode aan de hand gedaan, die in staat stelt van uit een centralen post meerdere vuurmonden, welke indirect moeten schieten, te richten.

Wij zullen in de volgende bladzijden deze verschillende toestellen en methoden nader bespreken.

Algemeen beginsel.

Het geheel nieuwe beginsel, dat aan al deze toestellen ten grondslag ligt, bestaat in een zeer vernuftige toepassing van de Wheatstone'sche brug (fig. 1) (2).

In fig. 2 stellen a , b , c en d de takken voor van een gewone Wheatstone'sche brug; in den tak a is een verdeelde boog van een geleidend materiaal opgenomen, waarover een wijzer i zich kan bewegen. In de diagonaal g is een gevoelige galvanometer g' en in de tweede diagonaal, als gewoonlijk, een batterij f geschakeld, bestaande uit primaire of secundaire elementen

(1) Later bevorderd tot kapitein.

(2) Figuur 1 geeft een theoretische voorstelling van de Wheatstone'sche brug. Wij brengen in herinnering, dat, wanneer hierin B voorstelt een galvanische batterij, g een galvanometer en verder de weerstanden der takken AD , AB , CB en CD door R , R' , l en l' worden aangeduid, op het oogenblik, waarop geen stroom door CA gaat, de betrekking bestaat: $Rl' = R'l$. Schakelt men nu in de takken DA en DC weerstanden in, waarvan men de standvastige verhouding kent, in AB daarentegen een veranderlijken weerstand, dien men zoodanig wijzigt, dat ten slotte CA stroomloos is, dan wordt bijgevolg de weerstand in den tak CB gevonden uit: $l' = \frac{l}{R} R'$.

(accumulatoren). De takken c en d bevatten de vaste weerstanden c' en d' , de tak b is bestemd tot het opnemen van den veranderlijken weerstand b' . Eén der batterijdraden is aan den tak c en tevens aan de spil l van den wijzer verbonden, die met het uiteinde k over den metaalboog sleept.

Het is duidelijk, dat in den geteekenden stand van den wijzer, de volledige metaalboog in den tak a geschakeld is; bevindt zich daarentegen de wijzer in den gestippelden stand, dan is blijkbaar deze boog geheel buiten tak a gebracht. Meergenoemde metaalboog is nu van een dergelijk materiaal vervaardigd en zoodanig verdeeld, dat zijn electriche weerstand nauwkeurig evenredig is met de lengte van elken boog, begrepen tusschen het punt j en het uiteinde k van den wijzer. De hoek jlk kan dus gemeten worden door den in tak a geschakelden weerstand; zoodra men bijgevolg dezen laatste kent, heeft men ook de grootte van hoek jlk gevonden.

Op den voorgrond zij gesteld, dat zoowel de galvanometer als de veranderlijke weerstand zich op verren afstand bevinden van den wijzer, zoodat laatstgenoemde van af deze standplaats noch bereikt, noch gezien kan worden. Een hier opgestelde waarnemer kan echter steeds den weerstand aflezen van den door den wijzer aangegeven boog, om hieruit weder de grootte van den vizierhoek af te leiden. Of, wanneer de veranderlijke weerstand overeenkomstig een zekeren hoek is gesteld, kan de waarnemer aan den uitslag van de galvanometernaald nagaan op welk oogenblik de wijzer den gewenschten stand inneemt. Dit laatste kan ook door middel van eenig zicht- of hoorbaar teeken ter plaatse van den wijzer of den galvanometer, of wel in beide standplaatsen gelijktijdig worden meegedeeld.

In fig. 3 is de veranderlijke weerstand door een tweeden metaalboog h' met beweegbaren wijzer i' vervangen. Plaatsing zoowel als constructie van dezen boog en wijzer komen geheel overeen met die van eerstgenoemde. Wanneer dus de wijzer i op eenig punt van den boog h is geplaatst, moet de wijzer i' op een overeenkomstig punt van den boog h' worden gesteld, opdat de weerstanden der bogen h en h' elkander in evenwicht houden. Wijst dus de wijzer i bijv. een verdeling k aan, dan zal de waarnemer dit punt en bijgevolg ook de hoekstelling kunnen vinden door den wijzer i' zoolang te verplaatsen totdat de galvanometer stroomloos wordt. Wij vestigen de aandacht erop, dat door beweging van den wijzer i inderdaad een grootere of kleinere weerstand in den tak a wordt ingeschakeld en ditzelfde ook geschiedt door een verplaatsing van den wijzer i' . De weerstanden der takken c en d blijven echter dezelfde.

In fig. 4 is de boog h met zijne uiteinden j en J respectievelijk aan de takken a en c verbonden, terwijl de boog h' met zijn uiteinden j' en J' respectievelijk met de takken b en d in verbinding is gebracht. Overigens is de algemeene inrichting dezelfde gebleven. Wanneer nu de wijzer i van uit zijn middenstand naar het uiteinde j bewogen wordt, schakelt men een

kleineren weerstand in tak a en een grooteren in tak c in; het omgekeerde heeft plaats; wanneer men den wijzer in tegengestelde richting beweegt.

Hetzelfde geldt ook voor den wijzer i' , zoodat door een verplaatsing van de beide wijzers de weerstanden in de „vier” brugtakken, in plaats van die in slechts twee, een wijziging ondergaan. Men heeft dus te doen met een soort differentiaalmeting, zooals uit het navolgende nog duidelijker zal blijken.

In fig. 5 stellen i en i' twee kijkers met alhidade voor, die in A en B om verticale assen kunnen draaien. De vrije uiteinden dezer alhidaden glijden over twee metaalbogen h en h' , onderling verbonden door draden van geringen weerstand, terwijl voorts een aperiodische galvanometer g' is ingeschakeld, een en ander op overeenkomstige wijze als in fig. 4 is voorgesteld. De draaipunten der alhidaden zijn elk aan een der polen van de batterij f verbonden. De stroomketen vormt dus weder een Wheatstone'sche brug.

Zijn de beide alhidaden evenwijdig, dan rusten hare uiteinden op overeenkomstige punten der bogen, zoodat, in verband met het voorafgaande, geen stroom door den galvanometer gaat; de naald wijst dus op nul.

Zoodra echter één der alhidaden wordt verplaatst, zijn de ingeschakelde boogsegmenten niet meer twee aan twee aan elkaar gelijk, het evenwicht is bijgevolg verbroken en de galvanometer zal een stroom aangeven.

Omgekeerd, wanneer de alhidaden aanvankelijk zekeren hoek met elkander maakten, en men tracht vervolgens de eene evenwijdig met de andere te stellen, dan zal de stroom, die aanvankelijk den galvanometer doorloopt, geleidelijk afnemen en eindelijk, zoodra de parallelle stand verkregen is, geheel verdwenen zijn.

Hieruit blijkt reeds, dat men in staat is in een ver van de opstellingspunten der alhidaden verwijderden post den hoek te bepalen, door deze alhidaden ingesloten, of wel hen beide evenwijdig aan elkaar te brengen.

Men gaat bij alle toestellen, berustend op het boven ontwikkelde beginsel, van de veronderstelling uit, dat de electromotorische kracht van de batterij nagenoeg constant blijft, evenals haar inwendige weerstand en die van den stroom keten. Gebruik makende van dezelfde accumulatoren als FISKE, is hieraan voor de practijk in voldoende mate voldaan voor een tijdduur van minstens vier-en-twintig uur, zooals de ondervinding heeft geleerd. Daar de toestellen niet onafgebroken in werking zijn, stelt deze tijdduur in staat een groot aantal waarnemingen te verrichten, zonder dat het noodig is de accumulatoren opnieuw te laden.

Telemeters.

Zij T in fig. 6 de plaats waar het doel zich bevindt, terwijl men den afstand AT wenscht te kennen. AB stelt een basis van geringe lengte voor. Trekt men AC loodrecht op, en AE evenwijdig aan BT, dan is blijkbaar:

IV. S. 18. D. N°. 1.

5.

	$AC = AT \sin A \angle C$
of:	$AT = AC \operatorname{cosec} ATC$
voorts:	$AC = AB \sin ABC$
dus:	$AT = AB \sin ABC \operatorname{cosec} ATC$

Hierin is AB de gemeten basis; hoek ABC wordt in den post B afgelezen, zoodat alleen hoek ATC , de parallax, nog moet bepaald worden. Nu is $\angle ATC = \angle DAE$, die gemeten wordt door den boog GH en verder:

$$\text{boog } GH = \text{boog } jH - \text{boog } jG = \text{boog } j'K - \text{boog } jG.$$

Zijn dus in fig. 5 de beide alhidaden op het doel T gericht, dan zal de galvanometernaald uitslaan, daar de bogen jG en $j'K$ niet aan elkaar gelijk zijn. Het evenwicht in de brug wordt eerst hersteld, als de alhidade i in den stand EH gedraaid is; de hoek GAH wordt gemeten door den boog GH , waarvan de grootte onmiddellijk op den verdeelden rand wordt afgelezen. De verlangde afstand wordt dus op zeer eenvoudige wijze bepaald, immers:

De waarnemers richten hunne kijkers i en i' op het doel T . De waarnemer in A noteert den hoek jAG , of wel de lengte van den boog jG . Daarna verschuift hij zijn alhidade, totdat de in zijn nabijheid opgestelde galvanometer niet meer uitwijkt en houdt aantekening van den hoek jAH of wel van de hooglengte jH . Het verschil tusschen de bogen jG en jH leert den boog GH , dus ook den hoek ATB kennen, zoodat de waarnemer in A den gewenschten afstand kan vinden.

Het verkregen evenwicht kan ook worden aangeduid door het zwijgen van een in g' ingeschakelde telefoon.

Om in een ver van de basis verwijderden post op een daartoe geschikte schaal den gevraagden afstand te kunnen aflezen, heeft FISKE de navolgende inrichting getroffen.

In fig. 7 zijn de brugtakken a , b en c , d in de beide uiteinden aan twee evenwijdig geplaatste en overeenkomstig ingerichte metalen strooken mn en op verbonden. Over genoemde strooken is een slede rr' verschuifbaar, waarvan het middenstuk s uit een isoleerende stof bestaat.

Zijn de beide kijkers op het doel gericht en bevindt zich de slede in den middenstand 1, dan is geen evenwicht in de brug aanwezig, de galvanometernaald slaat uit. Dit evenwicht zal, in het algemeen, ook niet verkregen worden op de wijze, als boven met betrekking tot fig. 5 werd medegedeeld; alleen wanneer de slede den middenstand inneemt en de beide kijkers tevens onderling evenwijdig zijn opgesteld, zal de galvanometernaald niet afwijken, daar de weerstanden der strooken alsdan gelijk over de vier takken der brug verdeeld worden. De waarnemers blijven dan ook het doel observeeren, zoodat een verplaatsing van een der kijkers is uitgesloten.

Klaarblijkelijk is nu in tak a de afstand van r tot G kleiner dan die van r tot K in tak b , evenals in tak c de afstand van r' tot G grooter is dan die van r' tot K in tak d ; het verschil wordt in beide gevallen gemeten

door den boog GH. Veronderstellen wij voorts, dat de weerstand der lengte-eenheid van de strooken mn en op gelijk zij aan of in een zekere verhouding staat tot den weerstand der lengte-eenheid van de bogen h en h' , en dat $r_3 = r'_3$ een gedeelte van deze strooken voorstelt, waarvan de weerstand gelijk is aan dien van den boog GH. Het is dan duidelijk, dat, wanneer de slede in den stand 2 geschoven wordt, gelegen midden tusschen de standen 1 en 3, de tak a verlengd en daarentegen b verkort wordt met een bedrag r_2 , overeenkomende met den weerstand van den halven boog GH, terwijl ook de weerstanden van de takken c en d respectievelijk met ditzelfde bedrag zullen af- en toenemen. De weerstanden in de brug maken bijgevolg evenwicht, de galvanometer kondigt geen stroom aan.

De meergenoemde strooken zijn voorzien van een doelmatige verdeling, loopende van r tot n en van r' tot p .

Geresumeerd, geschiedt dus het meten van eenigen afstand met behulp van de beschreven inrichting, als volgt. Zoodra de beide waarnemers hunne kijkers op het doel gericht hebben, wordt een of ander sein overgebracht aan den batterijpost, die de slede verschuift totdat de galvanometernaald op nul wijst en hieruit den afstand afleidt.

De uitvinder heeft zijn toestel nu zoodanig ingericht, dat de gezochte afstand onmiddellijk op de alhidade van een der kijkers kan worden afgelezen.

Uit fig. 6 toch is gebleken, dat

$$AT = AB \sin ABC \operatorname{cosec} ATC$$

of ook
$$AT = \frac{AB}{\sin ATB} \cos CAB.$$

Noemen wij de basis b , den afstand d , de parallax φ en den hoek CAB α , dan is dus:

$$d = \frac{b}{\sin \varphi} \cos \alpha.$$

Bij een even groote parallax verandert bijgevolg de afstand van het doel evenredig met $\cos \alpha$. Wanneer $\alpha = 0$ is en dus BT loodrecht staat op de

basis, geeft $\frac{b}{\sin \varphi}$ den werkelijken afstand aan; neemt het doel echter een

willekeurigen stand in, dan zal de waarde $\frac{b}{\sin \varphi}$ nog met $\cos \alpha$ moeten vermenigvuldigd worden.

In het voorafgaande is aangetoond, dat de verplaatsing van de slede, ten einde den galvanometer op nul te brengen, evenredig is met het gedeelte van den boog h' (fig. 7) door den kijker i' doorloopen, van af het oogenblik waarop deze zich evenwijdig aan den kijker i bevond. De hoekverplaatsing van den kijker is dus nauwkeurig gelijk aan de parallax; deze hoek is echter zóó klein, dat daarvoor de sinus in de plaats mag gesteld worden. Men mag bijgevolg ook de verschuiving van de slede, bijv. over n verdee-

lingen van de strooken, evenredig stellen met den sinus van de parallax, zoodat

$$n = K \sin \varphi.$$

Voor het bijzondere geval, dat

$$d = \frac{b}{\sin \varphi}$$

heeft men dus

$$d = K \frac{b}{n}$$

De afstand is dan omgekeerd evenredig met de lengte n en kan onmiddellijk met behulp van een op de strooken aangebrachte verdeling worden afgelezen.

In het algemeen echter zal men hebben

$$d = \frac{b}{\sin \varphi} \cos \alpha = K \frac{b}{n} \cos \alpha,$$

zoodat nog eene vermenigvuldiging met $\cos \alpha$ moet worden uitgevoerd; dit nu wordt door den toestel zelf verricht (fig. 8).

De strooken mn en $m'n'$ zijn, bij één der vizierinstrumenten, aan weerszijden van de draai-as der alhidade en loodrecht op de richting van de basis, op de tafel bevestigd. De verdeling in waarden van $\frac{b}{\sin \varphi}$ is niet op deze strooken, maar op de alhidade aangebracht en wordt dus met den kijker bewogen, blijft daarbij in het verticale vlak van zijn optische as en maakt met de strooken een hoek α (fig. 6). De aflezing op de alhidade geschiedt langs een draad rr' van de slede, aangebracht evenwijdig aan de basis, zoodat deze in het algemeen een verdeling zal aanwijzen $n' = \frac{n}{\cos \alpha}$, gerekend van af het nulpunt. Wanneer men vervolgens in de uitdrukking voor den afstand, n door hare waarde als functie van n' vervangt, verkrijgt men:

$$d = K \frac{b}{n' \cos \alpha} \cos \alpha = K \frac{b}{n'}.$$

Onder deze omstandigheden is dus de verplaatsing van de slede, gemeten op de alhidade, steeds omgekeerd evenredig met den afstand; m. a. w. een verdeling als functie van $\frac{b}{\sin \varphi}$, aangebracht op deze alhidade, zal onmiddellijk den verlangden afstand doen kennen, onverschillig hoe het doel ten opzichte van de basis gelegen is. De bewerking is dus tot een hooge mate van eenvoudigheid teruggebracht, daar men, op het oogenblik dat door het verschuiven van de slede de aperiodische galvanometer het nulpunt aanwijst, slechts langs den draad op de alhidade den afstand heeft af te lezen.

Bij een nieuweren toestel wordt zelfs elke bewerking vermeden en de gezochte afstand direct op de schaal van den galvanometer aangetroffen.

Wanneer het doel van uit één der posten wordt gezien in een richting loodrecht op de basis, toonden wij aan, dat de afstand omgekeerd evenredig is met de parallax en dus ook met de verplaatsing van de galvanometernaald. Bevindt zich echter het doel in eenigen anderen stand, dan verandert de afstand, voor eenzelfde waarde van de parallax, evenredig met den cosinus van den hoek α . Indien nu de afwijking van den galvanometer constant was voor een even groote parallax, waar het doel zich ook moege bevinden, zou een verdeeling in afstanden alléén juist zijn voor het geval, dat één vizierlijn loodrecht op de basis staat. Dit is echter niet zoo; de hieronder volgende berekening toont aan, dat de intensiteit van den stroom, die den galvanometer doorloopt, gelijktijdig met den hoek α aangroeit.

Beschouwen wij daartoe nogmaals de theoretische fig. 1.

Laten de letters A, B, C en D, geplaatst in de vier hoekpunten der brug tevens de waarden aangeven van de electriche potentialen in die punten, terwijl R, R', l en l' den weerstand van elk der takken en g dien van den galvanometer aangeven; dan is volgens de wetten van OHM en KIRCHHOFF:

$$\frac{D-A}{R} + \frac{C-A}{g} = \frac{A-B}{R'}$$

en

$$\frac{C-B}{l'} + \frac{C-A}{g} = \frac{D-C}{l}$$

Ten einde de betrekking te vinden, die er bestaat tusschen het potentiaalverschil C—A aan de knoppen van den galvanometer en D—B, voortgebracht door de batterij, behoeft men slechts de genoemde vergelijkingen als volgt om te werken.

1°. Tellen wij beide op, na de eerste met $\frac{1}{l}$ en de tweede met $\frac{1}{R'}$ te hebben vermenigvuldigd, dan is:

$$(a) \quad \frac{1}{R'l}(D-A) + \frac{1}{R'l'}(C-B) + \frac{C-A}{g} \left(\frac{1}{l} + \frac{1}{R'} \right) = \frac{1}{R'l} \left\{ (D-B) - (C-A) \right\}$$

2°. Tellen wij nogmaals deze vergelijkingen op, na ditmaal de eerste met $\frac{1}{l'}$ en de tweede met $\frac{1}{R}$ te hebben vermenigvuldigd. Dan verkrijgen wij:

$$(b) \quad \frac{1}{R'l'}(A-B) + \frac{1}{R'l}(D-C) - \frac{C-A}{g} \left(\frac{1}{l'} + \frac{1}{R} \right) = \frac{1}{R'l'} \left\{ (D-B) + (C-A) \right\}$$

De vergelijkingen a en b van elkaar afstreckende, vindt men de gezochte grondformule:

$$(C-A) \left\{ \frac{1}{R'l} + \frac{1}{R'l'} + \frac{1}{R'l} + \frac{1}{R'l} + \frac{1}{g} \left(\frac{1}{R} + \frac{1}{R'} + \frac{1}{l} + \frac{1}{l'} \right) \right\} = \left(\frac{1}{R'l} - \frac{1}{R'l'} \right) (D-B)$$

Stellen wij het potentiaalverschil $D - B$ door E voor, dan heeft men:

$$i = \frac{C - A}{g} \quad \text{en ook}$$

$$i \left\{ g \left(\frac{1}{Rl} + \frac{1}{R'l'} + \frac{1}{R'l} + \frac{1}{R'l'} \right) + \frac{1}{R} + \frac{1}{R'} + \frac{1}{l} + \frac{1}{l'} \right\} = \left(\frac{1}{R'l} - \frac{1}{R'l'} \right) E.$$

Noemen wij voorts den weerstand van elk der metaalbogen L , dan is
blijkbaar:

$$R + l = R' + l' = L.$$

Daar verder de hoek T steeds klein is, zal ook slechts een gering verschil bestaan tusschen de weerstanden R en R' , zoodat wij, waar van optellen sprake is, $R = R'$ mogen nemen. Bovenstaande vergelijking gaat dan over in:

$$i = \frac{LE}{2(2g + L)} \cdot \frac{R - R'}{R(L - R')} = k \cdot \frac{R - R'}{R(L - R')}.$$

Stelt weder b de lengte van de basis voor, dan zal ook

$$AT = b \frac{\sin A}{\sin T} \quad \text{zijn (fig. 5).}$$

De elektrische weerstand overeenkomende met het boogverschil $R - R'$ is evenredig met den sinus van hoek T ; bovendien mag men $L - R$ vervangen door $L - R'$, daar de hoeken A en B slechts weinig verschillen.

Opdat dus de intensiteit van den stroom i omgekeerd evenredig zij met den afstand AT , wordt vereischt, dat ook

$$\sin A \text{ evenredig is met } R(L - R).$$

In het algemeen is aan deze voorwaarde niet voldaan; men kan echter de weerstanden zoodanig regelen, dat dit voor enkele hoeken wèl het geval is, bijv. voor 45° en 90° . Het blijkt dan, dat voor hoeken tusschen deze grenzen gelegen, de afwijkingen slechts zeer gering zijn.

Men heeft nu aan de metaalbogen geen waarde van 180° , maar een kleinere waarde toegekend, die men proefondervindelijk of wel langs den weg der berekening kan bepalen.

Wanneer toch de hoek 90° is, bevinden zich de beide alhidaden blijkbaar in het midden der bogen. Dan is bijgevolg:

$$\sin A = 1$$

$$\text{en} \quad R = \frac{L}{2}$$

$$\text{of} \quad i = k \frac{R - R'}{\frac{L^2}{4}}$$

Het instrument zal alleen juiste aanwijzingen doen, wanneer de waargenomen afstand onafhankelijk is van de plaats waar het doel zich bevindt, en daartoe moet aan de voorwaarde

$$(1) \dots\dots\dots \frac{R(L-R)}{\sin A} = \text{constant} = \frac{L^2}{4}$$

zijn voldaan. Deze waarde houdt echter alleen rekening met den hoek van 90° .

Opdat ook voor een hoek van 45° deze voorwaarde vervuld zij, moet men hebben:

$$R(L-R) = \frac{L^2}{4} \sin 45^\circ = \frac{L^2}{4} \cdot \frac{\sqrt{2}}{2}$$

waaruit volgt

$$\frac{R^2}{L^2} - \frac{R}{L} + \frac{\sqrt{2}}{8} = 0$$

en
$$\frac{R}{L} = \frac{1}{2} \left(1 - \sqrt{1 - \frac{\sqrt{2}}{2}} \right) = 0,23.$$

Noemen wij de totale lengte van den metaalboog $180 - 2\alpha$, dan is

$$\frac{R}{L} = \frac{45 - \alpha}{180 - 2\alpha} = 0,23$$

en dus $\alpha = 6^\circ,5$, of $180^\circ - 2\alpha = 167^\circ$.

Ten einde bij 45° en 90° juiste metingen te verrichten, moeten de metaalbogen, die de brugtakken vormen, bijgevolg niet 180° , maar 167° zijn.

De weerstand, overeenkomende met zekeren hoek φ , zal dan gevonden worden uit:

$$\frac{R\varphi}{L} = \frac{\varphi - \alpha}{180 - 2\alpha}$$

waaruit volgt:

$$\frac{L - R\varphi}{L} = \frac{180 - \alpha - \varphi}{180 - 2\alpha}$$

Daar nu $\sin A = \sin \varphi$ is, gaat de uitdrukking (1) over in:

$$\frac{(\varphi - \alpha)(180 - \alpha - \varphi)}{(180 - 2\alpha)^2 \sin \varphi} = \frac{1}{4}$$

Dit is ten slotte de betrekking, waaraan voor elken willekeurigen hoek φ moet voldaan zijn. Zij is volkomen juist, wanneer $\varphi = 90^\circ$ is, welke waarde α ook moge bezitten; is $\alpha = 6^\circ,5$, dan is zij eveneens juist voor $\varphi = 45^\circ$.

Voor andere waarden van φ is deze voorwaarde niet streng vervuld; bovenstaande formule stelt ons echter in staat de mate van nauwkeurigheid na te gaan. Is bijv. $\varphi = 60^\circ$, dan blijkt de afwijking slechts $0,4\%$ te bedragen, een verschil, dat in de practijk zonder eenig bezwaar mag verwaarloosd worden.

Niets belet ook een anderen hoek dan 45° als uitgangspunt te kiezen; men kan dit regelen in verband met de gegeven omstandigheden.

Bovenstaande berekeningen hebben ons doen zien, dat het mogelijk is de Wheatstone'sche brug op een zoo vernuftige wijze toe te passen. Juiste

gegevens kunnen alleen langs empirischen weg verkregen worden, aan de hand van zorgvuldig geleide proeven. Ook zou men in plaats van een tweetal grenshoeken aan te nemen, zich ten doel kunnen stellen de gemiddelde fout zoo klein mogelijk te maken. Eindelijk doen zich zekere eigenaardigheden voor aan galvanometer en batterij, die aan de berekening ontsnappen.

De hierbedoelde automatisch aanwijzende toestel is door den uitvinder als volgt ingericht.

In elk der twee waarnemingsposten is een kijker met alhidade opgesteld, terwijl de galvanometer met afstandenverdeeling zich in de nabijheid van den commandant bevindt. Deze laatste, centrale post, kan ook ter wille van de eenvoudigheid met een der zijposten vereenigd worden. Voorts zijn de noodige elektrische geleidingen aangelegd.

Zooals bij alle toestellen, stelsel FISKE, zijn de drie posten onderling *telephonisch* verbonden en wel zoodanig, dat, wanneer de waarnemer het oog voor den kijker brengt, één telefoon tegen het oor en een tweede vóór den mond is geplaatst (1).

De beide waarnemers zijn dus onafgebroken met elkaar in gemeenschap, kunnen hunne kijkers oogenblikkelijk op een willekeurig punt richten en aldus snel den afstand tot verschillende punten meten.

De commandant geeft het te observeeren doel aan, de waarnemers waarschuwen wanneer zij juist gericht zijn en de verlangde afstand wordt op de verdeeling van den aperiodischen galvanometer terstond afgelezen.

De bediening van de toestellen kan geschieden door gewone kanonniërs of matrozen.

Een belangrijk voordeel is ook, dat een zich bewegend doel voortdurend kan gevolgd worden.

De verschillende deelen van de toestellen zijn vervaardigd van aluminium, brons en ijzer.

Een plaatijzeren schild beschermt de toestellen tegen scherfwerking.

(1) Wij vestigen reeds nu de aandacht erop, dat de telefoon bij de later te vermelden proeven zeer bevredigende uitkomsten heeft opgeleverd. In een opstel, voorkomende in *De Militaire Spectator* 1889, N°. 12 en 1890, N°. 1, gedeeltelijk van onze hand, werd het gebruik van een geheel overeenkomstig ingerichten waarnemingspost als de hierbedoelde, althans wat de telephonische overbrenging betreft, aanbevolen. Daar nu is gebleken, dat deze inrichting zelfs aan boord van schepen in staat is uitstekende diensten te bewijzen, is bij ons te eer de vraag gerezen of de minder goede uitkomsten, verkregen bij de proeven met tele- en microfoon, welke in 1890 naar aanleiding van genoemd opstel in een der kustbatterijen der stelling van *Den Helder* plaats hadden, niet voor een groot gedeelte het gevolg kunnen zijn geweest van de, ons tot in bijzonderheden bekende, maar al te ongunstige omstandigheden, waaronder deze proeven werden uitgevoerd. Vooral hebben wij hierbij op het oog het volkomen gemis aan geschikte opstellingspunten zoowel voor de telephonische toestellen als voor de telephonisten en een nog te kortstondige voorbereidende oefening van het bebezigde personeel. Naar aanleiding van elders verkregen uitkomsten achten wij het dan ook zeer wenschelijk dergelijke proeven te herhalen, om zoodoende tot een definitieve beslissing te geraken.

Noch de trillingen veroorzaakt door het schieten, noch de beweging van het schip waarop de telemeter is opgesteld, noch het zee- of regenwater, oefenen invloed uit op de aanwijzingen van de naald. De weerstand van den stroomketen toch bedraagt slechts 1,5 ohm, terwijl zoutwater op zich zelf genomen reeds een aanzienlijk grooteren weerstand bezit.

Bij een der scheepstoestellen is de verdeeling tot 30.000 yards (27,4 KM.) voortgezet, zoodat men tot aan de gezichtsgrens op zee belangrijke punten der kust kan observeeren.

(Wordt vervolgd.)

Nach de Billings-voorzicht door het schieten, noch de beweging van
het schip waarop de telemer is opgesteld, noch het ras of de
volken in het land op de rivier. De westland in
den grooten toon draagt slechts 15 duizend, terwijl de rivier op zich
zelf genomen veerd een aanzienlijk grooten westland bezit.
Bij een der schoepstallen is de verdeling tot 30 000 yards (27 432 M.)
voorzicht, zodat men tot aan de schieders op een belangrijke punten
het land kan overzien.

Open brief aan de Redactie van *De Militaire Spectator*,
naar aanleiding der lezing van den Heer A. A. BEEK-
MAN, op 25 Nov. ll. in de Vereeniging ter beoefening
van de Krijgswetenschap.

Breda, 29 November 1892.

Mijnheer de Redacteur!

Met belangstelling woonde ik Vrijdag ll. alhier de lezing bij van den Heer A. A. BEEKMAN, in de Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap. In spanning vroeg ik mijzelf gedurende de pauze af tot welke conclusie de Heer BEEKMAN ten slotte komen zou na de historische inleiding, waarin nu wel juist niet de lof van de vrijwilligerskorpsen in het algemeen bezongen werd, maar toch hun streven naar oefening in zulk een mate werd geloofd, dat, ondanks de beschouwing over »namaaktroepen," de richting door den Spreker voorgestaan alsnog niet duidelijk was te bepalen.

Het resultaat, waartoe de Heer BEEKMAN later kwam, kon mij slechts ten deele bevredigen. Van vrijwilligerskorpsen, met een bepaalde organisatie, aangevoerd door een verantwoordelijk hoofd, openlijk de wapens dragende en de wetten van den oorlog eerbiedigende, verwachtte hij, door ervaring geleerd, en m. i. te recht, in de toekomst geen heil. De uitnemende improvisatie van den Heer POP, door den Spreker volkomen beaamd, kon dan ook voor den oningewijde allen twijfel wegnemen aangaande de noodzakelijkheid van een langdurige en voldoende oefening in het leger, tot vorming en aankweeking van eigenschappen onmisbaar voor den militair, wien dan toch de hoogste belangen van den Staat kunnen toevertrouwd worden; de vrijwillige oefeningen in den wapenhandel tot voorbereiding van de oefeningen in het leger of tot onderhoud van het bij den troep geleerde verdienen dan ook, zooals de Heer BEEKMAN zegt, aller steun en waardeering en kunnen, met dat doel gehouden, aan de weerkracht van ons volk ongetwijfeld ten goede komen.

Alzoo geen vrijwilligerskorpsen, naast en in verband met het leger strijdende. Hooger was Sprekers verwachting echter gestemd omtrent de uitkomsten

van heldendaden, door vrijwilligers verricht in 's vijands flanken en rug, van het optreden in den geest der franc-tireurs in 1870, van het spontaan te wapen loopen der bevolking tot het belemmeren van 's vijands operatiën.

Het ver gevorderde uur deed mij ervan afzien, aan een opwelling van het oogenblik gevolg te geven en de aandacht der vergadering nog door eenige woorden te vestigen op die m. i. voor de bevolking noodlottige aanprijzing van ondernemingen, die tot niets kunnen leiden dan tot groote schade en teleurstelling. Gaarne roep ik Uwe gastvrijheid in om in uw tijdschrift mijne meening omtrent deze zaak nader uiteen te zetten.

De ervaring in '70 met de franc-tireurs opgedaan kan gerust zeer treurig worden genoemd en het is eigenaardig eens na te gaan hoe de Fransche regeering, als 't ware ondanks zichzelf, ten slotte er toe is overgegaan om dat spontaan te wapen loopen voor de toekomst geheel uit te sluiten.

Artikel 2 van de wet van 29 Augustus 1870, gemaakt onder den vollen druk van niet meer te vergoeden plichtverzuim, gaf aan elk burger de toestemming om op eigen initiatief aan den oorlog deel te nemen; het luidde: »Worden beschouwd deel uit te maken van de mobiele garde de burgers, die uit eigen beweging aan de verdediging van den vaderlandschen bodem deelnemen met het wapen, waarover zij kunnen beschikken; eenig onderscheidingsteeken van deze garde waarborgt hen de rechten, welke aan de georganiseerde militaire korpsen zijn toegekend.»

De scherpe nota's van het Pruisische kabinet, de proclamatiën en strafbedreigingen der leger- en korpscommandanten en het buitengewoon gestreng optreden van het Duitsche legerbestuur dwongen de Fransche regeering althans over te gaan tot een administratieven maatregel, waarbij de franc-tireurs onder militair toezicht werden gesteld.

Het Decreet van 11 October, te Parijs uitgevaardigd, gelastte: »Alle korpsen franc-tireurs en vrijwilligers zullen worden ingedeeld bij een der korpsen van het actieve leger of bij gebreke van dien bij een territoriale militaire divisie en in hunne operatiën zich te gedragen hebben naar de aanwijzingen der militaire divisie- of korpscommandanten.» Van die indeeling is echter niet altijd veel gekomen; daartoe ontbraken tijd en gelegenheid, terwijl velen alles behalve op zulk een aansluiting gesteld waren.

Een historisch feit is het dat de ondernemingen der franc-tireurs niet in staat zijn geweest de operatiën der Duitsche legers op noemenswaardige wijze te schaden, wèl dat ze de bevolking meer dan buitengewone nadeelen berokkenden.

Fontenoy ging in vlammen op, ofschoon de bewoners part noch deel hadden aan de door den Heer BEEKMAN geschetste onderneming van den Commandant BERNARD.

Voor al Rouaan, Nancy, Châtillon en Rheims hebben veel geleden. Te Orleans eischte VON DER TANN 600.000 francs, die aan het einde van den dag van uitschrijving moesten worden betaald; het departement Seine

inférieure moest 24 miljoen francs oorlogsschatting betalen, Rouaan binnen 5 dagen 6½ miljoen; het arme Hagenau stortte 1 miljoen francs.

Hoewel niet in haar geheel, waren deze oorlogsschattingen voor een groot deel althans maatregelen van représaille, tengevolge van het optreden der franc-tireurs.

Bekend is vooral het hevig optreden der Beieren tegen de inwoners van Bazeilles, die bij het naderen van den vijand te wapen liepen om vrijwillig de weerkracht der bezetting te verhoogen. Zoo zegt een ooggetuige: »J'ai vu, de mes yeux vu, les ruines fumantes de ce malheureux village.... une odeur de chair humaine brûlée vous prenait à la gorge. J'ai vu les corps des habitants calcinés sur leurs portes.... Sur 2000 habitants, 300 restent à peine, qui racontent qu'ils ont vu les Bavarois repousser des familles entières dans les flammes et fusiller des femmes, qui voulaient s'enfuir.»

Terecht heeft het Fransche gouvernement na den oorlog begrepen dat het zaak is door afdoende maatregelen dergelijke tooneelen van verschrikking voor de toekomst te voorkomen, tooneelen die, al zijn ze onverklaarbaar wreed, oorspronkelijk te wijten zijn aan de verwaarloozing der levende strijdkrachten van het 2de Keizerrijk. Begrijpelijk is het dan ook dat de president der Brusselsche conferentie waarschuwend zijn stem verhief, staande de zitting van 18 Augustus 1874, zeggende: »Or, une défense organisée est une garantie contre ces actes de patriotique imprudence, qui, en définitive, causent le malheur et la ruine du pays.»

De wet van 27 Juli 1872, regelende de organisatie der Fransche strijdkrachten, bepaalt nu: Tous les Français pouvant être appelés à faire partie de l'armée de 20 à 40 ans, le pays dispose ainsi de tout ce dont il peut avoir besoin et pour la défense du territoire et pour le maintien de la sécurité; *il ne peut y avoir* en dehors de cette organisation, placée toute entière dans les attributions exclusives de l'autorité militaire, des corps en armes ayant une autre origine, soumis à d'autres règles et dépendant d'un autre pouvoir. L'armée est une vaste cadre dans lequel tous les éléments de la nation, *instruits et d'avance classés*, viennent se ranger le jour où la patrie est menacée dans son indépendance.»

Na bittere ervaring is Frankrijk eindelijk op het goede standpunt aangeland, door een vreeselijke teistering uit zijn werkeloosheid opgeschrikt.

En nu vraag ik of het bij nader inzien te verantwoorden is een dergelijk optreden der bevolking, wanneer onze onafhankelijkheid wordt bedreigd, nogmaals aan te prijzen, aan te prijzen in een vereeniging, die zich ten doel stelt de belangen onzer weerbaarheid voor het volk bloot te leggen; of zou de ware vaderlandsliefde ons volk niet moeten waarschuwen tegen dat individueel initiatief, dat tot niets leidt dan tot ontgoocheling en noodeloos geofferd bloed?

Geen wonder is het, dat deze belangrijke quaestie door Rusland in 1874 te Brussel op het tapijt is gebracht. Het was vooral op aandringen der

vertegenwoordigers van de kleine staten, die het minst geneigd schenen voor »haar eigen securiteit te vigeleeren,” dat het o. i. zeer schadelijke art. 10 is binnengeslopen in de Brusselsche Declaratie, luidende: »La population d'un territoire non occupé qui, à l'approche de l'ennemi, prend spontanément les armes pour combattre les troupes d'invasion, *sans avoir eu le temps* de s'organiser conformément à l'article 9, sera considérée comme belligérante, si elle respecte les lois et coutumes de la guerre.”

Men moet echter niet vergeten dat dit artikel lang niet met algemeene instemming is opgenomen, dat de Declaratie nog steeds op de ratificatie der Mogendheden wacht en vooreerst wel zal blijven wachten en dus tot zoolang zeker geen element uitmaakt van het positieve volkenrecht; dat bovendien Duitschland hoogstwaarschijnlijk niet genegen is dat artikel te erkennen.

Eene bedreiging van 's vijands communicatiën, zooals de Heer BEEKMAN beoogt, zal uit den aard der zaak in den regel plaats hebben in door den vijand geoccupeerd gebied. Nu is het bekend hoe moeilijk de kenmerken van de occupatie zijn aan te geven; zeker zal de neiging om met één pennestreek een geheele provincie bezet te verklaren grooter worden, naarmate het succes 's vijands operatiën begunstigt.

De toestand der bevolking, die in die bezette provinciën naar de wapenen grijpt, is niet twijfelachtig. Al heeft men artikel 47 van het Russische »avant-projet” niet willen opnemen in de Brusselsche Declaratie, bij welk artikel straf werd bedreigd tegen het te wapen loopen der bevolking in die bezette provinciën, kan men zeker zijn dat een dergelijk individueel initiatief als opstand tegen het wettig gezag en op zeer afdoende wijze zal worden gestraft.

Onze afgevaardigde, de toenmalige gezant in België, VAN LANSBERGE, moest dat ten slotte erkennen: »Si les habitans subissent les conséquences de la révolte, ils n'auront qu'à se l'imputer à eux-mêmes.” Voor minder ontwikkelden zou de vertaling kunnen luiden: »dan kan de bevolking er zelf voor opdraaien.” En dat is dan ook de fctelijke toestand; worden onze strijdkrachten niet voldoende en tijdig georganiseerd, en grijpt de bevolking uit ware vadersliefde naar de wapens om zoo mogelijk te redden wat nog te redden valt, dan kan die bevolking »opdraaien” voor het verzuim, dat niet meer is in te halen.

Nu vraag ik nogmaals of men, met deze wetenschap voor oogen, een wissel mag trekken op de vaderlandsliefde van de bevolking (een wissel, die, de Heer BEEKMAN leerde het ons opnieuw, waarschijnlijk niet eens zal worden voldaan)?

Artikel 10 ziet dus alleen op het gebied, dat door den vijand nog niet blijvend bezet is, stelt echter als eisch dat de bevolking geen tijd heeft gehad zich behoorlijk te organiseren. Die tijd heeft ons, die al van 1866 doende zijn om onze weerkracht naar de eischen des tijds te regelen, zeker niet ontbroken, en de kans dat de bevolking de wetten van den oorlog niet

zal eerbiedigen, vooral wanneer wij haar die onduidelijk voorhouden, is uitermate groot. Bovendien zal geen enkel troepenaanvoerder durven rekenen op de voordeelen, die eventueel tengevolge van zulk een spontaan optreden zouden verkregen kunnen worden en niet onwaarschijnlijk zullen die ondernemingen op eigen hand onze militaire operatiën eerder belemmeren dan bevoordeelen.

Zelfs al denkt men zich voor een oogenblik al deze bezwaren weg, dan is het duidelijk dat een door de bevolking geïmproviseerde weerstand met de nieuwere strijdmiddelen in uiterst korten tijd gebroken wordt, terwijl de landstreek, door die ongeregelde benden geteisterd, meer dan anders onder den druk van den oorlog gebukt zal gaan.

Wij herhalen het dus, aan een anderen weerstand dan die uitgaande van een talrijke, goed georganiseerde, door langdurig verblijf in groote verbanden voor den strijd berekende, intellectueel voldoende ontwikkelde troepen mag niet worden gedacht; de hulp van de rustige bewoners kan en mag onder geen voorwendsel en in geen vorm worden aanvaard.

Ware liefde tot ons vaderland zal niet rusten, voordat deze begrippen bij de natie zelve ingang hebben gevonden, om haar tevens met ernst en overtuiging te wijzen op den klemmenden eisch om nu eindelijk eens op afdoende wijze de organisatie en oefening onzer levende strijdkrachten ter hand te nemen, daarbij afstand doende van den fictieven steun van een schouder aan schouder staande, doch helaas weerlooze bevolking, wier zelfopoffering een onteerenden val niet zou kunnen verhoeden en wier gemis aan oefening in de bange ure des gevaars zelfs met de grootste inspanning niet kan worden vergoed.

Dat eindelijk onze Volksvertegenwoordiging eens de overtuiging verkrijge, dat de zorg voor onze weerkracht een volksbelang is in den vollen zin van het woord, dat wanneer ons eenmaal het »te laat" mocht worden toegevoepen, het leger de verantwoordelijkheid ver van zich af zal kunnen werpen, omdat het geen gelegenheid ongebruikt liet om te wijzen op de gebreken en tekortkomingen van onze volksweerbaarheid.

Waardeering van de belangrijke rede van den Heer BEEKMAN deed ons de pen opnemen, in de hoop den geachten Spreker tot onze zienswijze te kunnen overhalen; alsdan zal, naar onze bescheiden meening, die werkzame oud-officier nog meer zijn talenten vruchtbaar kunnen maken voor de belangen van ons gemeenschappelijk vaderland.

U dankzeggende, mijnheer de Redacteur, voor de mij welwillend verleende plaatsruimte, heb ik de eer te zijn

Uw dienstw. dienaar,

A. HOOGBOOM.

BOEKAANKONDIGINGEN.

De oorlogshond en zijne africhting, door JEAN BUNGARTZ, dierschilder te Leichenich. Bekroond met de medaille van verdiensten voor kunsten en wetenschappen van Saksen-Coburg-Gotha, de Koninklijke Rumeensche medaille van verdiensten, Bene merente IIde klasse, enz. enz. Met gravures. Helder, J. H. VAN BALEN. Prijs f 1,00.

Het bovenstaande werkje vestigt opnieuw de aandacht op eene belangrijke aangelegenheid voor den toekomstigen oorlog, waarin nachtelijke handelingen (aanvallen en verrassingen) aan de orde zullen zijn. Voor de uitgaven, die aan de invoering en het onderhoud van goed afgerichte oorlogshonden verbonden zijn, zal de Staat zich ruimschoots schadeloos gesteld zien door de belangrijke vermeerdering van waakzaamheid der voorposten bij het gebruik van zulke honden.

De S. geeft ons zeer nuttige wenken, vooral wat »keuze van ras" betreft, en wij gelooven met hem, dat de Schotsche herdershond of Collie door zijn kracht, gehardheid en intelligentie alle eischen voor den goeden oorlogshond in zich verenigt. Den in ons land gebezigten herdershond, een soort spits, ontbreekt het aan de noodige kracht en taaigheid voor dit werk, ofschoon mij bij ondervinding is gebleken, dat ook zijne intelligentie niet gering te schatten is.

Wat de fokkerij-inrichting en het beheer daarvan, de verpleging en verzorging betreft, doet de S. zeer practische opgaven. Op één punt heeft hij mij evenwel onvoldaan gelaten, namelijk ten opzichte van de »africhting", en dit te meer, omdat de titel van het boekje juist hierdoor bijzonder mijn aandacht trok. Zeer terecht zegt de S. dat de africhting niet ieders werk is; maar juist daarom had ik mij gevleid eene meer gedetailleerde beschrijving te zien te zullen krijgen van de door hem gevolgde methode van africhting, waarvan de uitkomst volgens S. zoo uitmuntend is geweest.

Ik durf evenwel gegronnen twijfel koesteren, of aan alle honden *Appel* of *Gehoorzaamheid* te leeren is, op de wijze, die door S. op bladz. 41 wordt aangeprezen. Wil men op »gehoorzaamheid" van een hond kunnen vertrouwen, dan moet hem deze door de parforce-dressuur geleerd worden. Ditzelfde geldt voor het »zitten", het »liggen", enz. Alles, wat men een hond wil leeren, om er later op te kunnen rekenen, moet met ernst, niet spelende worden ingeprent. Zie hieromtrent het werk: »De staande hond en zijne africhting", bewerkt door F. VAN DEN BERG, naar het Hoogduitsch van F. OSWALD.

Wij deelen overigens ten volle de overtuiging van den S., dat een leger onschatbare diensten van goed afgerichte oorlogshonden kan verwachten, en meenen

dan ook het streven van den S. te moeten steunen door zijn werkje zeer ter lezing aan te bevelen. Mocht het er toe bijdragen ook ons legerbestuur eenmaal te doen besluiten tot aanwending van oorlogshonden, dan zou er zeker geen moeilijkheid in gelegen zijn een meer gedetailleerde methode voor de opleiding samen te stellen.

v. B.

Album De Militaire Willemsorde. Galerij van Nederlandsche helden, samengesteld door P. H. K. VAN SCHENDEL. Aflevering 5. Edam, J. M. ROLDANUS Cz. Prijs f 3,00 (1).

Deze laatste aflevering van dit belangrijke werk bevat portretten van gedecoreerden van Atjeh gedurende de jaren 1875—91, waaronder de Generaals VAN TEIJN en DEMMENI; verder nog enkelen die het kruis verwierven bij het komplot te Palembang in 1881 (Resident, later Oud-Gouverneur van Atjeh LAGING TOBIAS), op Borneo 1883 en 1887, en te Djokdjokarta, 1883.

Thans op het geheel voltooide werk terugziende blijkt, dat dit, behalve 4 platen van verschillenden aard, niet minder dan 618 portretten van ridders bevat, over het algemeen uitstekend gereproduceerd en chronologisch gerangschikt. Voegen wij daarbij dat bij de laatste aflevering een zeer sierlijke en smaakvolle portefeuille wordt geleverd tot verzameling van de geheele collectie, dan gelooven wij het werk van den Samensteller en Uitgever bijzonder welgeslaagd te mogen noemen. Wij wenschen hun toe, dat zij ook de voldoening zullen smaken het prachtwerk in veler handen te zien. Dan wordt misschien later ook nog een andere wensch van ons vervuld: niettegenstaande de intekenaren op het werk *meer* ontvangen hebben dan hun beloofd was, is het duidelijk dat eene portrettenverzameling als de bovenstaande toch nog incompleet is en velen ontbreken, die wij gaarne daarin zouden vinden. Wij hopen daarom dat de Heer VAN SCHENDEL zooveel succes met zijn arbeid moge hebben, dat hij zich opgewekt gevoelt dien voort te zetten en de verzameling later door een tweede reeks portretten aan te vullen.

De Wilhelmina-bron. Keukenzout houdende staalbron te Haarlem. Uitgegeven door de Maatschappij tot exploitatie van staalwaterbronnen te Haarlem. Haarlem, DE ERVEN LOOSJES. 1892.

Wij voldoen gaarne aan den wensch van de Directie der voormelde Maatschappij door de aandacht op dit nationaal belang te vestigen. De brochure, geschreven door Dr. C. E. DANIELS, vermeldt de geschiedenis der »Wilhelmina-bron» in de Haarlemmermeer en de samenstelling van het daaruit verkregen water, en verklaart de therapeutische waarde daarvan; reeds meermalen werd dit met uitstekend gevolg gebruikt. Aan de brochure zijn tabellen toegevoegd, behelzende de uitkomsten eener analyse van het staalwater, verricht onder toezicht van Prof. Dr. J. W. GUNNING te Amsterdam, benevens een vergelijkende staat van de samenstelling der wateren uit andere buitenlandsche staalbronnen. Daaruit

(1) Zie *De Mil. Spect.* 1891, N°. 11; 1892, N°. 2, 6 en 9.

blijkt, dat niet alleen het gehalte van het Haarlemmer staalwater aan »staal» (ferro-hydrocarbonaat) belangrijk hooger is, maar ook de hoeveelheid keukenzout, chloorcalcium en chloormagnesium van dien aard is, dat niet alleen geen nadeel voor de digestie behoeft te worden gevreesd, maar zelfs mag worden verwacht, dat een goede spijsverteering en verbeterde bloedmaking er door bevorderd zullen worden. Een gebruiksaanwijzing is op den omslag der brochure vermeld.

Noordwest en Zuidoost. »Een orkaan in aantocht» en »Kapitein Aart.» Twee schetsen uit Nederlandsch Indië, door M. T. H. PERELAER, gepensionneerd Hoofdofficier van het Ned. Ind. leger, Schrijver van »Borneo van Zuid naar Noord», en van »Baboe Dalima» (Opium-Roman) enz. Amsterdam, H. J. W. BECHT. 1892. Prijs f 2,90.

Uit het Indische krijgsleven. Schetsen door J. R. JACOBS, Kapitein-Adjutant der Koloniale Reserve. Utrecht, H. HONIG. 1892. Prijs f 2,40.

Onze Oost. Geschiedkundige schetsen, door den oud-Kolonel A. J. A. GERLACH. 's Gravenhage, P. J. KRAFT. 1892. Prijs f 1,90.

Drie bundels Indische schetsen vinden wij tegelijk op onze leestafel. Men zou bijna geneigd zijn van overproductie ook op dit gebied te gaan spreken, ware het niet dat de welbekende namen der Schrijvers er ons borg voor bleven, dat hunne pennevruchten met ingenomenheid ontvangen zullen worden en talrijke belangstellende lezers zullen vinden.

Onder den gelijkkluidenden naam van »schetsen» geven de drie bundels trouwens een inhoud van geheel verschillend karakter.

Den Heer PERELAER behoeven wij bij onze lezers voorzeker niet meer in te leiden. Zijn vloeiende stijl, zijn wegslepende schilderingen van de tropische natuur en zijn grondige kennis van de zeden en gebruiken der Indische volkeren maken de lezing zijner werken even onderhoudend als leerrijk. De Heer PERELAER schrijft echter tevens met een bepaald doel; zijn werk heeft steeds de strekking gebreken onzer Indische maatschappij of openbare instellingen bloot te leggen.

De schets »Een orkaan in aantocht» doet ons een blik slaan achter de schermen op de aanleidingen tot den Atjeh-oorlog. Ofschoon die oorlog reeds sedert lang te voorzien en op den duur onvermijdelijk mocht geacht worden, werd het uitbreken te kwader ure verhaast door de vrees onzer Regeering voor eene buitenslandsche interventie. Een ontwikkeld inlander, MOHAMMED ARIEFFIN, aan het Atjehsche sultanshuis vermaagschapt doch daarbij in ongenade gevallen, en zijn voordeel ziende in een oorlog tusschen Nederland en Atjeh, wist — zoo verhaalt ons de Heer P. — door een reeks van sluwe machinatiën onzen consul-generaal te Singapore in den waan te brengen, dat een Amerikaansch-Atjehsch bondgenootschap aanstaande was. Zoo zou dan onze diplomatie zich op deerlijke wijze door dezen inlander hebben laten om den tuin leiden en zich als zijn dupe tot dien onvoldoend voorbereiden oorlog laten meeslepen.

Aan dit historisch gedeelte van zijn verhaal knoopt de Schr. een verdichte inleiding vast, waaruit o. a. de half-Hollandsche afkomst van MOH. ARIEFFIN zou moeten blijken. Onze lezers weten waarschijnlijk, dat dit gedeelte, volgens de daarover in de dagbladpers gevoerde polemiek, voor een deel niet oorspronkelijk is, maar naar andere geschriften gevolgd. Wij willen over dit plagiaat niet uitwijden, maar alleen opmerken, dat deze inleiding, hoe lezenswaardig ook op zichzelf, met de historische kern van het verhaal in een zeer los en vrij gezocht verband is gebracht. Waar de Schr. er naar streefde, voor de lessen, die hij aan het Nederlandsche volk wil voorhouden, een vorm te vinden, die tot kennisneming moet uitlokken, daar komt het ons voor, dat hij in zijn vroegere romantische werken gelukkiger is geweest dan in deze schets.

Het tweede gedeelte, »Kapitein Aart», verplaatst ons op een eilandje in den zuidoostelijken hoek van den Indischen archipel en geeft, in een episode uit het leven op een buitenpost, een staaltje van kuiperij en ambtelijk machtsmisbruik, dat, helaas, wel naar het leven geteekend kan zijn, doch waarvan wij hopen willen, dat het in den tegenwoordigen tijd meer en meer zeldzaam zal worden.

De Heer JACOBS, aan onze lezers waarschijnlijk niet onbekend door zijn vroegere militaire schetsen, voert ons ook thans weder op het Indische oorlogstoneel en verhaalt ons daden van onverschrokkenheid en zelfopoffering, waaraan de geschiedenis van ons leger daarginds zoo rijk is. Atjeh, Borneo, Ceram, Palembang, Celebes leverden ditmaal de voornaamste bouwstoffen.

Wij hebben deze schetsen met bijzonder genoegen gelezen. Zonder uitzondering met talent en gevoel geschreven, zijn er verscheidene onder, die uitnemend geslaagd zijn. En wat ons vooral daarin aantrok, is de eenvoudige en natuurlijke toon, de afwezigheid van die opgewonden taal en opgeschroefde uitdrukkingen, die zoo dikwijls in soortgelijke werkjes den indruk voor den kalmen lezer bederven.

Een gezonde lectuur voor jong en oud, die wij met warmte aanbevelen.

Van geheel anderen aard, maar niet minder lezenswaardig is de inhoud van »Onze Oost.» Het bevat een aantal opstellen, die ten deele reeds onder den titel: »Uit de oude doos» in het *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage* het licht zagen en thans, vermeerderd, afzonderlijk zijn uitgegeven.

Wij twijfelen niet, of ieder die met het in een voortreffelijken stijl geschreven werkje kennis maakt, zal daarover voldaan zijn. Het zijn voor het meerendeel geschiedkundige aantekeningen uit allerlei tijden, doch die den lezer vooral boeien door de omstandigheid, dat zij — zooals het Voorbericht terecht zegt — behooren »tot het zoogenaamde *intieme* gedeelte der geschiedenis», en dus tal van weinig bekende details vermelden. De inhoud munt tevens door verscheidenheid en afwisseling uit: de eerste tochten onzer Oost-Indievaarders en hunne aanraking met verschillende volkeren van den Archipel, hoofdzakelijk ontleend aan de oude scheepsjournalen onzer gezagvoerders, de Java-oorlog, de bedevaarten naar Mekka en Medina, een episode uit de geschiedenis van het Groot-Mogolsche rijk in Hindostan, de opstand onder THOMAS MATULESIA in de Molukken in 1817 en meer andere onderwerpen leverden stof tot zeer belangwekkende mededeelingen en niet zelden **vermakelijke bijzonderheden.**